

Қазақстан Республикасының білім және Ғылым
министрлігі

Орталық Қазақстан Академиясы

Г.А. Жаналинова

Ш.А. Алиев

**Азаматтық-құқықтық пәндер бойынша
терминологиялық сөздік**

Қарағанды-2013ж.

Г.А. Жаналинова, Ш.А. Алиев - «Азаматтық-құқықтық пәндер бойынша терминологиялық сөздік».

Қарағанды, 2013-193 б.

Орталық Қазақстан Академиясының Ғылыми кеңесімен қаралды және басылымға ұсынылды.

Авторлар: Азаматтық және инвестициялық құқық кафедрасының ага оқытушылары Г.А. Жаналинова, Ш.А. Алиев - «Азаматтық-құқықтық пәндер бойынша терминологиялық сөздік».

Сөздікте азаматтық-құқықтық пәндер бойынша дәрістерде қолданылатын терминдер мен шетел сөздерінің қысқаша ұғымдары көрсетілген.

Жоғарғы оқу орындарының заң факультетінің студенттері мен оқытушылары үшін дайындалды.

Рецензенттер: ф.ғ.к., доцент Қ.Н. Абуғалиев

з.ғ.к., доцент Р.Т. Завотпаев

Алғы сөз

Берілген басылым азаматтық құқықтық пәндер бойынша терминологиялық сөздікке арналған. Сөздікте «Азаматтық және инвестициялық құқық» кафедрасының барлық пәндері бойынша дәрістерде қолданылатын терминдердің анықтамалары көрсетілген.

Сөздіктің негізгі міндеті – азаматтық-құқықтық пәндер бойынша кездесетін терминдердің, кейбір шетел сөздерінің қысқаша түсінігін беру.

Бұл терминологиялық сөздік студенттермен, магистранттармен және оқытушылармен бүкіл оқу кезеңі бойында қолдануға жатады. Сөздікте Қазақстан Республикасындағы құқықтық реттеу жүйесіне қатысты ұғымдар (терминдер) мен құбылыстар, заттар, қатынастардың анықтамасы берілген.

Берілген сөздік қолданыстағы заңнаманың қазіргі құрамын неғұрлым толық көрсете отырып және оны жүйелеу кезеңдерінің бірі бойынша негіз жасады.

Анықтама сөздік азаматтық, әкімшілік, азаматтық іс жүргізу құқығы, шетелдердің конституациялық құқығы, Қазақстан Республикасының конституациялық құқығы және өзге де жоғарыда аталған кафедра пәндерінің мәселелеріне байланысты терминдер мен ұғымдарды қамтиды. Берілген материалдар әліппелік ретпен орналастырылған, колданылуға ыңғайлыш.

Ұсынылған терминологиялық сөздік материалдары жетімді нысанда берілген және студенттер оку барысы кезінде толық пайдалана алады.

Осы терминдер мен ұғымдар сөздігі тек қәсіби заңгерлерге, заң факультетінің оқытушыларына, студенттері мен магистранттарына ғана емес, сондай-ақ оқырмандардың кең көлеміне қажетті сөздік болатыны сөзсіз.

A

Абвер – гитлерлік Германияның әскери барлауы.

Абдикация – монархтың тақтан ресми бас тартуы.

Абсолиционизм – 1) қандай да бір заңның жоюлуын талап ететін қоғамдық қозғалыс; 2) АҚШ-тағы 18-19 ғғ. негрлердің құлдығын жою үшін қозғалыс.

Аболиция – занды, шешімді жою.

Абсолюттік вето – қандай да бір органның шешімін занды күшіне енгізбейтің немесе тоқтата тұратын мемлекеттегі акт.

Абсолюттік гипотеза – өзінің мәтінінде құқықтық нормаларды қолданудың және іс жүзінде асырылуының нақтылы жағдайлары мен шарттарын көрсетеді.

Абсолюция – соттаушыны жазадан босататын сот қаулысы.

Абсентизм – сайлаудағы немесе референдумдағы сайлаушылардың дауыс беруге ерікті қатыспаудың білдіретін конституциялық құқықтың ғылыми нандағы термин.

Абсолютизм – Жоғарғы билік тұтасымен монархқа тиесілі басқару нысаны, шектеусіз монархия.

Абстракция – 1) маңызды және занды белгілердің айқындау мақсатында заттардың байланыстарынан

немесе өзге қасиеттерінен ойша бұру; 2) теоретикалық жинақтау, дерексіз ұғым.

Абстрактілік гипотеза – дара, жеке жағдайлар көрсетілмейді, жалпы мағынамен ғана беріледі.

Аваль – вексель кепілдігі, соған орай оны жасаған тұлға вексель бойынша міндетті басқа тұлға үшін вексель жөніндегі төлемді жасауға (толық немесе бір белгін) өзіне міндеттеме қабылдайды

Авальшы – аваль беруші тұлға.

Аванс – толенетін төлем есебінен алдын-ала толенетін қаражат сомасы.

Авгурлар – ежелгі Римдегі жануарлардың әрекеті, табигат құбылыстары негізінде адамдардың жүріс-тұрыстары туралы өз қорытындыларын беретін дін қызметкерлері.

Авиакомпания – азаматтық әуе кемелерін пайдаланушының қолданыстағы сертификаты бар занды тұлға.

Аviso – өзара есеп айырысу немесе ақша, тауар жөнелтімінің өзгерісі туралы бір тараптың (контрагенттің) екіншіге жіберілетін банкілік хабарлауы.

Авилум – ежелгі Египеттегі тұра мағынада «күйеу», «адам» – еркін халықтың жоғарғы тобы.

Ависта – ұсынған кезден бастап белгілі бір мерзімнің өтуі бойынша немесе ұсыну бойынша төлем төленетінін қуәландыратын вексельде немесе басқа да құжатта ақша есеп айырысу жазбасы.

Автократия – патшаның шексіз өз бетімен билеушілігі

Автономдық – өзін-өзі басқарушы, тәуелсіз, дербес.

Автор – шығармашылық есебінен туынды жасаған жеке тұлға.

Авторлық құқық – автордың мүліктік және мүліктік емес жеке құқықтары.

Авторитарлық режим (тәртіп) – мемлекеттік билік жеке адамның не болмаса билеуші олигархия тарарапынан жүзеге асырылады.

Авториталық мемлекет – мемлекеттік билік заңмен анықталса да тікелей халық мандатына ие болмайтын, бірақ билік етуші органдар мен тұлғалардың шектелген аясымен басқарушылық әкімшілік аппаратты, қарулы күштер мен жазалау мекемелерін тікелей пайдалану арқылы жүзеге асырылумен сипатталатын мемлекет. Құқық пен адам құқықтары қоғамда тәуелсіз мәртебеге және үсемдікке ие болмайды, олардың функциялары әрекет етуші заңдарды сақтауды талап етумен шектеледі.

Авуарлар – шетел банктердегі салымдар.

Агент – қандай да бір тұлғанын тапсырмасы бойынша әрекет ететін, қандай да бір тұлғанын мүддесіне қызмет ететің тұлға.

Агентура – агенттердің торы, жиынтығы.

Агенство – мекемелердің немесе жеке тұлғалардың белгілі бір тапсырмаларын орындаитын үйым, мысалы, көлік агенствасы.

Агитация – халыққа кеңінен саяси ықпал ету мақсатындағы ауызша және баспа қызметі.

Агрeman – басқа мемлекеттің дипломатиялық өкілі ретінде ұсынылған кандидаттың бір мемлекеттің өкіметімен өз елінде қабылдауга келісімі.

Агрессиялық – әскери-қауіп төндіру сипатында болатын, шабуыл жасаушы, басып алушы.

Агрессия – бір немесе бірнеше мемлекеттердің басқа мемлекетке оның территориясын жаулап алу, оның халқын саяси немесе экономикалық бағындыру мақсатында әскери шабуылы.

Агрессор – шабуыл жасаушы тарап империалистік, тонаушылық соғысты арандатушысы, жаулап алушы.

Агреже – лицейде және университеттің гуманитарлық факультеттерінде дәріс жүргізуге құқық беретін Франциядағы ғылыми дәреже.

Агрeman – бір мемлекеттің екінші мемлекеттің дипломатиялық өкілі ретінде белгілі бір тұлғаның тағайындалуына алдын ала келісім беруі.

Агрометеорологиялық мониторинг – жер бетіндегі агрометеорологиялық желі арқылы байқау жүргізуге бағытталған іс-шаралар жиынтығы; агротехникалық жұмыстарды жоспарлау жөніндегі акпаратты жинау, беру, талдау мен өңдеу жүйесі және ауыл шаруашылығы мұддесіне орай агрометеорологиялық болжаулар жасау.

Агроорман – мелиорациялық екпе-ауылшаруашылығы үшін қолайсыз табиғи факторлардың әсерін азайтуға мүмкіндік беретін қорғаныштық орман екпесі.

Агроенеркәсптік кешен – ауылшаруашылығы, балық шаруашылығы өнімін өндіруді, дайындауды, сақтауды, тасымалдауды, қайта өндеді және өткізуі, сондай-ақ, тاماқ өнеркәсібін, оларды қазіргі заманғы техникамен, технологиялық жабдықпен, ақшамен, ақпараттық және басқа да ресурстармен қамтамасыз ететін ілеспе өндірістер мен қызмет салаларын, ветеринариялық - санитариялық және фитосанитариялық қауіпсіздікті, ғылыми қамтамасыз ету мен кадрлар даярлауды қамтитын экономика салаларының жиынтығы.

Агроенеркәсптік кешен субъектілері – агроенеркәсптік кешенде қызметін жүзеге асыратын жеке және заңды тұлғалар.

Ағаш және бұта тұқымдарының селекциясы (орман селекциясы) – табиғи популяция арқылы іріктеу немесе орман тұқымдарының шаруашылық, және өзге де құндылығы бар түрлері мен сорттарын қолдан өсіру жөніндегі іс - шаралар кешені.

Ағашы кесілген жер – екпе ағашы кесіп алынған, ал орманның жаңа түптері әлі көтеріле қоймаған орман алқабы.

Ағымдағы шот – ағымдағы шоттың шарты негізінде банктің клиентке ашатын банк шоты, ол бойынша: клиент ақшасының болуын қамтамасыз етуге және банктің оны пайдалануына; клиенттің пайдасына ақша қабылдауға (есептеуге); банк шотының шартында көзделген тәртіппен үшінші тұлғалардың пайдасына ақша аудару туралы клиенттің өкімін орындауға; Қазақстан Республикасының заң актілерінде және (немесе) шартта көзделген негіздер бойынша клиенттің ақшасын алып қою туралы үшінші тұлғалардың өкімін орындауға; банк шотының шартында белгіленген тәртіппен клиенттен қолма-қол ақша қабылдауды және оған беруді жүзеге асыруға; банк шотының шартында айқындалған мөлшерде және тәртіппен сыйакы төлеуге; клиенттің талап етуі бойынша банк шотының шартында көзделген тәртіппен клиенттің банктегі ақшасының сомасы және жасалған операциялар туралы ақпарат беруге; клиентке шартта, Қазақстан Республикасының зандарында және банк тәжірибесінде қолданылатын іскерлік айналым дағдыларында көзделген өзге де

банктік қызмет көрсетуді жүзеге асыруға байланысты операциялар орындалады.

Адамның құқықтық мәртебесі – құқық субъектісі ретінде адамның занды тәртіpte мемлекетпен кепілдендірілген және танылған құқықтары, бостандықтары, міндеттері, және занды мұдделері.

Адвокат – 1) сотта қорғаушы, соттық істер бойынша өкіл; 2) қандай да бір тұлғаны ауызша немесе жазбаша қорғаушы.

Адвокатура – 1) ұйым, адвокаттар алқасы; 2) адвокат қызметі.

Аддендум – шартқа қол қойған тараپтармен шартқа, соның ішінде, чартерге толықтырулар.

Адресат – өзіне пошта жөнелтілімі немесе пошталық акча аударымы арналған, пошта операторының қызмет көрсетуін пайдаланушы.

Адъюнктура – әскери оқу орындарында біліктілігі жоғары ғылыми - педагог кадрлар даярлау нысаны.

Ажан – Франциядағы полиция қызметкери.

Азамат – белгілі бір мемлекетке құқытық негізде тиесілі тұлға.

Азаматтардың арыздары – азаматтардың қылмысы туралы арыздары ауызша немесе жазбаша болуы

мүмкін. Жазбаша арызга оны беріп отырган адам қол қоюға тиіс.

Азаматтардың әрекет қабілеттілігі – азаматтың өз әрекеттерімен азаматтық құқықтарға ие болуга және оны жүзеге асыруға, өзі үшін азаматтық міндеттер жасап, оларды орындауға қабілеттілігі (азаматтық әрекет қабілеттілігі) қамелетке толғанда, ягни он сегіз жасқа толғаннан кейін толық көлемінде пайда болады.

Азаматтық қоғам – Конституциялық құқық теориясындағы адамның жалпыға бірдей құқықтары бекітілетің, идеологиялық плюрализмді қамтамасыз ететің, экономикалық және саяси болмыс нысаның еркін тандау кепілдігі берілетің қоғамдық құрылым.

Азаматтық қызмет – азаматтық қызметшілердің қазыналық кәсіпорындардың, мемлекеттік мекемелердің міндеттері мен функцияларын іске асыруға, мемлекеттік органдарға техникалық қызмет көрсетуді жүзеге асыруға және олардың жұмыс істеуін қамтамасыз етуге бағытталған лауазымдық өкілеттіктерді орындау жөніндегі кәсіптік қызметі;

Азаматтық қызметші – Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен қазыналық кәсіпорындарда, мемлекеттік мекемелерде ақылы штаттық лауазымда істейтін және олардың міндеттері мен функцияларын іске асыру және мемлекеттік органдарға техникалық қызмет көрсетуді жүзеге асыру

мен олардың жұмыс істеуін қамтамасыз ету мақсатында лауазымдық өкілеттіктерді жүзеге асыратын адам;

Азаматтардың құқық қабілеттілігі – Азаматтың құқыққа ие болып, міндеттік атқару қабілеті (азаматтың құқық қабілеттілігі) барлық азаматтарда бірдей деп танылады. Азаматтың құқық қабілеттілігі ол туған кезден басталып қайтыс болған соң тоқтатылады.

Азаматтылық – тұлғаның нақты мемлекеттің тұрақты құқықтық байланысы.

Азаматтық (жеке) құқық – нақты мемлекетке тиесілі екендігіне байланыссыз адамға туылғаннан тиесілі бөлінбейтің негізгі құқықтары мен бостандықтарының жиынтығы.

Азаматтық-құқықтық статистика – азаматтық-құқықтық саладағы азаматтық құқықтық қатынастардың, азаматтық сот ісін жүргізуіндегі және атқарушылық іс жүргізуіндегі жай-қуйі туралы мемлекеттік құқықтық статистика саласы.

Азаматтық қызмет – азаматтық қызметшілердің, қазыналық кәсіпорындардың, мемлекеттік мекемелердің міндеттері мен функцияларын іске асыруға, мемлекеттік органдарға техникалық қызмет көрсетуді жүзеге асыруға және олардың жұмыс істеуін қамтамасыз етуге бағытталған лауазымдық өкілеттіктерді орындау жөніндегі кәсіптік қызметі.

Азаматтық қызметші – Қазақстан Республикасы зиннамасында белгіленген тәртіппен қазыналық кәсіпорындарда, мемлекеттік мекемелерде ақылы штаттықлауазымда істейтін және олардың міндеттері мен функцияларын іске асыру және мемлекеттік органдарға техникалық қызмет көрсетуді жүзеге асыру мен олардың жұмыс істеуін қамтамасыз ету мақсатында лауазымдық өкілеттіктерді жүзеге асыратын адам.

Азаматтық талапкер – өзіне қатысты тікелей мұліктік залал келтірілді деп үйгаруға жеткілікті негіз бар және оны өтеу туралы талап қойған жеке және заңды тұлға азаматтық талапкер болып танылады. Азаматтық талапкер моральдық зиянды мұлікті өтеу үшін де талап қоя алады. Прокурор заңдарда көзделген жағдайларда өз бастамашылығы бойынша жеке немесе заңды тұлғаны азаматтық талапкер деп тануға құқылы.

Азаматтық хал актілері – адамның құқықтары мен міндеттерінің пайда болуына және тоқтатылуына байланысты оны дараландыратын заңдық рәсімделген мән-жайлар (туу туралы қуәлік, неке туралы қуәлік және т.б.)

Азаматтық іс жүргізу әрекет қабілеттілігі – сотта құқықтарын өз іс-әрекеттерімен жүзеге асыру және міндеттерін орындау, іс жүргізуді өкілге тапсыру қабілеттілігі (азаматтық іс жүргізу әрекет қабілеттілігі) он сегіз жасқа толған азаматтарда және ұйымдарда толық көлемде болады.

Азаматтық іс жүргізу құқық қабілеттілігі – азаматтық іс жүргізу құқықтары мен міндеттеріне ие болу қабілеттілігі (азаматтық іс жүргізу құқық қабілеттілігі) материалдық құқық субъектілері болып табылатын барлық азаматтар мен ұйымдар үшін бірдей дәрежеде танылады.

Аймақ – республиканың бірнеше елді мекендері енгізілетін, оның мұддесі үшін құрылатын және басқарылатын республика аумағының бір бөлігі.

Айналым – затты, яки тауарды экспорт, импорт, сатып алу, сақтау, көтерме және бөлшек саудада өткізу.

Айналыстағы монеталар – қымбат емес металлдардан дайындалған жеке қолма-қол ақша айналысына арналған монеталар.

Айрықша құқық – 1) патент иесінің селекциялық жетістігі өз қалауы бойынша кез келген әдіспен пайдалануға мүліктік құқығы; 2) автордың немесе сабактас құқықтар иеленушінің туындыны, орындаушылықты, қойылымды, фонограмманы, эфирлік немесе кабельдік хабар тарату үйымдарының хабарын; 3) өнеркәсіптік меншік объектілерін өз қалауы бойынша кез келген әдіспен пайдалануға патент иеленушінің мүліктік құқығы; 4) тауар таңбасын немесе тауар шығарылған жердің атауын өз қалауы бойынша кез келген тәсілмен пайдалануға оның иесінің мүліктік құқығы.

Айрықша емес құқық – «Авторлық құқық және сабактас құқықтар туралы» Қазақстан Республикасының Занда белгіленген жағдайларды қоспағанда, автордың тиісті рұқсатымен басқа адамның құқық иесімен бірге туындыны пайдалана алатын құқығы.

Айып төлеу (айышпұл, өсім) – борышкор міндеттемесін орындаған немесе тиісінше орындаған ретте, атап айтқанда, орындау мерзімін өткізіп алған ретте несие беруші төлеуге міндетті зандармен немесе шартпен белгіленген ақша сомасы айып төлеу (айышпұл, өсім) деп танылады. Айып төлеу туралы талап бойынша несие беруші оған келтірілген залалдарды дәлелдеуге міндетті емес.

Айышпұл – қылмыстық кодексінде көзделген шекте, заңмен белгіленген және жаза тағайындау сәтіне қолданылып жүрген айлық есептік көрсеткіштің белгілі бір мөлшеріне сәйкес келетін мөлшерде не сотталған адамның жалақысының немесе ол қылмыс жасаған сәтіне белгілі бір кезең ішінде өзге де табысының мөлшерінде тағайындалатын ақша өндіріп алу.

Айырбасталатын бағалы қағаз – акционерлік қоғаммен шығарылатын оның басқа бағалы қағазына, шығару талабы мен тәртібі негізінде айырбасталуға жататын бағалы қағазы.

Академия – жоғарғы кәсіптік білім мен жоғарғы оқу орнынан кейін кәсіптік білім беру бағдарламаларын іске асыратын өндірістік, ғылыми және ғылыми -

педагогикалық қызметтің белгілі бір саласы үшін жоғарғы кәсіптік білімі бар мамандар даярлауды, қайта даярлауды және (немесе) олардың біліктілігін арттыруды жүзеге асыратын; ғылымның немесе мәдениеттің көбінесе бір саласында ғылыми зерттеулерді орындайтын жоғарғы оқу орны.

Акватория – табиғи, жасанды немесе шартты шекарамен шектелген су қеңістігі.

Аkkредитация – 1) журналисті тағайындау рәсімі және оның өкілеттігін мемлекеттік органның қоғамдық бірлестіктің және ұйымның тануы; 2) уәкілетті мемлекеттік органның мемлекеттік емес ғылыми ұйымның бюджет қаражаты есебінен Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен ғылыми және ғылыми-техникалық салада жұмыстар жүргізу құқықтылығын ресми тануы.

Аkkредитациялау – белгіленген біліктілік талаптарына сәйкес келетін заңды тұлғаларды асыл тұқымды өнімнің (материалдық) асыл тұқымдық құндылығын анықтау бойынша қызмет көрсету жөніндегі жұмысты жүзеге асыруға құқылы болуын стандарттау, метрология және сертификаттау жөніндегі уәкілетті мемлекеттік органның ресми тануы.

Аkkредитив – бір несие мекемесінің (банк жинақ кассасы) екінші мекемеге қандай да бір тұлғаға белгілі бір соманы төлеу туралы өкімі бар ақшалы құжат.

Акт – 1) қылыш, әрекет; 2) ресми құжат, жазба, хаттама.

Актуарий – сақтандыру (қайта сақтандыру) үйымының қажетті төлем қабілеттілігі мен қаржылық тұрақтылығы деңгейін қамтамасыз ету мақсатында сақтандыру және қайта сақтандыру шарттары бойынша міндеттемелер мөлшерінің, сақтандыру сыйақысы ставкаларының экономикалық-математикалық есептеулерін жүргізуге байланысты қызмет жүзеге асыратын, сондай-ақ, сақтандыру (қайта сақтандыру) үйымы жүргізіп жатқан және жүргізуді жоспарлап отырған сақтандыру түрлерінің пайдалылығы мен кірістілігін бағалауды жүргізетін, уәкілетті органның лицензиясы бар жеке тұлға.

Акцепт – 1) оферта жолданған жақтың оны қабылдағаны туралы жауабы; 2) вексель төлеміне берілетін жазбаша келісім.

Акциз маркасы – қорғау элементтері бар, заңға сәйкес өлшем бірлігіне бастырылатын марка.

Акционер – акцияның меншік иесі болып табылатын адам.

Акционерлік қоғам – 1) өзінің қызметін жүзеге асыру үшін қаражат тарту мақсатында акциялар шығаратын заңды тұлға акционерлік қоғам болып танылады. Акционерлік қоғамның акционерлері осы заң актілерінде көзделгенмен басқа жағдайларда оның міндеттемелері бойынша жауап бермейді және өзіне тиесілі акциялар құнының шегінде қоғамның қызметіне байланысты шығындар тәуекелін көтереді; 2) өз

қызметін жүзеге асыру үшін қаржат тарту максатымен акциялар шығаратын заңды тұлға.

Акция – дивидентке құқық беретін, кәсіпорынның үлескері болып табылатындығын қуәландыратын акционерлік қоғаммен шығарылатын бағалы қағаз.

Ақпарат – кредиттік тарихты қалыптастыру және оны пайдалану жүйесіне қатысушылар беретін, қажет болған жағдайда электрондық цифрлық қолтаңбамен қуәландырылатын, электрондық және қағаз түріндегі жеткізушшерден кредиттік тарих субъектілеріне қатысты мәліметтер.

Ақпараттандыру – ақпараттық технологияларды пайдаланудың негізінде электрондық ақпараттық ресурстарды, ақпараттық жүйелерді қалыптастыруға және дамытуға бағытталған ұйымдастырушылық әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-техникалық процесс.

Ақпараттық жүйе – ақпараттық процестерді іске асыруға арналған ақпараттық-бағдарламалық кешен.

Ақпараттық – коммуникациялық желі-ақпараттық жүйелер немесе оларды құрастырушылар арасындағы өзара іс-қимылды, сондай-ақ электрондық ақпараттық ресурстарды беруді қамтамасыз ететін техникалық және ақпараттық-техникалық құралдардың жиынтығы.

Ақпараттық қауіпсіздік – мемлекеттік ақпараттық ресурстардың, сондай-ақ, ақпарат саласында жеке

адамның құқықтары мен қоғам мұдделері қорғалуының жай-күйі.

Ақша аударымы – алушы банктердің төлемді жүзеге асыруға немесе өзге максаттарға байланысты жөнелтушінің ақша беру туралы нұсқауларын дәйектілікпен орындауы.

Ақша жөнелтуші – ақша төлемін және (немесе) аударымын жүзеге асыратын тұлға.

Ақшалай міндеттеме – борышкердің кредиторлар жеткізген (беріп жіберген) тауарлардың (атқарған жұмыстардың, көрсеткен кызметтердің) құнын төлеуге, пайдаланғаны үшін сыйақы (мұdde) төлей отырып заем сомасын қайтаруға, сондай-ак, ақшалай сипаттағы өзге де талаптар бойынша төлемдерді жүзеге асыруға міндеттілігі.

Алименттер – алуға құқығы бар екінші адамға бір адам беруге міндетті болатын асырау қаражаты.

Алқалы мемлекеттік органдары – шешімдері мемлекеттік органдар мүшелерінің дауысымен қабылданатын мемлекеттік органдар. Алқалы орган қабылдайтын шешімдердің зандағылығы үшін жауапкершілік, шешімді қабылдаған кезде қарсы дауыс бергендерді қоспағанда, алқалы органның дауыс беруге қатыскан барлық мүшелеріне жүктеледі.

Аллод – ежелгі Франк мемлекетіндегі мұрагерлік бойынша берілетін жерге жеке меншік құқығы.

Аллонж – индоссаменттер жасау үшін вексельге қосымша парак.

Альгасил – Испаниядағы сот, сондай-ақ полиция шені.

Алькальд – Испанияда және Латын Америкасының бірқатар елдеріндегі муниципалды кеңестің төрағасы; қалалық сот.

Альтернат – халықаралық құқықта қатысушылармен шарт мәтініне қол қою кезектілігін реттейтін тәртіп.

Альтернативті азаматтық қызмет – елін қорғау міндеті.

Альтернативті дауыс беру – нәтижесін көтеру үшін абсолюттік көпшілік мажоритарлы жүйедегі қолданылатын дауыс беру тәсілі.

Альтернативті сайлау – өзара бәсекелес кандидаттардың екі немесе одан көп санынан қандай да бір органға тұлғаны сайлау.

Альтинг – Исландияның екі палаталы парламентінің атауы.

Альянс – одак, бірлестік.(мемлекеттердің не ұйымдардың келісім шарттық міндеттемелердің одағы).

Андеррайтер – бағалы қағаздар нарығының брокерлік және дилерлік қызметті жүзеге асыруға лицензиясы бар және эмитентке эмиссиялық бағалы қағаздарды шығару

мен орналастыру жөнінде қызмет көрсететін кәсіби қатысушысы.

Аннексия – белгілі бір мемлекеттің аумағын немесе оның бір бөлігін шет мемлекеттің күштеп қосып алуы, басып алуы.

Аннотация – андатпа; мазмұндама; түсініктеме (кітаптың, мақаланың мазмұнын жалпы сипаттама беріп, қысқаша білдіру).

Аннуитет шарты – сақтандырушыны шартта белгіленген мерзім ішінде пайда алушының пайдасына мерзімді төлемдер түрінде сақтандыру төлемін жүзеге асыруға міндетті ететін сақтандыру шарты.

Антанта – капиталистік мемлекеттердегі бірқатар блоктардың, топтардың атауы.

Апат – аймактың және ірі ауқымды төтенше жағдайдың пайда болуына әкеліп соққан жойқын құбылыс.

Аппатридтер – бір мемлекеттегі азаматтығын жоғалтқан (айырылған) және екінші мемлекетте азаматтықты алмаған тұлғалар.

Апелла – ежелгі Грециядағы халық жиналышы.

Апелляция – Жоғарғы сатылы сотқа сот қаулыларын шағымдау.

Апелляциялық саты – бірінші сатыдағы соттың занды қүшіне енбекен үкімдерін, қаулысын апелляциялық

шагымдар (наразылықтар) бойынша істі қарайтын екінші сатыдағы сот.

Аралық келісім – шарт тараптарының туындаған немесе туындауы мүмкін дауды аралық сottың қарауына беру туралы жазбаша келісімі.

Аралық сот – тұрақты жұмыс істейтін аралық сот немесе тараптар нақты дауды шешу үшін құрган сот

Арбитраж – аралық сот, сottардың қарауына жатпайтын дауларды арбитрлармен шешу.

Ареопаг – Грециядағы жоғарғы сottың атауы.

Арнаулы киім – қызметкерді зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардан қорғауға арналған киім, аяқ киім, бас киім, қолғап, өзге де нәрселер.

Ауыл шаруашылығы үйімі – жерді пайдалана отырып ауыл шаруашылығы өнімін өндіретін; мал шаруашылығының, құс шаруашылығының (оның ішінде төлді өсіруден бастап толық циклды асыл тұқымды шаруашылықтардың), бал ара шаруашылығының ауыл шаруашылығы өнімін өндіретін, осы өнімді, оның ішінде ұқсатылған өнімді өткізуден түсетін табысы жылдық табыстың жалпы сомасының елу процентінен асатын үйім

Ауыр жұмыстар – қызметкердің ауыр заттарды (он килограмм және одан жоғары) қолмен тұрақты түрде орнынан қозғалтуына, орнын ауыстыруына және

тасымалдауына байланысты әрі көп күш-қуатты талап ететін (250 ккал/сағаттан астам күш-қуат жұмсалатын) қызмет түрлері.

Ауысымдық жұмыс – тәулік ішінде екі не үш немесе төрт жұмыс ауысымындағы жұмыс.

Архонт – ежелгі грек полистеріндегі жоғарғы лауазымды тұлға.

Архонт-базилевс – Ежелгі Афинадағы абыздық қызметтерді жүзеге асырган лауазымды тұлға.

Архонт-полемарх – Ежелгі Афинадағы әскери басшылықты жүзеге асырган архонт.

Архонт-фесмофет – Ежелгі Афинадағы сот әділдігін жүзеге асырган архонт.

Ассамблея – халықаралық үйымның мүшелерінің жалпы жиналышы.

Ассиздер – Англиядағы патшаның нормативтік актілері.

Аспект – қандайда бір құбылыстар, заттар қабылданатын көзқарас.

Аспирант – жоғарғы оқу орындарында немесе ғылыми зерттеу институттарында ғылыми немесе педагогикалық қызметке әзірленіп жүрген тұлға.

Ассистент – студенттердің тәжірибе сабактарында, ғылыми-зерттеу жұмыстарында, операцияларда дәрігерге, профессорға көмекші ғылыми қызметкерлер

Ассоциация – тұлғалардың немесе мекемелердің, ұйымдардың бірлестігі.

Асьенда – латын Америкасындағы жеке жер иеленү нысаны, Асьендаларда батырлардың еңбегі қолданылатын.

Атмосфера – Жердің және өзге аспан денелерінің (планеталардың, Күннің және жұлдыздардың) газ тәріздес сыртқы түрі.

Атташе – 1) қандай да бір аумақта мысалы: әскери аумағында маман ретінде дипломатиялық өкіл болып саналатын ресми тұлға; 2) кіші дипломатиялық шен.

Аттестациялау – қызметкердің немесе оқушының білім деңгейін, іскерлік және саяси біліктілігін, оның қабілеттілігін анықтау, сондай-ақ, оның мінездемесі туралы ресми құжат.

Арбитражды соттар – Ресей Федерациясында; Украина, Белоруссияда, Қазақстанда, Қыргыстанда, Түркменстанда, Өзбекстанда және Югославияның бірқатар республикаларында шаруашылықты дауларды қарau және шешу құзыретіне кіретін соттардың ерекше түрі.

Ареопаг – Афиндегі жоғарғы сот және бақылаушылық орган. (кенесулер өткен Арес тауының атауы бойынша).

Арнаулы салық режимі – салық төлеушілердің жекелеген санаттары үшін белгіленетін және жекелеген салық түрлерін есептеу мен төлеудің және жер участекерін пайдаланғаны үшін акы төлеудің, сондай - ак, олар бойынша салық есептілігін берудің оңайлатылған тәртібін қолдануды көздейтін, бюджетпен есеп айырысрудың ерекше тәртібі.

Арыз – адамның өз құқықтары мен бостандықтарын немесе басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын іске асыруда жәрдем көрсету туралы өтініш хаты не зандардың және өзге де нормативтік құқықтық актілердің бұзылуы, өтініштерді қарайтын субъектілердің, лауазымды тұлғалардың жұмысындағы кемшіліктер туралы хабарлама не олардың қызметін сынау.

Архонт – ежелгі Афинадағы сайланбалы лауазымды тұлға.

Архонт-эпоним – Афиндагы архонттар алқасын басқарушысы.

Архонт-базилевс – Афиндагы абыздық функцияларды жүзеге асыратын лауазымды тұлға.

Архонт-полемарх – Афиндегі әскери басшылықты жүзеге асыратын архонт.

Архонт-фесмофет – Афиндегі сот әділдігін жүзеге асыратын архонт.

Аудит – қаржылық есептілік жасау және өзге де ақпарат туралы тәуелсіз пікір білдіру мақсатымен тексеру.

Аудиенция – ресми қабылдау (мемлекеттік жоғарылауазымды адамның ресми қабылдауы); оңаша кеңесу; оңаша сөйлесу.

Аумақтық сулар – жаға айналасындағы теңіз белдеуі және аралық мемлекет иелігі.

Аутентикалық – алғашқы қайнар көзден шығатын түпнұсқа; халықаралық шарттың аутентикалық мәтіні – бір немесе бірнеше тілдерде жасалған бірдей түпнұсқада және бірдей тең күшке ие болатын мәтін.

Аутсайдер – 1) монополиялық бірлестікке кірмейтін капиталистік кәсіпорын; 2) жарыстарда соңғы орындардың бірін иеленген спортшы немесе команда.

Афгани – Ауганстанның ақша бірлігі.

Аффилииrlenген тұлға – мемлекеттік емес заңды тұлғага қатысты еншілес болып табылатын немесе тәуелді акционерлік қогам деп танылатын ұйым

Ахармадьяқша – Ежелгі Үндістандағы сот істері бойынша жоғарғы шенеулік.

Аш-шура – ислам мемлекетін ұйымдастыру және оның қызметінің негізін құрайтын (суннитік жөннің) құқықтық тұжырымдамаларына сай кеңесу қағидасы.

Ә

Әдейі банкрот болу – коммерциялық үйымның лауазымды адамының немесе меншік иесінің, сол сияқты жеке кәсіпкердің өз мүдделері немесе өзге адамдардың мүдделері үшін, ірі залал келтірмейтіндей немесе өзге де ауыр зардаптарға соқтырмайтындағы етіп әдейі төлемсіздік қабілетіне жеткізуі.

Әдет – Араб халифатындағы әдет құқығы.

Әдеттегі зандар – негізінен қарапайым көпшілік дауыспен (50%+1) Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаттары қабылдайды.

Әділдік құқығы – Ежелгі Англиядағы канцлерлік сот қызметінің нәтижесінде туындаған сот.

Әкеleiktі aнықтау – некеден (ерлі-зайыптылықтан) тыс туған балаға қатысты әке болу фактісін сот тәртібімен ерікті тану немесе анықтау.

Әкімшілік – 1) кең мағынада басқару бойынша мемлекеттің барлық қызметі; 2) АҚШ-да және кейбір Президенттік республикалардағы мемлекет басшысы қасындағы кабинет атауы; 3) РФ аймақ, автономды облыс, аудан, қала деңгейіндегі атқару билік органының анағұрлым кеңінен таралған ресми атауы.

Әкімшілік әділет – әкімшілік құқықтық дауларды шешудің ерекше тәртібі, мұнда сот немесе өзге мемлекеттік органдар мемлекеттік басқару органдарының әрекеттеріне шағымдарды қарайды және осы органдарды міндейтейтің шешімдерді қабылдайды. Кейбір шетелдік мемлекеттерде әкімшілік әділет қызметін жалпы соттар (мысалы, АҚШ, Ұлыбритания және т.б.) немесе арнаулы әкімшілік соттар (мысалы, Францияда Швейцарияда және т.б.) жүзеге асырады.

Әкімшілік-аумақтық автономия – унитарлы мемлекеттегі мемлекеттік биліктік басқарудың бір орталықтан жүргізілмеудің бір тәсілі.

Әкімшілік-аумақтық құрылым – Федеративті мемлекеттің субъектілерінің аумақтарын немесе унитарлы мемлекет аумақтарын белгілі бір бөліктеге бөлу.

Әкімшілік-аумақтық бірліктер – әкімшілік-аумақтық құрылымның құрылымдық бөліктері (облыс, қала т.б.).

Әкімшілік құқық бұзушылық – жеке адамның әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекс бойынша әкімшілік жауаптылық, көзделген құқыққа қарсы, кінәлі (қасақана немесе абайсызда жасалған) іс-әрекеті не әрекетсіздігіне немесе заңды тұлғаның құқыққа қарсы іс-әрекеті не әрекетсіздігі.

Әкімшілік соттар – жалпы құзыретті және мамандандырылған соттармен қатар сот төрелігің сонын ішінде әкімшілік сот төрелігін жүзеге асыратын соттар.

Әкімшілік ұстай – жеке адамды жеке бас бостандығынан, атап айтқанда, оның құқыққа қарсы әрекеттерін тыю мақсатында белгілі бір уақыт ішінде арнаулы орында мәжбүрлеп ұстай отырып, іс-әрекет және жүріп-тұру бостандығынан уақытша айыру.

Әкімшілік шығыстар – кредиторлар таныған, төленуі жөніндегі міндет банкроттық, оналту немесе сырттай байқау рәсімі туралы іс қозғалған сәттен бастап және қозғалғаннан кейінгі кезең ішінде туындайтын, тартылатын мамандардың қызмет көрсетуіне ақы төлеу бойынша шығындарды, оналтушы және конкурсстық басқарушыларға, сондай-ақ сырттай байқау әкімшісіне ағымдағы төлемдер сомасын қоса алғанда, сырттай байқау рәсіміне, оналту рәсіміне, конкурсстық іс жүргізу рәсіміне, борышкерді конкурсстық іс қозғамай тарату рәсіміне бастамашылық жасаумен және оларды өткізумен байланысты шығыстар.

Әлеуметтік әріптестік – қызметкерлер (қызметкерлердің өкілдері), жұмыс берушілер (жұмыс берушілердің өкілдері), мемлекеттік органдар арасындағы еңбек қатынастарын және олармен тікелей байланысты өзге де қатынастарды реттеу мәселелері бойынша олардың мұдделерін үйлестіруді қамтамасыз етуге бағытталған өзара қатынастар жүйесі.

Әлеуметтік мемлекет – бұл қоғамға қызмет ету және әлеуметтік айырмашылықтарды жоюға ұмтылу, Конституцияны халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған нормаларында көрсетілген, жалпы азаматтық

құндылықтарға бағдарлау басты міндеттері болып саналатын мемлекет.

Әлеуметтік норма – қоғам қабылдаған адамдардың мінез-құлқының, іс-әрекетінің, тәртібінің ережелері мен оларды реттеп-басқару нормалардың жиынтығы.

Әлеуметтік төлемдер – алушының пайдасына қор жүзеге асыратын ай сайынғы төлемдер.

Әмбебап халықаралық келісім-шарттары – барлық мемлекеттер қатысатын немесе қатыса алатын және барлық халықаралық ұжымдарға міндетті нормалары бар келісім-шарттар.

Әмірлік – Араб халифатындағы халифтің мемлекеттік билігі.

Әскери жағдай – мемлекетті қорғау немесе қоғамдық тәртіпті және мемлекеттік қауіпсіздікті камтамасыз ету үшін төтенше шараларды енгізумен сипатталатын ерекше құқықтық тәртіп.

Әуе жолы – әуе кемелерінің ұшына арналған және әуе қозғалысын басқару жүйесінің аэронавигациялық құрылғылармен бақыланатын дәліз түріндегі әуе кеңістігі.

Әуе кемесі – жер (су) бетінен шағылысқан ауамен өзара әрекеттесуден өзгеше ауамен өзара әрекеттесу есебінен атмосферада қалықтайтын ұшу аппараты.

Әуе кемесінің әкипажы – тиісінше уәкілетті орган немесе Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрлігі белгілеген тәртіппен ұшуды орындау кезінде әуе кемесін басқару мен оған қызмет көрсету жөнінде белгілі бір міндеттерді атқару тапсырылған авиация қызметінің адамдары.

Б

Багаж – жолаушылар немесе пошта-багаж поезында тасымалдауга қабылданған, салмағы екі жүз килограммнан аспайтын мүлік.

Бағалы қағаз – 1) мүліктік құқықты куәландыратын белгілі бір жазбалар мен басқа да белгілеудердің жиынтығы.

Базис – 1) негіз , негіздеме, тірек, ірге тас; 2) тарихи материализмде – материалды өндірістік күштердің белгілі бір даму сатысына сәйкес өндірістік қатынастардың жиынтығы, қоғамның экономикалық құрылымы.

Базилевс – ежелгі Грециядағы патша.

Баланың заңды өкілдері – ата-аналар, асырап алушылар, қорғаншылар, қамқоршылар, патронат тәрбиешілер, қорғаншы және қамқоршы органдары, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығының қалған балаларға арналған мекемелер, қамқорлық, білім беру, тәрбиелеу, баланың құқықтарын қорғау мен мұдделерін жүзеге асыратын интернат мекемелері.

Бальяж – Франция мемлекетіндегі патша доменінің (иеліктері) әкімшілік бірлігі, оны балья басқаратын.

Бақылау – тексеру мақсатында бақылау.

Банк – банк қызметін жүзеге асыруға құқылы коммерциялық үйым болып табылатын занды тұлға

Банк лизингі – лизингтің бір түрі, мұнда лизинг беруші банк болып табылады.

Банк холдингі – уәкілетті органның жазбаша келісіміне сәйкес банктің орналастырылған (артықшылықты және банк сатып алған акцияларды шегере отырып) акцияларының жиырма бес немесе одан астам пайзын тікелей немесе жанама иеленетін (осындағы иеленуші мемлекет немесе ұлттық холдинг не ұлттық басқарушы компания болып табылатын жағдайларды қоспағанда) немесе: банктің дауыс беретін акцияларының жиырма бес немесе одан астам процентімен тікелей немесе жанама дауыс беруге; шарттың қүшіне қарай не өзгеше түрде банк қабылдайтын шешімдерді айқындауға немесе бақылау жасауға мүмкіндігі бар занды тұлға.

Банк шоты – банк пен клиент арасында ақша қабылдау және (немесе) клиентке банктің қызмет көрсету жөніндегі шарттық қатынастарды көрсету тәсілі.

Банкаралық клиринг – төлемдерді жинау, салыстырып тексеру, сұрыптау және растау, сондай-ақ олардың өзара есепке жатқызуын жүргізу және клирингке қатысушылардың – банктердің және банк

операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын үйымдардың таза позицияларын айқындау.

Банк конгломераты – банк холдингінен, банктен, сондай-ақ банк холдингінің еншілес үйымдарынан және (немесе) банктің еншілес үйымдарынан және (немесе) капиталына банк холдингі және (немесе) оның еншілес үйымдары қомақты қатысатын үйымдардан тұратын занды тұлғалар тобы

Банкнот – экономикада ақша орнына жүретін пайызызыз банк билеті, қағаз ақша.

Банкрот – дәрменсіздік сот белгіленген борышкер.

Банкроттық – борышкердің сот шешімімен танылған оны таратуға негіз болатын дәрменсіздігі.

Банкроттық саласындағы уәкілетті орган – банкроттық саласында мемлекеттік реттеуді жүзеге асыратын (банктерді, сақтандыру (қайта сақтандыру) үйымдарын және ерікті жинақтаушы зейнетақы қорларын қоспағанда) мемлекеттік орган.

Банкілер ассоциациялары (одақтары) – өз қызметін үйлестіру, ортақ мүдделерді қорғау және біріктіру, бірлескен жобаларды жүзеге асыру және өзге де ортақ міндеттерді шешу үшін банкілер колданылып жүрген зандарға сәйкес банкілер ассоциациялары мен одақтарын құруға күкүлі. Банкілер ассоциациялары (одақтары) коммерциялық емес үйымдар болып табылады.

Банкінің консервациялау – ұлттық Банкінің шешімі бойынша банкінің қаржы жағдайын сауықтыру және оның жұмыс сапасын жақсарту мақсатында банкіге қатысты әкімшілік, заңдық, қаржылық, ұйымдық-техникалық және басқа да шаралар мен рәсімдер кешенін мәжбүрлі түрде жүргізуі

Банкінің филиалы – заңды тұлға болып табылмайтын, банк орналасқан жерден тыскары орналасқан, банк атынан банк қызметін жүзеге асыратын және өзіне банк берген өкілеттік шегінде әрекет ететін банктің оқшауланған бөлімшесі. Банк филиалы банкпен біркелкі балансы және банкінің атауымен толық сәйкес келетін атауы болады.

Бас атторней – Ұлыбританиядағы, АҚШ-тағы, Бразилиядағы және т.б. кейбір елдердегі әділеттің жоғарғы лауазымды тұлғасының бірі.

Бас аудитор – бір қатар елдердегі (Индиядағы, Кениядағы, Замбиядағы және т.б.) мемлекеттегі қаржылық-бюджеттік бақылау қызметін басқаратын жоғарғы лауазымды тұлға.

Бас прокурор – прокуратуралық жоғарғы лауазымды тұлғасы.

Бас кортестер – Испанияның еki палаталы парламентінің атауы.

Бас, салалық (тарифтік), өнірлік келісім – әлеуметтік әріптестік тараптарының арасында жасалатын,

келісімнің мазмұнын және республикалық, салалық және өнірлік деңгейлерде қызметкерлер үшін еңбек жағдайларын, жұмыспен қамту және әлеуметтік кепілдіктерді белгілеу жөніндегі тараптардың міндеттемелерін айқындастын құқықтық акт

Басты сот талқылауы – бірінші сатыдағы соттың азаматтық (қылмыстық) істі мәні бойынша қарадауы.

Бас штаттар – Нидерландияның екі палаталы парламентінің атауы.

Бат – Таиландтың ақша бірлігі.

Бәдәүиндер – Араб халифатындағы мал асыраушы көшпенділер.

Бәсеке – нарық субъектілерінің дербес жасаған іс-әрекеттері тиісті тауар нарығындағы тауарлар айналымының жалпы жағдайына олардың әрқайсысының біржақты ықпал ету мүмкіндігін тиімді шектейтін жарыстығы.

Белсенді сайлау құқығы – сайланбалы мемлекеттік органдарға және жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайлау құқығы.

Бенефций – Франк мемлекетіндегі жерді әскери қызметі үшін шартты түрде өмір бойғы иелену, кейін жер иелену мұрагерлікке берілетің болды, ол феод деген атаққа ие болды.

Бенефициар – ақша аударған кезде, сондай-ақ ақша аудармай-ақ қолма-қол ақшасыз төлем жасаған кезде ақша алушы ретінде тапсырмада не талапта көрсетілген тұлға.

Библиография – 1) кітапнама (кітаптардың атын, мазмұнын т. б. жазып отыру); 2) әдебиеттің тақырыптық көрсеткіші; қандайда бір еңбекте пайдаланған әдебиеттер тізімі.

Бизнес – капиталистік елдердегі-табыс әкелетің іс; кәсіпкерлік немесе коммерциялық қызмет.

Билік – жекелеген тұлғалардың (билік етушілердің) еркі мен іс әрекеті басқа тұлғалардың (бағынушылардың) еркі мен іс-әрекетінен басым тұратын, үстемдік ету мен бағыныштылық қатынастары.

Билль – (ағылшын-саксон елдерінде заң шығаруышы органдардың қарауына берілетін заң жобасы).

Билль-құқық туралы билль – 1) Конституциялық монархияны заңдастырған 1689 жылы қабылданған Ұлыбританиядағы акт; 2) 1789-1791 жылдары АҚШ Конгресімен қабылданған және штаттармен ратификацияланған 1787 жылғы АҚШ Конституциясына алғашқы 10 түзетулер.

Бипатризм – қос азamatтық.

Бикамерализм – екі палаталы жүйе.

Билль – Ұлыбританиядағы, АҚШ-тағы, Канададағы және бірқатар ағылшын тілді елдердегі заңшығарушы органдардың қарауына берілетін заң жобасы.

Билік – жекелеген тұлғалардың (білік етушілердің) еркі мен іс әрекеті басқа тұлғалардың (бағынушылардың) еркі мен іс-әрекетінен басым тұратын, үстемдік ету мен бағыныштылық қатынастары.

Биржа – қызметтер көрсетуден алған табыстары оның шығыстарын өтеуге, биржа мен биржалық инфрақұрылымды ақпараттық-техникалық және әлеуметтік дамытуға пайдаланатын субъект.

Биржалық мәміле – биржалық тауарға қатысты биржалық саудаға қатысушылар жасасқан биржалық сауда барысында биржа тіркеген шарт.

Биологиялық әртүрлілік – бір түр аясындағы, түрлер арасындағы және экологиялық жүйелердегі өсімдіктер мен жануарлар дүниесі объектілерінің әртүрлілігі.

Биологиялық ресурстар – генетикалық ресурстар, организмдер немесе олардың бөліктері, популяциялар немесе экологиялық жүйелердің адамзат үшін нақты немесе ықтимал пайдасы немесе құндылығы бар кез келген басқа да биотикалық компоненттері.

Бланкеттік диспозиция – құқық нормасы өзінің диспозициясында субъектілердің мінез-құлықтарын жалпылама бекітіп, басқа нормативтік-құқықтық актілерге сілтеме жасайды.

Бланкеттік норма – мемлекеттік органдарға, лауазымды тұлғаларға мінез-құлықтың, тыйымдардың дербес ережелерін бекітуге құқық беретін құқықтық норма.

Блицкриг – жедел болған соғыс.

Блок – ортақ мақсатқа кол жеткізу үшін бірлескен әрекетті қарастыратын мемлекеттердің, саяси партиялардың, үйымдардың саяси келісімі; одақ .

Блокада – қамау; коршау; оқшаулау; шектеме (бір елді я қаланы күштеп қоршап алып, не саяси, не әскери, не экономика жағынан сырт елмен я басқа қаламен қатыстырмай бөліп тастау).

Богдыхан – орта ғасырлық қытай мемлекетіндегі маньчжурлық Цин династиясы императорларының титулы.

Борышкер – заңдарда көзделген тәртіппен өзіне сырттай байқау, банкроттық рәсімдерінің немесе сottтан тыс тарату рәсімінің қолданылуына төлем қабілетсіздігі немесе дәрменсіздігі негіз болып табылатын заңды тұлға.

Борышкерді мәжбүрлеп тарату – кредиторлардың, прокурордың өтініштері негізінде сот шешімі бойынша жүзеге асырылатын дәрменсіз борышкердің қызметін тоқтату

Босқындар – саяси сенімдері, нәсілдік, діни наным, азаматтық, ұлттық белгілері, белгілі бір әлеуметтік топқа жататындығы бойынша қудалау құрбаны болуы мүмкін екендігінің негізделген қаупі төнүі себепті өзі азаматы болып табылатын елден тыс жерде тұруға мәжбүр болған және осындай қауіп салдарынан өз елінің қорғауын пайдалана алмайтын немесе қорғауын пайдаланғысы келмейтін шетелдіктер немесе осындай қауіп салдарынан өзінің бұрынғы кәдуілігі тұрғылықты елінен тыс жерде тұрып жатқан, оған қайтып орала алмайтын немесе қайтып оралғысы келмейтін азаматтығы жоқ адамдар.

Бөлшек сауда – тауарларды тұтынушыларға олардың жеке пайдалануы үшін сату жөніндегі кәсіпкерлік қызмет.

Брахмандар варнасы – Ежелгі Үністандағыabyzdar.

Брокер – бағалы қағаздар нарығының клиентінің тапсырмасы бойынша, соның есебінен және мүдделерін көздең, эмиссиялық бағалы қағаздармен және өзге де қаржы құралдарымен мәмілелер жасайтын кәсіби қатысушысы.

Брутто – 1) тауардың сырт орауы мен салмағы; 2) шығынды алушыз табыс.

Бундесвер – Федеративті Германия Республикасының әскери күші.

Бундесрат – Федеративті Германия Республикасының жер құқығы өкілдерінен тұратын ерекше алқа, Федеративті Германия Республикасының парламентінің жоғарғы палатасы.

Бундестаг – ФРГ парламентінің төменгі палатасы.

Бушидо (бусидо) – самурайлардың абырой кодексі, жүріс-тұрыс ережелері мен өмір салтын көрсетті, самурайлардың қылықтарына, әрекеттеріне өлшем болып табылады.

Бұкіләлемдік Почта Одағы – XIX ғасырда пайда болған алғашқы халықаралық ұйым.

Бұкілхалықтық дауыс беру – көптеген елдердегі «Референдум» терминіне ұқсас термин.

Брахмандар варнасы – Ежелгі Үндістандағы абыздар.

Бітімгерлік комиссиясы – ұжымдық еңбек дауын тараптарды бітімге келтіру жолымен реттеу үшін жұмыс берушілер мен қызметкерлер (олардың өкілдері) арасындағы келісім бойынша құрылатын орган.

Біліктілік санаты (разряды) – орындалатын жұмыстардың күрделілігін көрсететін, қызметкердің біліктілігіне қойылатын талаптар деңгейі.

Бір партиялы жүйелер – демократиялық емес мемлекеттерге тән, билік органдарына басымдық көрсету құқығы бір партияға жатады.

Біртекті кредиторлар тобы – борышкерге қоятын бірдей талаптары бар және оларды қанағаттандыруда бір-бірінің алдында артықшылығы жоқ кредиторлар тобы

Бітімгерлік ресімдері – ұжымдық еңбек дауын алғашында-бітімгерлік комиссиясында, ал онда келісімге қол жетпеген кезде еңбек төрелік сотында өз кезегімен қарau.

Бюджет – 1) кірістер мен шығыстарды бөлу; 2) мемлекеттің, мекеменің я жеке адамның белгілі мерзімге белгіленген кіріс, шығыс ақшасының сметасы.

Бюджеттік процесс – мемлекеттік бюджетті құру, қарau, бекіту және орындау бойынша билік органдарының заңмен реттелген қызметі.

Бюллетень – 1) бюллетень (саяси мәні бар оқиға туралы қысқа мәлімдеме); 2) уақытша шығатын шағын журнал; 3) сайлаушылардың дауыс беруіне арналған қағаз; 4) аурулық туралы қуәлік қағаз.

Бюргер – феодалдық батыс Еуропадағы қалалық, қала тұрғыны.

Бюро – 1) атқаратын я жетекшілік ететін партия үййымының органды; 2) жазу үстелі; 3) кенсе, бөлім, мекеме.

Бюрократ – 1) кеңсешіл; төрешіл (шенеулік); 2) буржуазия елдерінде жоғарғы басқару әкімшілігіндегі ірі шенеулік.

B

Вакуф (вакф) – 1) Араб халифатындағы діни үйымдардың жерлері; 2) Дели сұлтанындағы діни үйымдарға тиесілі меншік.

Ван – ежелгі Қытайдың билеуші; артықшылықтарды иеленген топ.

Валидация (детерминация) – аккредиттелген тәуелсіз үйым жүзеге асыратын, парниктік газдар шығарындыларын азайту мен сініру жөніндегі жобаларды әзірлеу шеңберінде жобалық шешімдер мен құжаттамалардың әдістемелерін пайдаланудың және оларды дайындау тәртібінің Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарында белгіленген талаптарға сәйкестігін тексеру.

Валюта – мемлекеттердің заңды төлем қаражаты ретінде қабылдаған ақша бірлігі немесе банкноттар, қазынашылық билеттер және монеталар, оның ішінде қымбат металдардан жасалған монеталар (айналыстан алынған немесе алынатын, бірақ айналыста жүрген ақша белгілеріне айырбасталуға жататынын қоса алғанда) түріндегі қолма-қол және қолма-қол емес ақша нысанындағы құнның ресми стандарттары, сондай-ақ шоттардағы, оның ішінде халықаралық ақша немесе есеп айырысу бірліктеріндегі қарожат.

Валюталық құндылықтар – шетел валютасы; номиналды шетел валютасымен көрсетілген бағалы қағаздар және төлем құжаттары; резидент еместер шығарған номиналды жоқ бағалы қағаздар; тазартылған құйма алтын; резиденттер мен резидент еместер арасында, сондай-ақ, резидент еместер арасында операциялар жасалған жағдайда қолданылған ұлттық валюта, номиналды ұлттық валютамен көрсетілген бағалы қағаздар және төлем құжаттары; резиденттер мен резидент еместер арасында, сондай-ақ, резидент еместер арасында операциялар жасалған жағдайда қолданылған резидент шығарған номиналды жоқ бағалы қағаздар.

Валюталық операциялар – валюталық құндылықтарға меншік құқығының және өзге де құқықтардың көшуіне, сондай-ақ валюталық құндылықтарды төлем қаражаты ретінде пайдалануға байланысты операциялар; валюталық құндылықтарды, ұлттық валютаны, номиналды ұлттық валютамен көрсетілген бағалы қағаздарды және төлем құжаттарын, резиденттер шығарған номиналды жоқ бағалы қағаздарды Қазақстан Республикасына әкелу, жіберу және аудару, сондай-ақ Қазақстан Республикасынан әкету, жіберу және аудару.

Вассал – 1) тәуелді, батыс Еуропадағы орта ғасырдағы өзінен ірі феодалға бағынышты, тәуелді жер-су иесі — феодал және соғыс мәселесі жөнінде басқаға тәуелді феодал; 2) бағынышты; вассал; тәуелді (тәуелді адам я тәуелді мемлекет).

Варна – ежелгі Үндістандағы қоғамның жабық әлеуметтік бөлігі.

Вайшилар варнасы – ежелгі Үндістандағы жер өндеушілер.

Веда – Ежелгі Үндістандағы діни кітап.

Вексель – біржақты сөзсіз ақшалай міндеттемені білдіретін қатаң белгіленген нысандағы төлем құжаты.

Верификация – парниктік газдар шығарындыларын азайту саласында қабылданған үлттық және халықаралық стандарттарға сәйкес аккредиттелген тәуелсіз ұйым жүзеге асыратын, парниктік газдар шығарындыларының көлемін азайтуға қатысты деректерді растау процесі.

Вермахт – фашистік Германияның әскери қүші.

Вето – тыйым, заң шығаратын органдардың қарапына тыйым салу я бұзу құқығы.

Виги – жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы өнер кәсіптік буржуазияның мүдделерің білдірген саяси партия, кейін либералдық партияға айналды.

Вилландар – Франциядағы жеке бас бостандыққа ие, өз парцеллаларын (жер бөлігі) сатуға құқығы бар шаруалар, олар феодалдық мідettтерден басталады.

Викинг – ежелгі Скандинавиялық теңізші жауынгер.

Витанагемот (Уинтандемот) – Англия мемлекетіндегі Кеменгерлер кеңесі, ерте феодалдық монархия кезеңіндегі атқарушы орган.

Вице – лауазымды тұлғаның орынбасарын немесе көмекшісін белгілеу үшін сөзге қосылтын бөлшек, Мысалы: Вице-Президент.

Вишас – Ежелгі Үндістандағы селолық қауымдастық.

Вишая – Үнділік князьдықтардың округі.

Владыкалар – Чехиядағы қызмет етуші сословиеден шыққан феодалдар.

Владырь – Чехиядағы князьдық иеліктерін басқарушы.

Властельдер – Сербиядағы іpi рулық-тайпалық ақсүйектер.

Властеличтер – Сербиядағы властелдердің вассалдары.

Влахтар – Сербиядағы таулықтар, халықтын мал шаруашылығымен айналысатын бөлігі.

Воеводство – Польшадағы әкімшілік аумақтық бірлік.

Вотум – сайлау корпусының немесе уәкілетті мекеменің көпшілік даусымен қабылданған немесе білдірілген пікірі немесе қаулысы.

Г

Гана – ежелгі Үндістанда төменгі аумақтық бірлік, қауымдастық.

Гелиэя – Ежелгі Афинадағы жоғарғы сот органы.

Генералитет – генералдың әскерінің жоғарғы құрамы.

Генерал-губернатор – басқарудың монархиялық нысаны сақталған одактастық құрамындағы британдық монархияның жоғарғы өкілі.

Генералдық-кортестер – Испаниядағы екі палаталы парламенттің атауы.

Генералдық штаттар – Нидерландиядағы екі палаталы парламенттің атауы.

Генералдық аттория – Ұлыбританиядағы, АҚШ-тағы, Бразилиядағы, Венесуэлла және өзгеде кейір елдердегі әділет органдарының жоғарғы лауазымды тұлғаларының бірі.

Генетикалық түрлендірілген организмдер – тұқым қуалайтын генетикалық материалдың өсімін молайтуға немесе оларды беруге қабілетті, табиғи организмдерден ерекшеленетін, гендік инженерия әдістері қолданыла отырып алынған және құрамында гендік-инженерлік материал (гендер, олардың фрагменттері немесе гендер комбинациясы) бар организмдер.

Генетикалық түрлендірілген өнімдер – құрамында жансыз генетикалық түрлендірілген организмдер немесе олардың компоненттері бар, гендік инженерия әдістері пайдаланыла отырып, өсімдіктерден және (немесе) жануарлардан алғынган өнімдер.

Генноцид – зұлмат (нәсілдік, ұлттық немесе діни желеу-сылтаулармен халықтың кейбір топтарын, тұтас бір халықтарды қырып-жою).

Геологиялық ақпарат – геологиялық, геохимиялық, геофизикалық, гидрогеологиялық, геоморфологиялық, тектоникалық мәліметтерді, тау-кен қазбаларының, ұнғымалардың техникалық құжаттамасын, кен орнының, жер қойнауын пайдалану жөніндегі операциялар жүргізілетін келісімшарттық аумақтағы жұмыс участкесі мен объектілердің болжамды ресурстарын және баланстық қорларын қамтитын материалдар жиынтығы.

Геомор – Ежелгі Афинадағы жер өндеуші.

Герусия – Ежелгі Грециядағы (Спарта) ақсақалдар кеңесі.

Гестапо – фашисттік Германияда болған құпия полициясы; германияның өзінде сондай-ақ жауулап алған елдерде жаппай террорды жүргізген құпиялы мемлекеттік полиция.

Гипотеза – 1) шынайы ғылыми теория болу үшін, тәжірибеде тексеруді және деректермен бекітуді талап

ететін қандайда бір құблыстарды түсіндіру үшін ғылыми негізделген болжам; 2) диспозиция қашан басталады, аяқталады, нормативтік акті қалай орындалуы керек, осы жағдайларды көрсетеді.

Гильотина – Ұлыбританиядағы және кейбір елдердегі сөз жарыстарын шектеудің бір әдісі.

Гомашт – Ұлы Монголдар империясындағы салық жинаумен айналысатын шенеулік.

Гоминьдан - қазіргі замандағы Қытайда Синь Ятсен ұйымдастырған ұлттық партия.

Гомрул (автономия) – жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы кейін заң жобасында көрініс тапқан Ирландияның автономиясы тұралы идея.

Гость – Чехияның салық төлей алмағаны үшін тәуелділерге айналған еркін шаруалар.

Гун – ежелгі Қытайдағы патшаның басты кеңесшісі.

F

Ғаламдық проблема – дүние жүзіндегі барлық халықтардың мүдде-мақсатын қамтитын мәселелер, оны мемлекеттер жеке-жеке орындауға ешқандай мүмкіншіліктің жоқтығы.

Ғибадат үйі (ғимараты) – құдайға құлышылық етуге, дұға оқу мен діни жиналыстарға, тәубә етуге (мінәжат етуге) арналған объект

Д

Даусыз сайлаулар – бірқатар шет елдерде сайлауды жүргізу тәртібі, егер сайланбалы қызметке тек бір кандидат тіркелсе, онда ол автоматты түрде сайланған болып саналады.

Дауыс беру – бұл ұсынылған үміткерлерді сайлау мәселесі бойынша сайлаушылардың еркін білдіретін, сайлау процесінің шешуші сатысы. Дауыс беру сайлау бюллетені немесе арнайы машиналардың көмегімен жүргізіледі.

Дәлелдемелер – істің мән-жағдайларын анықтайдын кез келген нақты деректер.

Дәлелдемелердің қатыстылығы – егер дәлелдеме іс үшін маңызды мән-жайлардың бар екендігі туралы тұжырымдарды растайын, теріске шығаратын не оларға күмән келтіретін нақты деректер болса, сот дәлелдемені іске қатысты деп таниды.

Дәлелдемелердің растьығы – тексеру нәтижесінде дәлелдеменің шындыққа сәйкес келетіні анықталса, дәлелдеме рас деп есептеледі.

Дәрменсіздік – борышкердің-жеке кәсіпкердің немесе занды тұлғаның ақшалай міндеттемелер бойынша несие берушілердің талаптарын қанағаттандыра алмауы, еңбек шарты бойынша жұмыс істейтін адамдармен еңбегіне ақы төлеу жөнінде есеп айырыса алмауы, сондай-ақ

бюджетке және бюджеттік тыс қорларға міндетті төлемдерді қамтамасыз ете алмайтын қабілетсіздігі.

Джагира – Ұлы Монголдар империясыда шартты түрдегі феодалға тиесілі әскери жалақы.

Джентри – Ежелгі Англиядағы ұсақ және орта феодалдардан құралған жаңа дворяндар (жағдайы бойынша буржуазияға ұқсас болып келді).

Джерримендеринг – сайлау округін құрудың теріс әдісін белгілеу үшін АҚШ-та қолданылатын термин.

Джунта – Италияның жүйедегі жергілікті өзін-өзи басқарудың кеңесшілерімен, коммуналардың, облыстардың кеңестерімен сайланатын алқалы әкімшілік орган.

Дебитор – қарызгер.

Дебентура – бажды қайтару туралы кедендей күелік

Девальвация – алтынға қатысты қағаз ақша бағамының ресми төмендеуі немесе есқі ақша белгілерің жаңаға ауыстырумен байланысты ақша бірлігінің алтын мазмұның азайуы.

Дедина – Чехияның жер участкесі.

Дедич – Чехияның мұрагерлік бойынша берілетін дединаны иеленген жеке басты тәуелді шаруа.

Дедукция – жалпылау, ойлаудың жалпыдан жалқыға, бүтіннен бөлшекке көшіп нәтиже шығаруы.

Декларация – 1) заңды шаралардың негізгі қағидаларын үкіметтің немесе партияның атынан ресми түрде мәлімдеу; 2) мағлұмдама; мәлімдеме, бір немесе бірнеше мемлекеттің халықаралық саясаттың белгілі бір мәселесі туралы бірігей жасайтын мәлімдемесі; 3) мағлұмдама; мағлұмдау хат; мағлұмхат (кеден алымы алынатын тауарлардың тізімін әйгілеу); 4) салық төлеуші адамдардың өзінің мүлкі, кіріс мөлшері жайын хабарлап отыратын мәлімдемесі.

Декрет – 1) қандайда бір мәселе бойынша жоғарғы биліктің заң күші бар қаулысы; 2) ССРО және Кеңес өкіметтің алғашқы жыдараңдағы өкіметтің анағұрлым маңызды қаулыларының атауы.

Декларант – тауарлар мен көлік құралдарын өткізуши тұлға не тауарлар мен көлік құралдарын өз атынан декларациялайтын, білдіретін және ұсынатын кеден брокері.

Декларациялау – Қазақстан Республикасының кедендейші шекарасы арқылы өткізілетін және (немесе) кедендейші бақылаудағы тауарлар мен көлік құралдары туралы мәліметтерді мәлімдеу.

Делдал – еңбек қатынастарының тараптары еңбек дауын шешу жөнінде қызмет көрсету үшін тартатын жеке немесе заңды тұлға.

Делегат – мемлекеттің, ұйымның, ұжымның сайланған немесе тағайындалған үәкілетті өкілі.

Делегация – қандай да бір мемлекеттің, ұйымның, ұжымның мүддесің білдіретің делегаттар тобы.

Делимитация – мемлекеттік шекараның шектес мемлекеттер арасындағы келісім бойынша шартта белгіленіп көрсетілген және шартқа қоса тіркелетін карталарда графика түрінде бейнеленген жағдайлары мен бағыттарын айқындау.

Деликт – құқық бұзушылық, теріс қылыш, қылмыс.

Демалыс – жұмыс орны (лауазымы) мен Еңбек кодексінде белгіленген жағдайларда орташа жалақысын сақтай отырып, қызметкердің жыл сайынғы үзіліссіз тынығуын қамтамасыз ету немесе әлеуметтік мақсаттар үшін қызметкерді белгілі бір кезеңге жұмыстан босату.

Демаркация – бекітілген келісімнің негізінде мемлекеттік шекараларды белгілеу, шектеу.

Демарш – қарсы жақты көндіруге арналған дипломатиялық әрекет.

Демиург – 1) Ежелгі Грецияның идеалистік философиясындағы жаратушы ретіндегі құдай. 2) жоғарғы күш, жаратушы.

Демократ – 1) демократия жақтаушысы; 2) демократиялық партияның мүшесі. (мысалы, АҚШ).

Демократия – 1) жоғарғы өкімет билігі халықтың қолында болатын мемлекет құрылсы; 2) мәселені шешуге барлық ұжым мүшелері қатыстырылып, белгілі бір ұжымды басқару әдісі.

Демократиялық мемлекет – барлық биліктік органдар халықтың мандатына ие болатын мемлекет. Мұнда әрбір органга тиесілі биліктің көлемінің шектері заңмен анықталады, ал барлық азаматтармен сотпен қорғалатын ажырамас құқықтар мен бостандықтарға ие болады.

Демакрация – жергілікті жердегі мемлекеттік шекараны көрсетеді.

Демос – ежелгі Грециядағы еркін адамдар.

Демпинг – шығын, сауда, сыртқы нарықты өзіне қарату үшін; бәсекелестерді ығыстырып шығару; тауарды әдейі арзандатып сату.

Денонсация – бас тарту; күшін жою, халықаралық құқықта бір мемлекеттің басқа мемлекетке екеуінің арасында жасалған шарттан бас тартуы туралы хабарлауы.

Департамент – 1) бөлім; революцияға дейінгі Ресейде және кейбір шет елдерде жоғарғы әкімшілік және сот мекемелерінің бөлімі; 2) АҚШ-тағы министрліктің аты; 3) Франциядағы әкімшілік аумақтық бірлік.

Депозит – белгілі бір шартты уақытта алу үшін банкке сақтауға берілген ақша я бағалы қағаздар, бір түлға

(депозитор) басқа тұлғага-банкке, оның ішінде Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкіне және Ұлттық почта операторына олардың алғашқы талап ету бойынша немесе қандай да бір мерзімнен кейін алдын ала келісілген үстемесімен не онсыз толық немесе бөліп-бөліп тікелей депозиторға қайтарылуы не тапсыру бойынша үшінші тұлғаларға берілуі тиіс не тиіс емес екеніне қарамастан, оларды номиналды түрде (ислам банкіндегі инвестициялық депозитті қоспағанда) қайтару талабымен беретін ақша

Депозитарий – халықаралық шарттың түпнұсқасы сақтауға тапсырылатын және осы халықаралық шартқа қатысты халықаралық құқық нормаларында көзделген функцияларды орындайтын мемлекет, халықаралық ұйым немесе оның басты атқарушы лауазымды адамы.

Депортация – буржуазиялық елдердегі мемлекеттен мәжбүрлі кетіру; жер аудару.

Депутат – заң шығарушы немесе өкілетті органға белгіленген тәртіпте сайланған тұлға.

Депутаттық топ – сайлау округтарындағы бірлескен жұмыста өз өкілеттіктерін жүзеге асыру үшін депутаттардың бірігуі.

Депутаттық сұрау салу – Парламент Палаталарының бірлескен және бөлек отырыстарында депутаттың мемлекеттік органдардың лауазымды тұлғаларына осы органның немесе лауазымды тұлғаның құзыretіне кіретін мәселелер жөнінде Парламент сессиясында

негізделген түсініктеме беруін немесе өз көзқарасын баяндауын ресми сұраған талабы болып табылады.

Деспот – 1) жауыз патша (заң бойынша емес, зорлықпен шексіз ұstemдік құрып бір елді басқарушы адам); 2) елірген; жауыз; қатал; озбыр; рақымсыз.

Деспотия – елірген; жауыз; қатал; озбыр; рақымсыз, тиран.

Дефолт – эмиссиялық бағалы қағаздар және өзге де қаржы құралдары бойынша міндеттемелердің орындалмауы

Де-факто – нақты, іс жүзінде.

Деша (бухти) – Ұнділік князьдықтардың провинциясы.

Де-юре – заң бойынша, заң жүзінде; ресми (заң тұрғысынан).

Джентльмендік келісім – халықаралық құқық субъектілерімен ауызша түрде нысанда жасалатын халықаралық келісім-шарттың бейресми түрі.

Дзайбацу – қазіргі замандағы Жапониядағы ірі өнеркәсіптік концерндер.

Диаспора – өзінің тарихи шығу тегінен тысқары елде тұрып жатқан халықтың бір бөлігі.

Дивиденд – үлесақы; үлес, пайда; есеп беру уақытындағы акционерлік кәсіпорындардан түскен және

акция жарнасына қарай акционерлерге үлестіретін пайда.

Диксикрат – АҚШ-тағы оңтүстік штаттарының жалпы атауы.

Диктат – 1) келісімге түсуші тараپтың бірі екінші тараپқа ұstemдік етуге негізделген тең құқықсыз халықаралық шарт; 2) күшті елдің екінші әлсіз елге өзінің ұstem шарттарың қою негізіндегі саясат.

Диктатор – 1) ұstemшіл (ежелгі Римде төтенше жағдайларда сенаттың тағайындастын мемлекетті толық басқаратын адамы (төтенше магистр)); 2) басқару ісінің бір саласында қолында шексіз билігі бар адам.

Диктатура – 1) күштеуге сүйенген шектелмеген өкімет; 2) пролетариат диктатурасы социалистік ревалюция нәтижесінде белгіленген, капитализмнен социализмге көшу кезеңіндегі жұмысшы таптың мемлекеттік билігі.

Дилер – бағалы қағаздар нарығының үйымдастырылмаған бағалы қағаздар нарығында және үйымдастырылған бағалы қағаздар нарығында оған тікелей кіру құқығымен өз мүдделерін көздеп және өз есебінен эмиссиялық бағалы қағаздармен және өзге де қаржы құралдарымен мәмілелер жасайтын кәсіби қатысушысы

Диоцез – Ежелгі Римдегі империялық кезеңдегі ірі әкімшілік-аумақтық бірлік.

Дипломат – 1) сыртқы істер министрлігінің немесе елшілдік қызметкері; 2) істі шебер жүргізетін, жүйрік, шебер адам.

Дипломатия – мемлекеттің халықаралық сыртқы саясатын жүзеге асыру бойынша қызметі.

Дипломатиялық корпус – мемлекеттегі тіркелген дипломатиялық өкілдіктері басшыларының жиынтығы.

Дисконтинуитет – парламенттік процедурасы бойынша берілген сессия уақытында парламентке енгізілген барлық заң жобалары сессия аяқталғанға дейін бескітілуі; заң жобасын келесі сессияға талқылау және дауыс беру үшін ауыстыруы.

Диспозиция – қатынастың мазмұны мен субъектілердің құқығы мен міндеттерін көрсетеді.

Дистрикт – кейбір елдердегі (мысалы АҚШ-та, Англияда) аймақ (әкімшілік, соттық, сайлау).

Диун – Араб халифатындағы ведомство.

Диспут – 1) ғылыми айтыс; 2) ойталас; пікір сайысы; пікірталас (ғылыми тақырыпқа көпшілік алдында болатын айтыс) ғылыми қорғау; ғылыми дәреже алу үшін жазылған ғылыми еңбекті көпшілік алдында қорғау.

Доктрина – ғылыми немесе философиялық теория, саяси жүйе негізгі көзқарастардың, қағидалардың жиынтығы.

Доминат – Ежелгі Римдегі шексіз монархия режимі.

Домен – 1) Ежелгі Франциядағы патша иеліктері; 2; жылжымайтын мұлік

Дотация – мекемелерге және ұйымдарға белгілі бір шығының орнын толтыру үшін берілеттін мемлекеттік жәрдем. (ақшалай көмек, қосымша қурал жабдықтар беру).

Достастық – бұл ортақ белгілерімен, біртектіліктің белгілі бір деңгейімен сипатталатын мемлекеттердің ұйымдастырушылық бірлестігі.

Доцент – жоғары оку орынының оқытушыларына берілеттін ғылыми атақ.

Драхма – Грецияның ақша бірлігі.

Дуайен – дипломатиялық корпустың зәңгісі (старшинасы).

Дука – Болгарияның облыс басшысы.

Дуче - қазіргі замандағы Италиядағы көсем, диктатор.

Дхармашастра – ежелгі Үндістандағы діни-құқықтық ережелердің жиынтығы.

Діни бірлестік – рухани қажеттерін қанағаттандыру үшін өз мұдделерінің ортақтығы негізінде, заң құжаттарында белгіленген тәртіп бойынша біріккен азаматтардың ерікті түрдегі бірлестігі діни бірлестік деп танылады.

E

Екі партиялы жүйе – бұл соның шенберінде партиялардың маңызды саны болған жағдайда, солардың ішінде екеуі ғана билікке нақты түрде таласатын (Ұлыбритания, АҚШ), ал қалғандарының саны өте аз және ықпалды емес жүйе.

Елді мекен – республика аумағының халық жинақы орналасқан, кемінде 50 адамы бар, азаматтардың шаруашылық және басқа қоғамдық қызметі нәтижесінде қалыптасқан, заңда белгіленген тәртіpte есепке алынған және тіркелген, жергілікті өкілді және атқарушы органдар басқаратын бір бөлігі.

Елеулі залал – елдің аумағына тауар жеткізіп беру көлемінің өсуі салдарынан, атап айтқанда, сондай тауар өндіру көлемінің қысқаруынан, Қазақстанның ішкі нарығында отандық тауарды өткізуудің қысқаруынан, сондай тауарды өндіру тиімділігінің төмендеуінен, еңбекке орналасуға, жалақы деңгейіне теріс әсерінен білінетін, Қазақстан Республикасының ұқсас немесе тікелей бәсекелес тауардың отандық өндірісі саласындағы ахуалдың жалпы едәуір нашарлауы.

Еншілес ұйым – жарғылық капиталының басым бөлігін басқа занды тұлға қалыптастырыған не олардың арасында жасалған шартқа сәйкес (не өзгедей түрде) негізгі ұйым осы ұйымның қабылдайтын шешімдерін айқындай алатын занды тұлға.

Ең төменгі зейнетақы – тиісті қаржы жылына арналған республикалық бюджет туралы заңмен белгіленген зейнетақы төлемдерінің ең төменгі мөлшері.

Еңбек – адам мен қоғамның өміріне және қажеттіліктерін қанағаттандыруға қажетті материалдық, рухани және басқа да құндылықтарды жасауға бағытталған адам қызметі.

Еңбек гигиенасы – қызметкерлердің денсаулығын сақтау, өндірістік орта мен еңбек процесінің қолайсыз әсерінің алдын алу жөніндегі санитарлық-эпидемиологиялық шаралар мен құралдар кешені

Еңбек дауы – еңбек заңнамасын қолдану, келісімдердің, еңбек шартының және (немесе) ұжымдық шарттың, жұмыс беруші актілерінің талаптарын орындау немесе өзгерту мәселелері бойынша қызметкер (қызметкерлер) мен жұмысберушінің (жұмысберушілердің) арасындағы келіспеушіліктер.

Еңбек делдалдығы – халықты жұмысқа орналастыруда жұмыспен қамту мәселелері жөніндегі уәкілетті орган, сондай-ақ жеке жұмыспен қамту агенттігі көрсететін жәрдем.

Еңбек жағдайлары – еңбекке ақы төлеу, нормалау, жұмыс уақыты мен тынығу уақытының режимі жағдайлары, кәсіптерді (лауазымдарды) қоса атқару, қызмет көрсету аймағын ұлғайту, уақытша жұмыста болмаған қызметкердің міндеттерін атқару, еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау тәртібі, техникалық, өндірістік-түрмисстық жағдайлар, сондай-ақ тараптардың келісіу бойынша өзге де еңбек жағдайлары

Еңбек қатынастары – еңбек заңнамасында, еңбек шартында, ұжымдық шартта көзделген құқықтар мен міндеттерді жүзеге асыру үшін қызметкер мен жұмыс берушінің арасында туындастын қатынастар.

Еңбек қатынастарына тікелей байланысты қатынастар – Еңбек кодексте көзделген жағдайларда еңбекті ұйымдастыру мен басқаруға, жұмысқа орналастыруға, кәсіптік даярлауға, қызметкерлерді қайта даярлауға және олардың біліктілігін арттыруға, әлеуметтік әріптестікке, ұжымдық шартгар мен келісімдер жасасуға, еңбек жағдайларын белгілеуге қызметкерлердің (қызметкерлер өкілдерінің) қатысуына, еңбек дауларын шешуге және Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасының сақталуын бақылауға байланысты қалыптасатын қатынастар.

Еңбек қауіпсіздігі – еңбек қызметі процесінде қызметкерлерге зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсерін болғызбайтын іс-шаралар кешенімен қамтамасыз етілген қызметкерлердің қорғалу жай-күйі.

Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мониторингі – өндірістегі еңбек қауіпсіздігінің және еңбекті қорғаудың жай-күйін қадағалау жүйесі, сондай-ақ еңбек қауіпсіздігінің және еңбекті қорғаудың жай-күйін бағалау мен болжая.

Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы нормативтер – эргономикалық, санитарлық-эпидемиологиялық, психофизиологиялық және еңбектің қалыпты жағдайларын қамтамасыз ететін өзге де талаптар.

Еңбек міндеттері – қызметкер мен жұмыс берушінің Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінде, жұмыс берушінің актілерінде, еңбек шартында, ұжымдық шартта келісілген міндеттемелері.

Еңбек стажы – қызметкер еңбек міндеттерін жүзеге асыруға жұмсаған, күнтізбемен есептелген уақыт.

Еңбек тәртібі – жұмыс беруші мен қызметкерлердің Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінде, сондай-ақ келісімдерде, еңбек шартында, ұжымдық шартта, жұмыс берушінің актілерінде, құрылтай құжаттарында белгіленген міндеттемелерді тиісінше орындауы.

Еңбек тәртіптемесі – қызметкерлер мен жұмыс берушінің еңбекті ұйымдастыру жөніндегі қатынастарын реттеу тәртібі.

Еңбек төрелік соты – бітімгерлік комиссиясында келісімге қол жетпеген кезде еңбек дауын шешу үшін ұжымдық еңбек дауының тараптары уәкілетті адамдарды тарта отырып құратын, уақытша жұмыс істейтін орган.

Еңбекті қорғау – құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастыру-техникалық, санитарлық-эпидемиологиялық, емдеу-профилактика, оналту және өзге де іс-шаралар мен құралдарды қамтитын, еңбек қызмет процесінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесі.

Еңбекті қорғау жөніндегі қоғамдық инспектор – еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласында қоғамдық бақылауды жүзеге асыратын қызметкерлер екілі.

Еңбекті нормалау – нақты ұйымдастыру-техникалық жағдайларында қызметкерлердің жұмысты орындауға (өнім бірлігін дайындауға) арналған қажетті еңбек (уақыт) шығындарын айқындау және осының негізінде еңбек нормаларын белгілеу.

Еңбектің қауіпсіз жағдайлары – жұмыс берушінің қызметкерге зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсері болмайтындей не олардың әсер ету деңгейі қауіпсіздік нормаларынан аспайтындей етіп жасаған еңбек жағдайлары.

Еңбекке ақы төлеу – Еңбек кодексіне және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық

актілеріне, сондай-ақ келісімдерге, еңбек шартына, ұжымдық шартқа және жұмыс берушінің актілеріне сәйкес қызметкерге еңбегі үшін берілетін сыйақының міндettі төлемін жұмыс берушінің қамтамасыз етуіне байланысты қатынастар жүйесі.

Еңбек шарты – қызметкер мен жұмыс берушінің арасындағы жазбаша келісім, бұған сәйкес қызметкер белгілі бір жұмысты (еңбек функциясын) жеке өзі орындауға, еңбек тәртіптемесінің ережелерін сақтауға міндettенеді, ал жұмыс беруші қызметкерге келісілген еңбек функциясы бойынша жұмыс беруге, Еңбек кодексте, КР зандары мен өзге де нормативтік құқықтық актілерінде, ұжымдық шартта, жұмыс берушінің актілерінде көзделген еңбек жағдайын қамтамасыз етуге, қызметкерге уақтылы және толық мөлшерде жалақы төлеуге міндettенеді.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақ – ерекше қорғау режимі белгіленген мемлекеттік табиғи-қорық қорының табиғи кешендері мен объектілері бар жер, су объектілері және олардың үстіндегі әуе кеңістігінің участеклері.

Ереже – қандай да бір мемлекеттік органның немесе оның құрылымдық бөлімшесінің мәртебесі мен белгілейтін нормативтік құқықтық келісім.

Ереуіл – жұмыс берушімен ұжымдық еңбек дауында оздерінің әлеуметтік-экономикалық және кәсіптік

талаптарын қанагаттандыру мақсатында жұмысты толық немесе ішінара тоқтату.

Еркін дауыс беру – Республика азаматтарының сайлауга қатысы ерікті болып саналады.

Еріксіз келтіру – жауапкерді, қуәні, сарапшыны, маманды және аудармашыны олар сотқа келуден қасақана жалтарған жағдайда сотқа мәжбүрлеп әкелу.

Есеп палатасы – мемлекеттегі жоғарғы қаржылық бақылауды жүзеге асыратын органның атауы.

Ескертие – көпжақты халықаралық шартқа қол қою, ратификациялау, бекіту, қабылдау немесе оған қосылу кезінде мемлекет немесе халықаралық ұйым кез келген тұжырыммен және кез келген атаумен бір жақты жасаған мәлімдеме, осы мәлімдеме арқылы мемлекет немесе осы халықаралық ұйым халықаралық шарттың белгілі бір ережелерінің заңдық күшін олардың аталған мемлекетке немесе аталған халықаралық ұйымға қолданылуына қатысты жоюды немесе өзгертуді қалайды.

Ж

Жазылған конституциялар – бірыңғай құқықтық актіні немесе бірнеше құқықтық актілерді білдіреді.

Жазылмаған конституциялар – дерек көздерінің улken санынан тұрады, олардың ішінде жазылған

актілер және ауызшалары да бар (бұл конституциялық әдеб-ғұрыштар немесе келісім).

Жалақы – қызметкердің біліктілігіне, орындалатын жүмыстың қурделілігіне, санына, сапасына және жағдайына байланысты еңбек үшін төленетін сыйақы, сондай-ақ өтемақы және ынталандыру сипатындағы төлемдер.

Жалпы құқық – Ежелгі Англиядағы Вестминстерлік патша соттарының сот тәжірибесінен туындаған құқық.

Жалпыға бірдей сайлау құқығы – тиісті жасқа толған барлық азаматтардың шығу тегіне, әлеуметтік, лауазымдық, мұліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге қатынасына, сеніміне, тұрғылықты жеріне және т.б. қарамастан сайлау және сайлау құқығына ие екендігін білдіреді.

Жалған банкроттық – коммерциялық ұйым басшысының немесе меншік иесінің, сол сияқты дара қасіпкердің кредиторларға тиесілі төлемдерді кейінге қалдыру немесе ұзарту немесе борыштардан шегерім жасатқызу үшін, сол сияқты борыштарды төлемеуі үшін кредиторларды жаңылыстыру мақсатында өзінің дәрменсіздігі туралы көрінеу жалған хабарлауы.

Жалған неке (ерлі-зайыптылық) – отбасын құруниетінсіз заңда белгіленген тәртіппен жасалған және ерлі-зайыптылардың құқықтары мен міндеттерін туғызбайтын неке (ерлі-зайыптылық).

Жақын тұстары – ата-аналар, балалар, асырап алушылар, асырап алынғандар, ата-анасы бір және ата-анасы бөлек ағалы-інілер мен апалы-сіңлілер (аға-карындастар), ата, әже, немерелер.

Жаңа бағыт – қазіргі замандағы АҚШ-тағы мемлекетті экономияға араластыру арқылы экономиканы тұрақтандыруға және елді тоқыраудан шығаруға бағытталған Президент Ф.Д.Рузвельт ұсынған бағдарлама.

Жасырын дауыс беру – сыртқы ықпалдың әсерінен тәуелсіз, өз еркін білдірген сайлаушы-азаматтар осы қағидалармен қамтамасыз етіледі.

Жарлық – мемлекет басшысымен шыгарылатын маңызды актілердің атауы.

Жарлық құқық – Франциядағы билік және басқару органдарының ұйымдастырылуының және қызмет етуінің тәртібін анықтайды және бүкіл қоғам мен мемлекетті әр түрлі қолсұғушылықтардан қорғауды қамтамасыз етеді.

Жеделдетілген оңалту рәсімі – сотқа дейінгі тәртіппен кредиторлармен келісілген оңалту жоспары негізінде борышкерге қолданылатын сот рәсімі

Жеке құқық – Франциядағы жеке тұлғалардың (занды тұлғалардың) мүдделерін мемлекет пен басқа тұлғалардың тараапынан қолсұғушылықтардан қорғауды қамтамасыз етеді.

Жер – егемендігі белгіленетін шектегі аумақтық кеңістік, табиғи ресурс, жалпыға ортақ өндіріс құралы және кез келген еңбек процесінің аумақтық негізі.

Жер асты сұлары – жер қойнауында жатқан және «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Заңға сәйкес пайдаланылатын пайдалы қазба.

Жергілікті өзін-өзі басқару – жергілікті мәндегі мәселелерді дербес шешу үшін азаматтар қызметін ұйымдастыру жүйесі.

Жергілікті басқару – орталық немесе өзге жоғарғы тұрушы мемлекеттік органдармен тағайындалған және олардың алдында есеп беретің органдармен және лауазымды тұлғалармен жүзеге асырылатын жергілікті мәндегі істерді басқару.

Жер иелену құқығы – жерді іс жүзінде иеленуді жүзеге асырудың заңмен қамтамасыз етілген мүмкіндігі.

Жер кадастры – жер туралы мәліметтер жүйесі, мемлекеттік кадастрлардың құрамдас бөлігі.

Жер қойнауы – топырақ қабатынан, ол жоқ болса жер бетінен және теңіздердің, көлдердің, өзендердің және басқа да су айдындарының түбінен төмен орналасқан, ғылыми-техникалық прогресті ескере отырып, жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізуге болатын тереңдікке созылған жер қыртысының бөлігі.

Жер қойнауын қорғау – Қазақстан Республикасының жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңнамасында көзделген, жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізу кезінде жер қойнауының ластануын болғызыбауга және жер қойнауын пайдалану жөніндегі операциялардың қоршаған ортага зиянды әсерін азайтуға бағытталған ішшаралар жүйесі.

Жер қойнауын мемлекеттік геологиялық зерттеу – жер қойнауы жай-құйінің мониторингімен, жер қойнауы участкелерінің, сондай-ақ Қазақстан Республикасы аумағының жекелеген бөліктерінің және тұтастай бүкіл аумағының геологиялық құрылымын зерттеумен, оларда пайдалы қазбалардың болу перспективаларын іздеу және іздеу-багалау жұмыстарын жүргізу арқылы айқындаумен, жер қойнауын пайдаланудың ақпараттық негізін құрайтын мемлекеттік геологиялық карталар жасаумен байланысты жұмыстар (операциялар).

Жер қойнауын пайдалану жөніндегі операциялар – жер қойнауын мемлекеттік геологиялық зерттеуге, пайдалы қазбаларды барлауға және (немесе) өндіруге қатысты, оның ішінде жерасты суларын, емдік балшықты барлаумен және өндірумен, жер қойнауын сарқынды суларды ағызу үшін барлаумен байланысты, сондай-ақ барлаумен және (немесе) өндірумен байланысты емес, жерасты құрылыштарын салу және (немесе) пайдалану жөніндегі жұмыстар.

Жер қойнауын пайдалану құқығы – жер қойнауын пайдаланушының осы Заңға сәйкес сатып алған жер қойнауын иелену және пайдалану құқығы.

Жер құқығы қатынастары – жер ресурстарын басқаруға, жеке субъектілерге жер участекелерін бекітіп беруге, жерге меншік құқығын және басқа да заттық құқықтарды жүзеге асырумен байланысты жер пайдалану мен қорғау жөніндегі құқықтық қатынастар.

Жер құқығы қатынастарының объектісі – жер участекелеріне орналасқандығына және олардың жеке субъектілерге бекітілуінің құқықтық негіздеріне, сондай-ақ жер участекелері мен жер үлестеріне құқыққа қарамастан, Қазақстан Республикасының аумағындағы бүкіл жер, жекелеген жер участекелері

Жер пайдалану құқығы – тұлғаның мемлекеттік меншіктегі жер участекесін өтеулі және (немесе) өтеусіз негізде шектеусіз мерзімге (турақты жер пайдалану) немесе белгілі бір мерзім ішінде (уақытша жер пайдалану) иелену және пайдалану.

Жер ресурстары – қоғамның материалдық, мәдени және басқа да қажеттерін қанағаттандыру үшін шаруашылық және өзге де қызмет процесінде пайдаланылатын немесе пайдаланылуы мүмкін жер.

Жер участекесі – тұргын үйге зандарда белгіленген тәртіппен бекітіліп берілген жер аумағы.

Жер үлесі – жер участесіне құқықтар мен міндеттерге басқа тұлғалармен бірге қатысадың Жер кодексінде және Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында белгіленген тәртіппен және жағдайларда бөліп шығарылуы мүмкін сан жағынан айқындалған үлесі.

Жер үсті су объектілері – шекарасы, көлемі мен су режимі бар, құрлық бетінде оның бедері нысанындағы сулардың тұрақты немесе уақытша жинақталуы.

Жерге заттық құқық – меншік құқығы, жер пайдалану құқығы, жеке меншіктегі жер участесін уақытша пайдалану құқығы, міндеттілік (сервитут) және өзге де заттық құқықтар.

Жергілікті бюджет – облыстық бюджет, республикалық маңызы бар қаланың, астананың бюджеті, ауданның бюджеті.

Жинақтаушы зейнетақы қоры – зейнетақы жарналарын тартуды және зейнетақы төлемдері жөніндегі қызметті, сондай-ақ заңдарда белгіленген тәртіппен зейнетақы активтерін инвестициялық басқару жөніндегі қызметті жүзеге асыратын заңды тұлға.

Жирондистер – жаңа дәуірдегі Франциядағы провинциялық сауда-өнеркәсіптік буржуазияның мүдделерін білдірген саяси қозғалыс (оның көптеген басшылары Жирондэ првнциясының депутаттары болып табылады).

Жоғарғы Кеңес – 1) бұрынғы Кеңес одағындағы жоғарғы мемлекеттік билік органының атауы. (1936 1993жж. Тұрақты әрекет етуші орган болып табылды); 2) қазіргі кезде Белоруссиядағы сондай-ақ РФ бірқатар субъектілеріндегі заң шығарушы органның атауы.

Жоба – жеке және занды тұлғалардың немесе мемлекеттің сәulet, қала құрылышы және құрылыш құжаттамасы (сызбалар, графикалық және мәтіндік материалдар, инженерлік және сметалық есептеулер) нысанында ұсынған, адамның мекендеуі мен тіршілік етуінің қажетті жағдайларын қамтамасыз ету жөніндегі түпкі ойы.

Жоғарғы сот – мемлекеттің ен жоғарғы сот мекемесі.

Жолаушы – тасымалдаушымен жасалған шартқа сәйкес көліктің кез келген түрімен пайдаланатын кез келген тұлға.

Жоқ борышкер – тұрақты органының, сондай-ақ занды тұлға оларсыз өз қызметін жүзеге асыра алмайтын құрылтайшыларының, катысушыларының, менеджерлері мен лауазымды адамдарының тұрғылықты жерін немесе тұрган жерін алты ай ішінде анықтау мүмкін емес борышкер.

Жөнелтуші – ақша төлеміне және (немесе) аудармына байланысты нұсқауды жөнелтетін тұлға, сонымен бірге ол ақша жөнелтуші, бастамашы немесе бенефициар болуы мүмкін.

Жупа – 1) Сербияның бірнеше тайпалардың бірлестігі; 2) Чехияның әкімшілік-аумақтық біrlігі.

Жупан – 1) Сербияның бірнеше тайпалар бірлестігінің басшысы; 2) Чехияның князь өкілдері.

Жук – тасымалдауға қабылданған мүлік.

Жұмылдыру – мемлекеттік органдарын, ұйымдарын, Қарулы Қүштерін, басқа да әскерлері мен әскер қурамаларын, халқын, аумағы мен экономикасын (жалпы жұмылдыру) немесе олардың қайсыбір бөлігін (ішінара жұмылдыру) соғыс жағдайы режиміне көшірумен байланысты жалпы мемлекеттік шаралар.

Жұмыс беруші – қызметкер еңбек қатынастарында болатын жеке немесе заңды тұлға.

Жұмыс берушінің актілері – жұмыс беруші шығаратын бүйірықтар, өкімдер, нұсқаулықтар, ережелер, еңбек тәртіптемесінің ережелері.

Жұмыс берушілердің өкілдері – құрылтай құжаттары немесе сенімхат негізінде жұмыс берушінің немесе жұмыс берушілер тобының мүдделерін білдіруге уәкілетті жеке және (немесе) заңды тұлғалар.

Жұмысқа орналастыру – халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге жәрдемдесуге арналған ұйымдастырушылық, экономикалық және құқықтық іс-шаралар кешені.

Жұмыс орны – қызметкердің еңбек қызметі процесінде еңбек міндеттерін орындауы кезінде тұрақты немесе уақытша болатын орны

Жұмысты тарифтеу – орындалатын жұмыстарды Жұмысшылардың жұмыстары мен кәсіптерінің бірыңғай тарифтік-біліктілік анықтамалығына және Басшылардың, мамандардың және басқа да қызметшілер лауазымдарының біліктілік анықтамалығына, жұмысшы кәсіптерінің тарифтік-біліктілік сипаттамаларына және ұйымдар басшыларының, мамандардың және басқа да қызметшілер лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларына сәйкес белгілі бір күрделілікке жатқызу.

Жұмыс уақыты – қызметкер жұмыс берушінің актілеріне және еңбек шартының талаптарына сәйкес еңбек міндеттерін орындайтын уақыт, сондай-ақ еңбек кодексіне сәйкес жұмыс уақытына жатқызылған өзге де уақыт кезеңдері.

Жұмыс уақытының жиынтық есебі – жұмыс беруші белгілеген, бір жылдан асыруға болмайтын есептік кезеңдегі жұмыс уақытын жинақтау жолымен есептелген жұмыс уақытының есебі.

Жұмысқа орналастыру – халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге жәрдемдесуге арналған ұйымдастырушылық, экономикалық және құқықтық ішшаралар кешені.

Жұмыспен қамтылу – азаматтардың Конституцияда, зандары мен өзге де нормативтік құқықтық актілеріне қайшы келмейтін жеке қажеттерін қанагаттандыруға байланысты және оларға табыс немесе кіріс әкелетін қызметі.

Жұмыссыздар – өздеріне байланысты емес себептер бойынша табыс әкелетін еңбек қызметімен айналыспайтын, жұмыс іздел жүрген және еңбек етуге әзір, еңбекке жарамды жастағы адамдар.

Жұмыстар – тауарларды шығару (өндіру), жабдықтарды монтаждау, құрылыштарды және жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізу кезінде тікелей пайдалану үшін де, келісім-шартта көзделген қызмет үшін де ілеспе ретіндегі өзге де қажетті объектілерді салу жөніндегі қызметті ақылы негізде жүзеге асыру.

Жұмысты тарифтеу – орындалатын жұмыстарды жұмысшылардың жұмыстары мен кәсіптерінің бірыңғай тарифтік-біліктілік анықтамалығына және басшылардың, мамандардың және басқа да қызметшілер лауазымдарының біліктілік анықтамалығына, жұмысшы кәсіптерінің тарифтік-біліктілік сипаттамаларына және үйымдар басшыларының, мамандардың және басқа да қызметшілер лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларына сәйкес белгілі бір күрделілікке жатқызу.

Жылжымайтын мүлік – жермен тығыз байланысты жер участелері, сондай-ақ үйлер, ғимараттар және өзге де мүлік, яғни, көшірілуі мақсатына шектен тыс зиян келтіретін объектілер.

3

Задруга – Сербияның ұлken патриархалдық отбасы.

Зайырлы мемлекет – дін, діни бірлестіктер мемлекетпен байланысты емес, қандай салада болсын оның саясатына ықпал ете алмайтын, мемлекеттік органдардың қызметіне, білім беру жүйесіне және т.б. араласуға құқығы жоқ мемлекет.

Заң – құқық сияқты анағұрлым маңызды қогамдық қатынастарды реттейтің мемлекеттік биліктің жоғарғы уәкілетті органымен немесе тікелей халықтың ерік білдірумен (референдум тәртібінде) қабылданатын занды акт.

Заңды норма – зандарда, мемлекетпен танылатын өзге де қайнар көздерде белгіленетін және құқық субъектісінің құқықты-рұқсат етілген (сондай-ақ тыйым салынған) жүріс-тұрысының талабы ретінде көрініс табатын жалпыға міндетті жүріс-тұрыс ережесі.

Заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілер – заң актілері болып табылмайтын, Конституция мен заң актілерінің негізінде және соларды орындау үшін шығарылған, өзге де нормативтік құқықтық актілер.

Зандастыру (легализация) – зандық күш беру, заңға сәйкестердіру; халықаралық құқықта шетел мемлекетінде берілген құжаттың шынайылылығын және занды күшін растау.

Зандылық – барлық занды нормаларды, барлық құқықтық ережелерді барлық субъектілермен, яғни азаматтармен, олардың бірлестіктерімен, лауазымды тұлғалармен, мемлекеттік органдармен қатаң әрі мұлтіксіз сақтау мен орындау талабы.

Занды тәжірибе – мемлекеттік органның әлеуметтік-құқықтық тәжірибелерді жинақтап-сараптап қорытынды ресми занды тұжырымдар жасау қызметі.

Заңнама – 1) мемлекеттік билік органдарымен зандарды шығару функцияларын жүзеге асыру негізгі әдістерінің бірі болып табылатын мемлекеттің қызметі; 2) тұтасымен алғандағы қоғамдық қатынастарды немесе қоғамдық қатынастардың бір түрін реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы.

Заң жобасы – заң шығарушы органның немесе референдумның қарауына енгізу үшін дайындалған, қабылдауға ұсынылған заңның мәтіні.

Занды жаупкершілік – кінәлі тұлғаға жасалған құқық бұзушылық үшін мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолдану.

Занды өкілдер – сезіктінің, айыпталушының, жәбірленушінің, азаматтық талапкердің ата-аналары,

асырап алушылары, қорғаншылары, қамқоршылары, сондай-ақ сезіктіні, айыпталушыны немесе жәбірленушіні қорғап немесе асырап отырған ұйымдар мен адамдардың өкілдері

Заң ұқсастығы – мәселені ұқсас заңға, ұқсас нормага сүйене отырып шешу.

Зейнетакы активтері – зейнетакы төлемдері мен аударымдарын, сондай-ақ жинақтаушы зейнетакы қорларынан аударымдарды Қазақстан Республикасы зандарында белгіленген тәртіппен қамтамасыз етуге және жүзеге асыруға арналған ақша, бағалы қағаздар, өзге де қаржы құралдары.

Зейнетакы – Орталықтан, жинақтаушы зейнетакы қорларынан төленетін зейнетакы төлемдерінің жиынтығы.

Зиянды (ерекше зиянды) еңбек жағдайлары – белгілі бір өндірістік факторлардың әсері қызметкердің еңбекке қабілеттілігінің төмендеуіне немесе сырқаттануына не оның ұрпақтарының денсаулығына теріс ықпалы болуына әкеп соқтыратын еңбек жағдайлары

Зиянды өндірістік фактор – қызметкердің ауруға ұшырауына немесе еңбекке қабілеттілігінің төмендеуіне әкеп соқтыруы мүмкін өндірістік фактор.

Зияткерлік қызмет нәтижелеріне құқықтар – қару- жарақпен, әскери техникамен, екі ұдай мақсаттағы өніммен, арнаулы жабдықпен және жаппай қырып-

жоятын каруды жасауга арналған технологиямен байланысты ғылыми еңбектерге, электрондық есептеу машиналарына арналған бағдарламалар мен деректер базасына авторлық құқықтар, өнеркәсіптік меншікке құқықтар, өнертабысқа құқықтар, жеке және заңды тұлғалар өндірген (оларға тиесілі) өнімге, өнеркәсіптік үлгілерді, «ноу-хауды» қоса, олар атқаратын қызметке құқықтар.

Зілзала – төтенше жағдайдың пайда болуына әкеліп соққан жойқын құбылыс.

И

Иджма – Араб халифатындағы мұсылман құқығының басқа қайнар көздерімен реттелмеген мәселелер бойынша беделді ислам заңгерлері шығарған шешімдер.

Иджтихат – Араб халифатындағы сottың шешім шығарудағы өзінің еркін қалауы.

Идеология – белгілі таптың мұddeлерін білдіретің саяси, құқықтық, философиялық діни көзқарастардың жүйесі.

Икта – 1) Араб халифатындағы жерді әскери қызметті үшін шартты иелену; 2) Дели сұлтандығындағы феодалдық жер иеленушілер-иктадарлардың жерлері.

Илот – Ежелгі Грециядағы (Спарта) жаулап алынған аумақтардың бағындырылған тұрғыны.

Империя – күштеу арқылы құрылатын құрделі мемлекеттер.

Импорт – тұрақты орналастыру немесе тұтыну мақсатымен Қазақстан Республикасының кеден аумағына өнім әкелу.

Имамат – Араб халифатындағы халифтің діни бірлігі.

Иммунитет – ерекше құқықтар мен артықшылықтардың жынтығы.

Импаундмент – АҚШ конституциялық тәжірбиесіндегі Конгресспен бюджетпен қарастырылған мақсатқа болу заңды бөлінген қаражатты толық немесе ішінара жүмсаудан президенттің бас тартуы.

Императивті – сөссіз бағынуды, орындауды талап ету.

Империя – император билейтін монархиялық мемлекет; отаршыл ірі держава.

Импичмент – уәкілдіктерінен айыру мақсатымен мемлекеттің жоғарғы лауазымды адамдарын парламент сотына тарту ресімі.

Импорт – шетел тауарларын немесе капиталдарды елге әкелу.

Инаугурация – ұлықтау; ұлықтау рәсімі; мемлекет басшысының өз лауазымын атқаруына кірісуінің салтанатты рәсімі.

Инвестиция – қаржы салу (бір іске, кәсіпке капитал салынуы).

Инвестициялар – лизинг шартын жасаған кезден бастап қаржы лизингі заттарын, сондай-ақ оларға құқықтарды қоса алғанда, заңды тұлғаның жарғылық капиталына инвестор салатын мүліктің барлық түрлері (жеке тұтынуға арналған тауарлардан басқа) немесе кәсіпкерлік қызмет үшін пайдаланылатын тіркелген активтерді ұлғайту.

Инвестициялар жөніндегі уәкілетті орган – Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындастын, инвестициялық келісімшарттар жасасу және олардың орындалуын бақылау жөніндегі мемлекеттік орган.

Инвестициялық дау – инвестордың инвестициялық қызметіне байланысты инвесторлар мен мемлекеттік органдар арасындағы шарттық міндеттемелерден туындастын дау.

Инвестициялық жоба – концессионердің (құқық мирасқорының) концессия шарты шеңберінде жасаған және алған өндірісін қоса алғанда, жаңа өндірістер құруға, жұмыс істеп тұрғандарын кеңейтуге және жаңартуға инвестициялар көздейтін іс-шаралар кешені.

Инвестициялық келісімшарт – инвестицияларды жүзеге асыруға арналған, инвестициялық преференцияларды көздейтін шарт.

Инвестициялық қызмет – жеке және заңды тұлғалардың коммерциялық үйымдардың жарғылық капиталына қатысуы жөніндегі не кәсіпкерлік қызмет үшін пайдаланылатын тіркелген активтерді түзу немесе ұлғайту жөніндегі, сондай-ақ концессионердің (құқық мирасқорының) концессия шарты шеңберінде жасаган және алған тіркелген активтері жөніндегі қызметі.

Инвестициялық портфель – бағалы қағаздаррының субъектісінің меншігіндегі немесе басқаруындағы әр түрлі қаржы құралдарының жиынтығы не инвестициялық қорлар туралы Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген талаптарға сәйкес инвестициялық қордың мүлкі.

Инвестициялық преференциялар – Қазақстан Республикасының инвестициялық жобаның іске асырылуын жүзеге асырушы заңды тұлғаларына Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес берілетін атаулы сипаттағы артықшылықтар.

Инвестициялық стратегиялық жоба – Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындастырын тізбеке енетін және Қазақстан Республикасының экономикалық дамуына стратегиялық ықпал етуге қабілетті инвестициялық жоба

Инвестор – инвестицияларды жүзеге асырушы жеке және заңды тұлғалар.

Индеминитет – 1) кейбір буржуазиялық елдерде – парламенттік қызметі үшін депутатты жауапкершілікке

тартуға жол берілмейтін парламенттегі дауыс беру еркіндігі; 2) халықаралық құқықта-зиянды өтеу, төлемақы.

Индепендент – жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы пуританизмнің радикалдық қанаты, орта буржуазия мен джентридің мұдделерін білдіреді.

Индустрія – өнеркәсіп.

Инкорпорация – 1) өзінің құрамына енгізу, қосылу; 2) зандардың мазмұнын өзгертусіз оларды белгілі бір тәртіpte (хронологиялық, алфавиттік, құқық салалары бойынша) мемлекет зандарының жүйеленуі.

Индоссамент – вексель сыртындағы немесе аллонждағы табыстау жазбасы, бұл осы вексель бойынша иелену құқығының басқа тұлғага берілгенін күэландырады.

Индоссант – вексельді табыстаушы тұлға.

Инкассо – өздерінің клиенттерінің атынан және олардың есебінен түрлі құжаттар (вексель, чек және т.б.) бойынша банкпен ақшаны алуды белгілейтін банк операциясы.

Инновация – өндірістің және қоғамды басқарудың түрлі салаларына енгізілуі экономикалық түрғыдан тиімді және (немесе) әлеуметтік, экологиялық түрғыдан маңызды болып табылатын, зияткерлік меншік объектісі

болып табылатын ғылыми және ғылыми-техникалық қызметтің нәтижесі.

Инспекция – 1) бақылау тәртібінде мекемелердің және тұлғалардың әрекетінің дұрыстығына қадағалау; 2) қандайда бір қызметтің жай күйің тексеру.

Интерpellация – 1) сөзді бөлу, сотқа шағым, талап; 2) бір қатар шетел мемлекеттеріндегі үкіметке немесе жекеленген министрге депутаттар тобының жүргізіліп жатқан ішкі немесе сыртқы саясат немесе қандай да бір нақты мәселе жөнінде түсніктеме беру талабымен жүргіну.

Интерпол – қылмыстық полицияның халықаралық үйімі.

Институт – 1) қоғамдық құрлымның белгілі нысаны, қоғамдық қатынастардың қандайда бір аумагындағы құқық нормаларының жиынтығы; 2) кейбір жоғарғы оқу орындары мен ғылыми мекемелерінің атауы.

Инфляция – құнсыздану (айналымдағы қағаз ақшаның шамадан тыс көбейіп кетіп құнсыздануы).

Ипотека – ақшалай несиені қамтамасыз ету үшін кепілзатқа салынатын жылжымайтын мүлік; кепілге салынған мешік жөніндегі кепілхат.

K

Каботаж – бір мемлекет ішіндегі порттардың арасындағы кеме шаруашылығы.

Кадастр – тізімдеме (салық түсетін нысаналардың тізімі); мәліметтер жиынтығы.

Кадрлар – кәсіпорынның, мекеменің, ұйымның барлық немесе анағұрлым білікті қызметкерлерінің құрамы.

Казус – шытырман; сорақылыш; шатақ; шырмау (шырмалған қызын оқиға).

Казуальды – кездейсок, біріктіруге жатпайтын.

Казустық гипотеза – құқық нормаларында нақтылы, жеке жағдайлардың барлық сипаттамаларын айқындалап белгілеуді айтады.

Капиталға қомақты қатысу – дауыс беретін акциялардың (жарғылық капиталға қатысу үлестерінің) жиырма және одан астам процентін тікелей немесе жанама, дербес немесе бір не бірнеше тұлғамен бірлесіп иелену не акциялардың жиырма және одан астам процентімен дауыс беру мүмкіндігінің болуы.

Камералдық бақылау – салық төлеушілер берген салық есептілігін және басқа да құжаттарды зерделеу мен талдау негізінде тікелей салық органы жүзеге асыратын бақылау.

Камерарий – 1) ежелгі Франциядағы патша қазынасын басқарушы; 2) ежелгі Англиядағы мұлік пен қаржы үшін жауап беретін лауазымды тұлға.

Канцлер – 1) кейбір елдердеге жоғарғы дәрежелі атақ (Ұлыбританияда қаржы министрі); 2) ежелгі

Франциядағы басқа лауазымды тұлғалардың жұмысын бақылатап отырған лауазымды тұлға.

Кантон – кейбір мемлекеттердегі әкімшілік-территориялық бөлім. (мысалы, Швейцарияда).

Капеллан – Ежелгі Англияда патша кеңесін менгеруші.

Капитализм – қоғамдық құрылыш.

Капитуляция – берілу; тізе бұгу; қыншылықтан жүрексініп кейін шегіну.

Кардинал – католикалық шіркеудегі жоғарғы шен.

Кассация – сот үкімін бұзу; сот ережелерін я заңдарын бұзған тәменгі сottың үкімін жоғарғы сottың қарап бұзуы.

Кастодиан – бағалы қағаздар нарығының қаржы құралдарының және клиенттер ақшасының есебін алуды және олар бойынша құқықтарды растауды, клиенттердің құжатты қаржы құралдарының сақталуы жөнінде өзіне міндеттемелер қабылдай отырып оларды сақтауды және заң актілеріне сәйкес өзге қызметті жүзеге асыратын кәсіби қатысушысы.

Кастодиан-банк – бағалы қағаздар жөніндегі құқықтарды тіркеу мен есепке алу, құжаттамалық бағалы қағаздарды сақтау және клиенттердің ақшасын есепке алу жөніндегі қызметті жүзеге асырушы банк.

Каудиљо – Латын Америкасындағы әскери диктатор.

Каузальды – себепті.

Каучуктық параграфтар – Германияда кеңейтілген түсіндіруді көздейтін параграфтар.

Кафедра – 1) жоғарғы оқу орындарында белгілі бір ғылым саласындағы профессорлар мен оқытушылардың біріккен тобы; 2) мінбе; лектор, шешен шығып сөйлейтін мінбе.

Каштелян – 1) Польша округын басқарған лауазымды тұлға; 2) Чехияның қала мен облысқа басшылық жасаған князь өкілі.

Кәсіпкерлік – меншік түрлеріне қарамастан, азаматтар мен заңды тұлғалардың, тауарларға (жұмысқа, қызметке) сұранымды қанағаттандыру арқылы таза табыс табуға бағытталған, жеке меншікке (жеке кәсіпкерлік) не мемлекеттік кәсіпорынды шаруашылық басқару құқығына (мемлекеттік кәсіпкерлік) негізделген ынталы қызметі. Кәсіпкерлік қызмет кәсіпкердің атынан, оның тәуекел етуімен және мүліктік жауапкершілігімен жүзеге асырылады.

Кәсіптік одақтар – дербес, тіркелген жеке мүшелігі бар қоғамдық бірлестіктер, оларды азаматтар өздерінің кәсіптік мұдделерінің ортақтығы негізінде өз мүшелерінің еңбек ету, сондай-ақ басқа да әлеуметтік-экономикалық құқықтары мен мұдделерін білдіріп,

корғау, еңбек жағдайларын қорғау мен жақсарту үшін ерікті түрде құрады.

Кәсіпорын – кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру үшін пайдаланылатын мұліктік кешен құқық объектісі түріндегі кәсіпорын деп танылады.

Кәсіптік аурұ – қызметкердің өз еңбек (қызмет) міндеттерін атқаруына байланысты қызметкерге зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсер етуінен туындаған созылмалы немесе қатты аурұ қызметкер еңбек (қызмет) міндеттерін атқарған кезде оның өмірі мен денсаулығына зиян келтіргені үшін жұмыс берушінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру туралы.

Кәсіптік бағдар – мүгедектің еңбек қызметі түрлерін тандауына көмек көрсетуге бағытталған шараптар жүйесі.

Квота – бөлім; үлес; шама;

Кворум – мәжіліс шешімінің занды болуы үшін қатысушылар санының жеткілікті болуы.

Квестор – 1) кейбір елдерде парламенттің әкімшілік-шаруашылық бөлігін жүргізетін лауазымды адам; 2) Ежелгі Римдегі консулдың арнайы өкілеттіктерге ие емес көмекшісі; 3) Византия мемлекетінің Мемлекеттік Кеңестің төрағасы.

Кеден қоймалары – кеден қоймасының кедендік режиміне сәйкес тауарларды сақтау үшін арнайы белгіленген және жайластырылған үй-жай немесе орын кеден қоймасы.

Кедендік алымдар – Қазақстан Республикасының кеден органдары тауарлар мен көлік құралдарын кедендік ресімдеу, кедендік алыш жүру үшін, сондай-ақ оларды Қазақстан Республикасының кеден органдары бекітетін қоймаларда сақтау үшін алатын кедендік төлем турлері.

Кедендік алыш жүру – кеден органдары лауазымды адамдарының кедендік бақылаудағы тауарлар мен көлік құралдарын алыш жүруі.

Кедендік әкімшілік жүргізу – кеден заңдарына сәйкес Қазақстан Республикасының кеден органдары жүзеге асыратын үйымдық-құқықтық және өзге де іс-әрекеттер мен шаралар жиынтығы.

Кедендік баж – кеден органдары тауарды кедендік аумағына әкелген кезде немесе тауарды аталған аумақтан әкеткен кезде алатын және осындай әкелу немесе әкетудің ажырамас шарты болып табылатын кедендік төлемнің түрі.

Кедендік бақылау – кеден және өзге де заңдарын сақтау бойынша кеден органдары жүзеге асыратын, орындалуын бақылау кеден органдарына жүктелген шаралардың жиынтығы.

Кедендік бақылаудағы тауарлар – Кеден кодексіне сәйкес кедендік бақылау жүзеге асырылатын тауарлар.

Кедендік декларация – тауарлар мен көлік құралдары туралы декларант мәлімдеген мәліметтерді жазбаша және (немесе) электрондық түрде растайтын құжат.

Кедендік инфрақұрылым – кеден органдарының жұмыс істеуіне жағдай жасайтын, сондай-ақ кеден органдарының лауазымды адамдарына әлеуметтік қызмет көрсетуге арналған үйлер мен ғимараттар.

Кедендік операциялар – кедендік бақылаудағы тауарлар мен көлік құралдарына қатысты кеден органдары да, тұлғалар да кеден заңдарына сәйкес жасайтын жекелеген іс-әрекеттер.

Кедендік ресімдер – кеден органдары мен кеден ісі саласындағы тұлғалардың кедендік бақылаудағы тауарлар мен көлік құралдарына қатысты жасайтын іс-әрекеттерінің жиынтығы.

Кедендік режим – кедендік аумағында не одан тыс жерлерде өткізу, пайдалану мақсаттарына қарай тауарлар мен көлік құралдарын кедендік аумағы арқылы өткізу кезіндегі олардың кеден ісі саласындағы мәртебесін айқындаіттын, кеден кодексінде белгіленген нормалардың жиынтығы

Кедендік ресімдеу – тауарлар мен көлік құралдарын кедендік шекарасы арқылы өткізуге байланысты

адамдар және кеден органдары жасайтын іс-эрекеттер мен рәсімдердің жиынтығы.

Кепілді кредитор – талаптары борышкердің мүлкін кепілге салумен қамтамасыз етілген міндеттемелер бойынша кредитор

Кепілдіктегілер – қызметкерлерге әлеуметтік-еңбек қатынастары саласында берілген құқықтардың жүзеге асырылуын қамтамасыз етуге көмектесетін қуралдар, тәсілдер мен жағдайлар;

Керлдар – Ежелгі Англиядағы шаруалар-қауым мүшелері.

Кен орны – құрамында табиғи шоғырланған пайдалы қазбасы (пайдалы қазбалары) бар жер қойнауының бөлігі.

Кен орнын игеруді талдау – пайдалану объектісін игеру процесінде ұңғымалар мен қаттарды геологиялық-кәсіпшілік, геофизикалық, гидродинамикалық және басқа да зерттеулер нәтижелерін, сондай-ак мұнай өндіруді оңтайландыру мен оны алу коэффициентін ұлғайту мақсатында мұнай мен газ қорларының ағымдағы орналасуын және өнімділік қаттарда жүріп жатқан процестерді анықтау үшін және осының негізінде игеруді реттеу жөніндегі ұсынымдарды әзірлей отырып, игеру көрсеткіштерінің динамикасын кешенді зерделеу.

Кен орнын сынамалы пайдалану – өнеркәсіптік игерудің технологиялық схемасы мен жобасын жасау үшін қаттардың және кен шоғырларының геологиялық–кәсіпшілік сипаттамалары туралы қолда бар ақпаратты нақтылау мен қосымша ақпарат алу, ұнғымаларды кешенді геологиялық–геофизикалық және гидродинамикалық зерттеу мақсатында көмірсүтек шикізатының кен орындарында жүргізілетін операциялар. Сынамалы пайдалану барлау ұнғымаларын уақытша пайдалануды көздейді.

Кенбет – Ежелгі Египеттегі 30 судьядан құралған жаңа патшалық кезеңіндегі орталық сот.

Кең таралған пайдалы қазбалар – табиғи күйінде немесе сәл өндөліп және тазартылып, негізінен жергілікті шаруашылық мұқтаждарын қанағаттандыру үшін пайдаланылатын құм, саз, қыыштық тас және басқа да пайдалы қазбалар.

Кешен – тұтастықты құрайтын заттардың, әрекеттердің, құбылыстардың немесе қасиеттердің үйлесімділігі, жиынтығы.

Кешенді кәсіпкерлік лицензия (франчайзинг) – айрықша құқықтар кешенінің құқық иеленушісі осы кешенді басқа тұлғага өтемді негізде пайдалануға беретін кәсіпкерлік қызмет.

Кешенді лицензиар (франчайзер) – кешенді кәсіпкерлік лицензия шарты бойынша тараپ, айрықша құқықтар кешенін кешенді лицензиатқа өтеді негізде

пайдалануға беретін айрықша құқықтар кешенінің (лицензиялық кешенниң) құқық иеленушісі.

Кешенді лицензиат (франчайзи) – кешенді кәсіпкерлік лицензия шарты бойынша тарап, лицензиардың айрықша құқықтар кешенін кәсіпкерлік қызмет пайдаланатын, осы кешенниң құқық пайдаланушысы.

Клерк – кейбір елдерде кеңсе қызметкері.

Клиринг – сыртқы саудада ақшасыз есеп айырысу.

Кнессет – Израильдегі парламент.

Коалиция – одақ; жалпы мақсатқа жету үшін мемлекеттер мен партиялардың жасаған бірлігі.

Кодекс – 1) құқықтың қандай да бір аумағына қатысты заңдардың жүйеленген жинағы (Азаматтық кодекс, еңбек кодексі және т.б.); 2) ережелердің, нормалардың жиынтығы. (Мысалы, моральдық кодекс).

Кодекстің (ереженің) құрылымының «пандекттік» жүйесі – Германияда бұл жағдайда сала үшін ортақ институттардың нормалары жалпы бөлімде көрініс табады.

Кодификация – кодтандыру; құқықтың жеке тарауларына жататын мемлекет заңдарын бірыңғай жүйеге келтіріп біріктіру.

Коллизия – 1) қарама-қайшы мүдделердің, көзқарастардың бетпе-бет келуі; 2) бір мемлекеттің

жекеленген заңдарының арасындағы қайшылық немесе түрлі мемлекеттердің заңдарының, сот шешімдерінің қайшылығы.

Колон – Византия мемлекетіндегі белгілі бір салықтарды төлегені үшін және міндеттерді атқарғаны үшін шартты жер пайдалану жүйесі.

Колонат – Византия мемлекетінде белгілі бір салықтарды төлегені үшін және міндеттерді атқарғаны үшін шартты жер пайдалану жүйесі.

Коммендация - Ежелгі Франктерде өзін феодалдың қамқоршылығына беру.

Коммерция – сауда-саттық; кең мағынасында-кіріс алуға бағытталған капиталистік қоғамдағы қызмет.

Коммуна – төменгі әкімшілік біолікті құрайтын қалалық немесе ауылдық үлгідегі кейбір мемлекеттердегі мысалы, Франциядағы, Италиядағы, Бельгиядағы халық.

Коммуникация – байланыс; қатынас жол.

Коммюнике – мазмұндама; мәлімдеме; халықаралық маңызы бар айрықша мәселе жөнінде ресми мәлімдеме.

Коморник – 1) Польшаның патша сарайын қамтамасыз ету үшін жауап беретін лауазымды тұлға; 2) Чехияның жоғарғы қазынаны басқарушы.

Конвент – кейбір елдердегі ерекше заң шығару құзыреті бар саламалы органдардың атауы.

Конвенция – келісім; келісімшарт; арнаулы мәселе жөнінде халықаралық шарт.

Комбатант – әскери шиелініс тараптарының бірінің әскери құштерінің құрамында әскери қымылдарында тікелей қатысушы және ерекше занды мәртебеге ие тұлға.

Конгресс – 1) халықаралық съезд; 2) АҚШ және басқа кейбір елдердегі парламенттің атауы; 3) кейбір саяси партиялардың және үйымдардың атауы (мысалы, Үндістан ұлттық конгрессы).

Конгрессмен – конгресс мүшесі: АҚШ конгрессінің өкілетті палатасының мүшесі.

Кондоминиум – бір объектіні, көбіне жылжымайтын мүлікті бірлесіп иелену; бір аумақты бірнеше мемлекеттің бірлесіп басқаруы.

Конкліденттік – шартты бекітуге бағытталған әрекет.

Конкубинат – Ежелгі Римдегі некеден тыс бірге өмір сұру.

Конкурстық басқарушы – конкурстық іс жүргізууді жүзеге асыру үшін белгіленген тәртіппен тағайындалған адам.

Конкурстық кредитор – өзінің мүліктік талаптарын қанағаттандыруда заңнаманың күшімен де, кепіл туралы келісімнің күшімен де артықшылығы жоқ кредитор.

Конкурстық масса – борышкердің конкурстық іс жүргізу процесінде шығынды өндіріп алуға болатын мүлкі, сондай-ақ осы Заңда көзделген жағдайларда, өзге де тұлғалардың мүлкі.

Конкурстық іс жүргізу – кредиторлардың талаптарын қанағаттандыру және банкротты (дәрменсіз борышкерді) борыштардан босатылған деп жариялау мақсатында жүзеге асырылатын рәсім.

Коннетабль – Ежелгі Франциядағы патша әскерінің қолбасшысы.

Коносамент – тасымалдауга қабылданған жүкті қуәландыратын және жүкті жөнелтушіге кеме капитанымен берілетін теңіз қол хаты.

Консолидация – кейбір нормативтік құқықтық кесімдерді біріктіру арқылы нормаларда кездесетін қайталауларды жоққа шығарып, жаңа мәтінін қалыптастыру.

Консистори – Византия мемлекетінің Мемлекеттік кенес, мемлекеттік басқарудың орталық органы.

Консолидация – бірігу; нығайту; нығаю; шоғырлану.

Консорциум – қандайда бір ірі қаржылық операцияларды жүргізу үшін бірнеше банктердің немесе

өндірістік монополиялардың арасындағы уақытша келісім.

Конституция – 1) елдің негізгі заңы; ең жоғарғы заң күші бар нормативтік акт. 2) құрылыш; түзіліс.

Конституцияны жүзеге асыру механизмі – өзіне конституцияның қызметін, оның нормаларын жүзеге асырудың субъектілері мен объектілерін, формалары мен тәсілдерін енгізетін жүйені қарайды.

Конституцияны жүзеге асыру объектілері – қоғам, оның әлеуметтік, экономикалық, саяси құрылымдары; мемлекеттік органдар мен қоғамдық үйімдар және әлеуметтік өмірдің басқа қатысушылары.

Конституцияны жүзеге асыру субъектілері – халық, мемлекет, аумақтық мемлекеттік құрылым, ұлттар, этникалық және ұлттық топтар; қоғамдық-саяси үйімдар; азаматтар, шетел азаматтары және азаматтығы жоқ тұлғалар.

Конституциялық әдет-ғұрыптар – бұл реєми дерек көздерінде белгіленбegen, алайда мемлекеттің үнсіз рұқсат беруімен ұзак уақыттық кезең аралығында, тәжірибеде қолданылатын ереже. Мұндай конституциялық әдет-ғұрыптар Ұлыбританияда кең таралған.

Конституциялық заңдар – қабылдау мен олардың тізімі конституциямен (мысалы, конституцияның 92-бабы) қаралған. Қарапайым заңдар тәртібімен

салыстырғанда неғұрлым күрделі, Конституцияда арнайы ескертілген, мемлекет үшін аса маңызды мәселелер бойынша қабылданады.

Консул – басқа мемлекеттің жергілікті өкімет алдында өз мемлекетінің және азаматтарының мұддесін қорғайтын ресми адамы.

Континуитет – парламенттік іс жүргізу ережесі, оған сәйкес егер ұсынылған заң жобасы парламенттің сол сессиясының аяғына дейін бекітілмесе, онда ол жоба келесі сессияда қайта жаңғыртылады, яғни сессиясының аяқталуы заң шыгарушылық іс жүргізуді үзбей тек тоқтата тұрады.

Контрабанда – мемлекет шекарасынан тауарды бажсыз жасырын өткізу.

Контрагент – шарт бойынша белгілі бір міндеттемалерді өзіне алушы тұлға немесе мекеме.

Контракт – шарт, келісім.

Контрактация – өнімді өндіруші кәсіпорындар мен тұлғалардың және осы қнімді дайындастын және сататын ұйымдардың арасындағы шарт.

Контрассигнатура – жаңа дәүірдегі Ұлыбританиядағы патша жарлығына сәйкес министр қол қойғаннан кейін ғана заңды күшіне енетінін білдіретін ереже.

Конфедерация – қайсыбір қоғамдық ұйымдардың не мемлекеттердің бірлестігі.

Конференция – белгілі бір мемлекеттердің, үйымдардың, уәкілді органдардың, ғылыми және өзге үйымдардың кеңесі, жиналысы.

Концерн – капиталистік монополиялардың бір нысаны ретінде ортақ қаржылық жетекшілігінде дербес өндірістік, қаржылық сауда кәсіпорындарының бірлестігі.

Концессия – өндірістік кәсіпорындарды, жер жайылымдарын пайдалануға мемлекеттің жеке кәсіпкермен, шетел фирмасымен бекітілген шартты.

Концепция – құбылыштың қандай да бір түсінігінің, көзқарастарының жүйесі.

Кооператив – бірлесіп өнімді өндіру мен сату, тауарлар мен қызметтерді сатып алу және тұтыну, тұрғын жайлардың құрылышы және т.б. мақсатында тұлғалардың бірлестігі.

Копигольдерлер – Ежелгі Англияда басыбайлы шаруалардың үрпақтары, ақшалай және заттай сипаттағы міндеттерді иеленді.

Корпорация – кәсіби немесе өзге де мұдделері бойынша біріккен қоғам, одақ, тұлғалардың тобы.

Космос – әлем; ғарыш; дүние.

Котвал – Ұлы Монголдар империясыдағы қала басшысы.

Креолдар – Латын Америкасындағы ақ (испан) колонистерінің үрпақтары.

Кредитор – еңбекке ақы төлеу, Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорына әлеуметтік аударымдарды төлеу, авторлық сыйақы төлеу, салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер бойынша міндеттемелерді қоса алғанда, борышкерге азаматтық-құқықтық және өзінің өзге де міндеттемелерінен туындастын мұліктік талаптары бар тұлға;

Күә – іс үшін маңызы бар мән-жайлар туралы қандай да болмасын мәліметтер өзіне белгілі болған тұлға күә болып табылады. Адамның айғағы, егер ол өзінің хабардар болу көзін көрсете алмаса, дәлелдеме деп танылмайды

Курия – Ежелгі Римдегі Курион басқарған, 10 рудан құрылған әскери және діни бірлік.

Курфюрст – Орта ғасырлық Германиядағы ірі князь.

Кутюмдар – Ежелгі Франциядағы әдет-ғұрыптар.

Күрделі геологиялық құрылымы бар кен орындары – қорларының жетпіс пайызынан астамы қуатының өзгеріп тұратындығымен не пайдалы қазба денелерінің бұзылып орналасуымен немесе пайдалы қазбаның сақталмаған сапасымен және негізгі құнды компоненттерінің тендей емес бөлінуімен не коллектордың немесе өнімділік қабаттардың коллекторлық қасиеттерінің біртекtes болмауымен не

ерекше жоғары қабаттық қысыммен сипатталатын кен орындары.

Кшатрийлер варнасы – Ежелгі Үндістандағы әскерлер мен билеушілер.

Қ

Қабілетсіздік – психикасының ауруы немесе ақылесінің кемдігі салдарынан азаматтардың өз іс-әрекеттерінің мәнін түсіне алмауы немесе оған басшылық ете алмауы

Қағида – қандай да бір қызмет түрін ұйымдастыру және жүзеге асыру тәртібін белгілейтін нормативтік құқықтық акт.

Қажетті қорғану – қажетті қорғану жағдайында, яғни жеке басын, тұрғын үйін, меншігін, жер учаскесін және қорғанушының немесе өзге де адамдардың басқа да құқықтарын, қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мұдделеріне қол сұғышыға зиян келтіру арқылы құқыққа қарсы қол сұғылудан қорғау кезінде, егер бұл ретте қажетті қорғану шегінен шығып кетуге жол берілмеген болса, Қазақстан Республикасының Президентінің Әкімшілігі – мемлекет басшысының қызметтерін орныдауды қамтамассыз ететің Қазақстан Республикасы Президентінің атқарушы жұмыс аппараты.

Қоғам – экономикалық және рухани біртұастықпен, өмір сүру жағдайын ұйымдастырудың тұтастығымен сипатталатын, белгілі бір аумақтағы адамдар бірлігі.

Қазақстан Республикасындағы адвокат – жоғарғы заң білімі бар, адвокаттық қызметті жүзеге асыру құқығына лицензия алған, міндепті турде адвокаттар алқасының мүшесі болып табылатын және «Адвокаттық қызмет туралы» Заңымен реттелетін адвокаттық қызмет шеңберінде кәсіптік негізде заң көмегін көрсететін Қазақстан Республикасының азаматы.

Қазақстан Республикасындағы Әділет министрлігі – Қазақстан Республикасындағы Үкіметінің құрылымына кіретін, Республика Премьер-Министрінің ұсынуымен Республика Президенті құратын, қайта ұйымдастыратын және тарататын орталық атқарушы орган.

Қазақстан Республикасындағы әділет органдары – өз құзыреті шегінде мемлекеттің қызметін құқықтық қамтамасыз етуді жүзеге асыратын, мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, лауазымды адамдар мен азаматтардың жұмысында заңдылық режиміне қолдау жасайтын, азаматтардың және ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін атқарушы билік органдары.

Қазақстан Республикасындағы дипломатиялық қызметі – Қазақстан Республикасының Конституциясына, «Қазақстан Республикасының

дипломатиялық қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына, Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілері мен халықаралық шарттарына сәйкес жүзеге асырылатын Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызмет органдарындағы Қазақстан Республикасының азаматтарының кәсіби қызметі.

Қазақстан Республиканың Конституциялық Кеңесі – бұл Қазақстанның барлық аумағында Конституцияның ең жоғарғы зандағы күшін қамтамасыз ететін мемлекеттік орган. Конституциялық Кеңес Конституцияның құқықтық қорғалуын жүзеге асырады, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Конституциясының нормаларына ресми түсіндірмелер береді.

Қазақстан Республикасындағы жоғарғы соты – азаматтық, қылмыстық және жалпы сот ісін жүргізудің соттарда қаралатын өзге де істер жөніндегі жоғары сот органы занда көзделген іс жүргізу нысандарында олардың қызметін қадагалауды жүзеге асырады, сот практикасының мәселелері бойынша түсініктемелер беріп отырады.

Қазақстан Республикасындағы кедендей аумағы мен кедендей шекарасы – Қазақстан Республикасының кедендей аумагын құрғактағы аумақ, аумақтық сулар (теңіз) және ішкі сулар, олардың үстіндегі әуе кеңістігі, сондай-ақ Қазақстан Республикасының құрлықтық қайрағында орналасқан жасанды аралдар, қондырығылар, ғимараттар және кеден ісі саласында Қазақстан

Республикасының юрисдикциясында ғана болатын өзге де объектілер құрайды.

Қазақстан Республикасындағы қаржы полициясы органдары – заңмен белгіленген өкілдегістері шегінде жедел-іздестіру қызметін, алдын ала тергеу және анықтау, әкімшілік іс жүргізу арқылы экономика мен қаржы қызметі, сыйбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласында адам мен азаматтың құқықтарына, қоғам мен мемлекет мүдделеріне қылмыстық және құқыққа қайши өзге де қол сұғушылықтың алдын алуға, оны анықтауға, жолын кесуге, ашуға және тергеуге бағытталған құқық қорғау қызметін жүзеге асыратын арнаулы мемлекеттік органдар.

Қазақстан Республикасындағықарулы күштері – қорғанысты қамтамасыз ету, агрессияға тойтарыс беру немесе тікелей сыртқы қатерді болдырмау, сондай-ақ Қазақстан Республикасының халықаралық міндеттемелерінен туындайтын міндеттерді орындау үшін Қазақстан Республикасы құрған және ұстайтын мемлекеттің әскери ұйымының негізі.

Қазақстан Республикасындағы қоғамдық бірлестіктері – Қазақстан Республикасында саяси партиялар, кәсіптік одақтар және азаматтардың ортақ мақсаттарға жету үшін ерікті негізде құрылған, зандарға қайши келмейтін басқа да бірлестіктері. Қоғамдық бірлестіктер коммерциялық емес ұйымдар болып табылады.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік шекарасы – Қазақстан аумағының шегін-құрлығын, сүйн, жер қойнауын және әуе кеңістігін айқындайтын сзық және осы сзық бойынша тігінен өтетін үстінгі қабаты. Мемлекеттік шекара Қазақстан Республикасының Парламенті бекіткен Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарымен белгіленеді.

Қазақстан Республикасының Президент – мемлекеттің басшысы, мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттарын айқындайтын, ел ішінде және халықаралық қатынастарда Қазақстанның атынан өкілдік ететін ең жоғары лауазымды тұлға. Республика Президенті-халық пен мемлекеттік билік бірлігінің, Конституцияның мыздықтарының, адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының нышаны әрі кепілі. Республика Президенті мемлекеттік биліктің барлық тармағының келісіп жұмыс істеуін және Үкімет органдарының халық алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз етеді. Республика Президентше халық пен мемлекеттің атынан сөйлеу құқығы беріледі. Республика Президентіне, оныңabyroyы мен қадір-қасиетіне ешкімнің тиісуіне болмайды. Республика Президентініңabyroyы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіру заң бойынша қудаланады.

Қазақстан Республикасындағы Президенттің күзет қызметі – Қазақстан Республикасының Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін, Қазақстан

Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін күштерге жататын және «Қазақстан Республикасының Президентінің Күзет қызметі туралы» Заңымен белгіленген құзырет шегінде күзетіletіn адамдар мен объектілердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі күзет іс-шараларын жүзеге асыратын арнаулы мемлекеттік орган.

Қазақстан Республикасындағы прокуратура – республика аумағында заңдардың, Қазақстан Республикасы Президенті Жарлықтарының және өзге нормативтік құқықтық актілердің дәл және бірыңғай қолданылуына, жедел-іздестіру қызметінің, анықтама мен тергеудің, әкімшілік және атқарушылық істер жүргізуудің заңдылығына жоғары қадағалауды жүзеге асыратын, Қазақстан Республикасы Президентіне есеп беретін мемлекеттік орган.

Қазақстан Республикасындағы ұлттық қауіпсіздік органдары – Қазақстан Республикасының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылатын және өздеріне берілген өкілеттіктер шегінде жеке адамның және қоғамның қауіпсіздігін, елдің конституциялық құрылышын, мемлекеттік егемендігін, аумақтық тұгастығын, экономикалық, ғылыми-техникалық және корғаныс әлеуетін қорғауды қамтамасыз етуге арналған Қазақстан Республикасы Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін арнаулы мемлекеттік органдар.

Қазақстан Республикасындағы ішкі істер органдары – Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес анықтау, алдын ала тергеу мен жедел іздестіру қызметін, сондай-ақ қоғамдық тәртіпті сақтау мен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандығына, қоғам мен мемлекеттің мудделеріне қылмыстық және өзге де заңға қарсы қол сүгушылықтардың алдын алу және жолын кесу жөніндегі атқарушылық және өкім етушілік функцияларын жүзеге асыратын арнайы мемлекеттік органдар.

Қазақстан ұлттық банкі – мемлекеттік мекеме ұйымдық-құқықтық нысанындағы заңды тұлға болып табылады, оның дербес балансы болады және өзінің филиалдарымен, өкілдіктерімен және ұйымдарымен бірге біртұтас күрылым құрайды.

Қазақстанның даму банкі – мемлекеттің қатысуы 100 пайыз болатын акционерлік қоғам.

Қайта сақтандыру – өздерінің арасында жасасқан қайта сақтандыру шартына сәйкес бір жағынан қайта сақтанушының сақтандыру тәуекелдерінің бәрін немесе бір бөлігін қайта сақтандыруға беруіне және екінші жағынан осы тәуекелдерді қайта сақтандыру ұйымының қабылдауына байланысты қызмет және соган байланысты туындастын.

Қайырымдылық комек – жеке тұлғаларға әлеуметтік қолдау көрсету мақсатында, коммерциялық ұйымдарға,

сондай-ақ қызметтің әлеуметтік салада жүзеге асыратын үйымдарға олардың жарғылық қызметтің қолдау мақсатында өтеусіз негізде берілетін көмек.

Қамқоршылық – он төрт жастан он сегіз жасқа дейінгі балалардың құқығы мен мұддесін қорғаудың құқықтық нысаны.

Қаржы лизингі – лизинг беруші сатушыдан өз меншігіне сатып алған және лизинг шартымен келісілген лизинг нысанасын лизинг алушыға белгілі бір төлемақызына және белгілі бір талаптармен уақытша иеленуге және кәсіпкерлік мақсаттар үшін кемінде үш жыл мерзімге пайдалануға беруге міндеттенетін инвестициялық қызметтің түрі. Бел орайда лизинг шарты бойынша лизинг нысанасын беру мына талаптардың біріне немесе бірнешеуіне сай келуге тиіс: лизинг нысанасын лизинг алушының меншігіне беру және (немесе) лизинг алушыға тіркелген бага бойынша лизинг нысанасын сатып алу құқығын беру лизинг шартымен айқындалады; лизинг мерзімі лизинг нысанасының пайдалы қызмет ету мерзімінің 75 процентінен асады; лизинг төлемдерінің лизингтің бүкіл мерзімі ішіндегі ағымдық (дисконтталған) құны лизингтің берілген нысанасы құнының 90 пайзынан асады.

Қаулы – соттың үкімнен басқа әртүрлі шешімдері; анықтаушының, тергеушінің, прокурордың қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі іс жүргізу барысында қабылданған шешімдері.

Қауіпсіздік нормалары – қызметкерлердің еңбек қызметі процесінде олардың өмірі мен денсаулығын сақтауға бағытталған ұйымдастырушылық, техникалық, санитарлық-гигиеналық, биологиялық және өзге де нормаларды, ережелерді, рәсімдер мен өлшемдерді қамтамасыз ету түргысынан өндіріс жағдайларын, өндірістік және еңбек процесін сипаттайтын сапалық және сандық көрсеткіштер.

Қауіпті еңбек жағдайлары – еңбекті қорғау ережелері сақталмаған жағдайда белгілі бір өндірістік немесе жоюға болмайтын табиғи факторлардың әсері қызметкердің жарақаттануына, кәсіптік ауруға шалдығына, денсаулығының кенеттен нашарлауына немесе улануына әкеп соқтыратын, соның салдарынан еңбекке қабілеттілігінен уақытша немесе тұрақты айрылуы, кәсіптік ауруға шалдығы не өлім түндайтын еңбек жағдайлары.

Қауіпті өндірістік фактор – қызметкерге әсер етуі еңбекке қабілеттілігінен уақытша немесе тұрақты айрылуға (өндірістік жарақатқа немесе кәсіптік ауруға) немесе өлімге әкеп соқтыруы мүмкін өндірістік фактор.

Қияс – қаралатын, шешілетін мәселелерді бұрын шешімін тапқан істермен салыстыру арқылы Құран хадистер негізінде шешім қабылдау, прецедент жасау.

Қоғамдық бірлестік – зандарға қайшы келмейтін ортақ мақсаттарға жету үшін азаматтардың ерікті бірігуі нәтижесінде құрылған ұйым.

Қоғамдық сана – объективті дүние мен қоғамдық болмыстың адам санасында бейнеленуі.

Қоғамдық қатынастар – белгілі бір өндіріс тәсілі негізінде өндірісте және өмірде адамдар арасында қалыптасатын күрделі де сан қылыштық қатынастар.

Қондырғы операторы – жұмыс істеуі парниктік газдар шығарындыларын көздейтін, Қазақстан Республикасы аумағында меншігінде немесе занды пайдалануында қондыргысы бар занды тұлға

Қондырғы паспорты – парниктік газдар шығарындыларын жүзеге асыратын қондырғының географиялық орналасқан жері туралы деректерді, пайдаланылатын технологияның қызмет түрлері мен сипаттамаларын, шығарындылардың базалық көлемі мен оларды есептеу әдістемесін, сондай-ақ мониторинг жоспары мен қондырғыларды есепке алу үшін қажетті өзге де мәліметтерді қамтитын құжат.

Қор – азаматтар және (немесе) занды тұлғалар ерікті мүліктік журналар негізінде құрған, әлеуметтік, қайырымдылық, мәдени, білім беру және өзге де қоғамдық пайдалы мақсаттарды көздейтін, мүшелігі жоқ коммерциялық емес ұйым.

Қорғанши (қамқоршы) – қорғаншылық пен қамқоршылық жөніндегі міндеттерді жүзеге асыру үшін занда белгіленген тәртіппен тағайындалған адам.

Қорғанышылық – он торт жасқа толмаған балалардың құқығы мен мұддесін қорғаудың құқықтық нысаны.

Қорғаушы – занда белгіленген тәртіппен сезіктілер мен айышталушылардың құқықтары мен мұдделерін қорғауды жүзеге асыратын және оларға заң көмегін көрсететін адам.

Қоршаған орта – атмосфералық ауаны, Жердің озон қабатын, жер бетіндегі және жер астындағы суларды, жерді, жер қойнауын, жануарлар мен өсімдіктер дүниесін, сондай-ақ осылардың өзара әрекетінен туындаитын климатты қоса алғанда, табиғи және жасанды обьектілер.

Қоршаған ортаның авариялық ластануы – жеке және (немесе) занды тұлғалардың шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерін жүзеге асыруы кезінде болған авариялардан туындаған және зиянды заттарды атмосфераға шығару және (немесе) суға тастау немесе жер беті учаскесінде, жер қойнауында қатты, сұйық немесе газ түріндегі ластауши заттардың жайылуы немесе иістің, шудың, тербелістің, радиацияның пайда болуы немесе электромагниттік, температуралық әсер, жарықтың әсері немесе сол уақыт үшін жол берілетін деңгейден асатын өзге де физикалық, химиялық, биологиялық зиянды әсер ету болып табылатын қоршаған ортаның кенеттен абайсызда ластануы.

Қоршаған ортаға эмиссиялар – ластаушы заттардың шығарындылары, төгінділері, қоршаған ортада өндіріс және тұтыну қалдықтарын орналастыру, зиянды физикалық әсер ету, күкіртті қоршаған ортада ашық түрде орналастыру және сақтау.

Қоршаған ортаға эмиссияларға арналған лимиттер – қоршаған ортаға белгілі бір мерзімге белгіленетін эмиссиялардың нормативтік көлемі.

Қоршаған ортаға эмиссияларға квота – нақты табиғат пайдалануышыға белгілі бір мерзімге бөлінетін қоршаған ортаға эмиссияларға арналған лимиттің бөлігі.

Қоршаған ортаны қорғау – қоршаған ортаны сақтау мен қалпына келтіруге, шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға теріс әсерін болғызбауға және оның зардаптарын жоюға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық шаралар жүйесі.

Қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті орган – қоршаған ортаны қорғау және табиғат пайдалану саласындағы басшылықты және салааралық үйлестіруді жүзеге асыратын орталық атқарушы орган, сондай-ақ оның аумақтық органдары.

Қорық режимі аймағы – генетикалық ресурстарды, биологиялық саналуандықты, экологиялық жүйелер мен ландшафттарды ұзақ мерзім сақтауга арналған осы мақсаттарға қол жеткізу үшін жеткілікті көлемі бар ұйытқы аймақ.

Қоса атқарылатын жұмыс – қызметкердің негізгі жұмысынан бос уақытында еңбек шарты жағдайында тұрақты, ақы төленетін басқа жұмысты орындауы.

Құжат – материал көзінде дәлме-дәл жазып алғанған, бір ізге түсіруге мүмкіндік беретін ақпарат.

Қызметкер – жұмыс берушімен еңбек қатынастарында тұратын және жеке еңбек шарты бойынша жұмысты тікелей орындаитын жеке тұлға.

Қызметкерлердің өкілдері – кесіптік одактардың, олардың бірлестіктерінің органдары және (немесе) Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде белгіленген тәртіппен қызметкерлер уәкілеттік берген (сайлаған) өзге де жеке және (немесе) заңды тұлғалар.

Құқықтық жүйе – құқықтық шындықтың басқа белсенді элементтерімен – құқықтық идеологиямен және сот тәжрибесімен біртұтас қарастырылатын құқық.

Құқық жүйесі – құқық құрылымы, оның салалар мен институттарға тармақталуы.

Құқық жүктеуші нормалар – онда қаралған әрекеттерді жүзеге асыратын және олардың өкілеттік шеңберін анықтайтын субъектілер құқығын бекітетін нормалар

Құқықтық идеология – қоғамдағы құбылыстарды, қатынастарды құқық түрғысынан ғылыми жүйеге келтіру.

Құқықтың қайнар қөздері – мемлекетпен туындастын немесе мемлекетпен ресми турде танылатын құқық нормаларының көрінісінің және бекітілуінің, оларды заңды, міндеттемелік мән берудің құжаттық нысаны.

Құқықтық қатынас – субъективті құқықтар мен заңды міндеттеге ие болатын субъектілер арасындағы байланыс.

Құқықтық мәртебе – жеке тұлғаның қоғамда заңды түрде қалыптасқан бостандығы, табиғи және саяси құқықтары, әлеуметтік кемеліне келген жағдайы, рухани, мәдени білімі.

Құқықтық мемлекет – бұл құқық, заң үстемдік ететін, адамдардың құқықтары мен бостандықтарын танитын және оған кепілдік беретін жерде бәрінің заң және тәуелсіз сот алдындағы теңдігі қамтамасыз етілетін, ал билікті үйымдастыру негізі болып биліктің заң шығарушы, атқарушы және сот билігіне бөліну қағидалары қаланған демократиялық мемлекет.

Құқықтық норма – мемлекет бекіткен, бәріне бірдей, формаларды айқын және орындалуы, сақталуы, қажет болған жағдайда күшпен қамтамасыз етейін мінез құлыштың үлгісі.

Құқықтық психология – қоғамның құқықтық сезімін, ақыл-ойын, әдет-ғұрып, дәстүрін біріктіру.

Құқықтық реттеу – құқықтың көмегімен қоғамдық қатынастарға, адамдардың жүріс-тұрысына құқықтық

құралдардың барлық жүйесімен әсер етуді жүзеге асыру.

Құқық саласы – құқық жүйесінің басты тармағы. Ол зандық реттеудің өзіне тән режимімен ерекшеленеді және біртекtes қоғамдық қатынастарды қамтиды.

Құқық субъектілері – құқық субъектілікке ие тұлғалар, яғни құқықтар мен міндеттерді иелене алғатын азаматтар, ұйымдар мен қоғамдық құрылымдар.

Құқықтық талап – талаптарының тәжірибе жүзінде жүзеге асырылуын көрсететін, қоғамдық қатынастардың іс жүзінде ретке келтірілу жағдайы.

Құқық туралы Билль – 1) 1689 жылғы Ұлыбританиядағы конституциялық монархияның зандастырған акт; 2) АҚШ-тағы 1787 жылғы АҚШ конгрессімен қабылданған және 1789-1791 жылдары федералдық Әкімет қысымшылдығынан штаттардың демократиялық құқықтары мен бостандықтарын және құқықтарының кепілдіктерін жариялауды талап еткен халықтың қысымымен шаттар мен ратификацияланған Конституцияға алғашқы 10 түзетулер.

Құқықтың реттеу функциясы – нормативтік актілер арқылы қоғамдық қатынастардың байланысын, орындалу жолдарын, бағыттарын анықтап отыру.

Құқықтың функциясы – адамдардың іс-әрекетіне, мінезіне, тәртібіне нормативтік актілердің жасайтын

ықпалы мен әсері, сол арқылы қатынастардың дұрыс, үақытында орындалуын қамтамасыз ету.

Құқықтың қорғау функциясы – нормативтік актілердің қоғамдағы қарым-қатынасқа ықпалын, әсерін күшайту, жаман қатынастарға тыйым салу.

Құзырет – мемлекеттік орган, сондай-ақ, сол бір немесе өзге лауазымды тұлға иеленетін және тиісті заңды құжатта бекітілетін биліктік құқықтардың мазмұны мен көлемі.

Құрылтай шарты – коммерциялық емес ұйым құру туралы құрылтайшылардың келісімі, мұнда оны құру жөніндегі бірлескен қызмет тәртібі, оның меншігіне (жедел басқару) өз мүлкін беру және оның қызметіне қатысу шарты.

Л

Лагтинг – Норвегиялық парламенттің жоғарғы палатасы.

Ландтаг – Германиядағы (Федерация), Австриядағы облыстардың жоғарғы заң шыгарушы органды.

Ландшафт – 1) жердің жалпы көрінісі; 2) географиялық мағынада жер бедерінің бөлігі.

Ландстинг – 1953 ж. Дейін дат парламентінің жоғарғы палатасы.

Латенттік – жасырын, сырт көзге көрінбейтін.

Легисттер – Ежелгі Франциядағы рим құқығын біletін заңгерлер.

Легитимация – қандай да бір құқықтың, өкілеттіліктің заңдылығын тану және растау, мысалы, некесіз туылған балаларды тану.

Лимит – шек; бір нәрсені жұмсаудың, пайдаланудың шекті, нормалы өлшемі.

Лауазымды адамдар – «Әкімшілік рәсімдер туралы» Занда мемлекеттік функцияларды (өкімет өкілінің функцияларын) тұрақты, уақытша немесе арнайы өкілеттік бойынша жүзеге асыратын не мемлекеттік органдарда үйымдастырушылық-әкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларын орындайтын адамдар үғынылады.

Лауазымдық өкілеттік – зандарда белгіленген құқықтары мен негізгі міндеттері бар мемлекеттік қызметшілер өз қызметін жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың алдында тұрган максаттар мен міндеттерге жауап беретінін, нақты мемлекеттік лауазыммен көзделген өкілеттік.

Лицензия – 1) тауарларды әкелу және шығару құқығына рұқсат; 2) қандай да бір өнімді өндіру құқығына патентті пайдалануға рұқсат, шектеу салынған жабайы жанауарларды аулауға рұқсат.

Ловчий – Чехияның князь аңшылығын басқарушы.

Логика – 1) ойлау нысанындағы заңнама туралы ғылым; 2) орындылық, ішкі заңдылық, реттілік.

Лорд – 1) парламенттің жоғарғы палатасына мүше болуга құқық беретің Англиядағы құрметті лауазым; 2) Англиядағы жоғарғы дворяндықтың өкілі.

Лэттер – Ежелгі Англиядағы бағындырылған кельт тайпаларының жартылай тәуелді халқы.

M

Магараджа – Үндістанда князьдардың ең жоғарғы дәрежелі титулы.

Магнат – ірі жер иеленуші феодал, ірі капиталист.

Магистрат – 1) кейбір елдердегі қалалық басқарма (Норвегия, Швеция, Дания және т.б); 2) Италия, Франция және кейбір штетлдердегі сот билігінің шенеулігі. (судья, тергеуші, прокурор).

Магистратура – Ежелгі Римдегі басқару мен сот өндіріс органы.

Мажоритарлық сайлау – бұл басым көпшілік қағида негізіне жататын сайлау мандаттарын бөлу жүйесі.

Мажоритарлық сайлаудың абсолютті басым көпшілік ішкі жүйе – бұл басым көпшілік дауысқа ие болған, яғни дауыстың $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{4}$ -ін алған үміткер сайланған болып саналатын ішкі жүйе.

Мажоритарлық сайлаудың салыстырмалы басым көпшілік ішкі жүйе – бұл өзге үміткерлерге қатынасы бойынша басым көпшілік дауыс алған үміткер сайланған болып саналатын ішкі жүйе.

Мамандандырылған салалық банк – қызметі Қазақстан Республикасының жеке заңнамалық актісімен реттелетін екінші деңгейдегі банк

Мандат – 1) қандай да бір құқықты немесе құзыретті куәландыратын құжат. Мысалы, депутаттық мандат; 2) (саяси) қайсы бір жерді, елді басқару үшін берілген құқық.

Мандамус – әдетте лауазымды тұлғаға қандайда бір іс әрекетті жасау белгіленген әдетте лауазымды тұлғаға қандайда бір іс әрекетті жасау белгіленген агло-саксондық жүйе елдеріндегі сот бұйрығы.

Манифест – 1) қандай да бір маңызды оқиға бойынша жоғарғы биліктің халыққа, өздерінің көзқарастарын, бағдарламаларын, шешімдерін байымдаған саяси партиялардың, қоғамдық үйымдардың әдебиет топтарының хат жүзіндегі жазбаша үндеуі; Экономикалық мағлұмат; мағлұмхат (коносаменттердің тізбесі баяндалған, кеден органдарына, сондай-ақ жүк апарылатын порттардағы агенттер мен стивидорлық компанияларға көрсетілетін құжат); 2) қандай да бір маңызды оқиға бойынша жоғарғы биліктің халыққа жазбаша үндеуі.

Манципация – ежелгі рим құқығындағы – меншік құқығын берудің салтанатты тәсілі.

Материалдық зиян – шет мемлекет (шет мемлекеттер одағы) субсидиялаған импорттық тауар берудің отандық өндірушілер ұшырайтын нақты зиян және (немесе) олар алмаған табыстар (алынбай қалған пайда).

Материалдық залал – демпингтік баға бойынша тауар берудш отандық өндірушілер шегетін нақты зиян және (немесе) алынбаған кіріс (алынбай қалған пайда).

Материалдық құндылықтар – номенклатурасын (тізбесін және көлемін) Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындастырып уәкілетті органның алдына қойылған міндеттерді қамтамасыз ету үшін қажет тауарлар.

Мәміле – азаматтар мен заңды тұлғалардың азаматтық құқықтары мен міндеттерін белгілеуге, өзгертуге немесе тоқтатуға бағытталған әрекеттері.

Мир-Бакши – Ұлы Монголдар империясындағы әскери ведомстваның басшысы.

Мисдиминор – Ежелгі Англиядағы теріс қылық.

Майордом – Ежелгі Франктерде патша сарайын басқарушы.

Маршал – 1) Ежелгі Франктерде атты әскердің қолбасшысы; 2) генералдан жоғарғы әскери атақ.

Маршалек – Польшаның патша мен оның жаңындағылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ететін лауазымды тұлға.

Мәдени революция – қазіргі замандағы Қытайда партиялық және мемлекеттік органдарда тазалау жүргізумен сипатталған, өздерінің саяси қарсыластарына бағытталған Мао Цзедун үкіметі жүзеге асырған кампания.

Мәміле – азаматтар мен заңды тұлғалардың азаматтық құқықтары мен міндеттерін белгілеуге, өзгертуге немесе тоқтатуға бағытталған әрекеттері.

Меджлис – Түркиядың парламенттің атауы; Иран парламентінің төменгі палатасы.

Медиатор – делдал.

Медсенат – ғылым мен көркем өнердің жомарт қамқоршысы.

Мекеме – басқару, әлеуметтік-мәдени немесе өзге де коммерциялық емес сипаттағы қызметтерді жүзеге асыру құрылтайшы құрған және қаржыландыратын ұйым.

Мемлекет – 1) басқару-қамтамасыз етушілік, қорғаушылық функцияларды жүзеге асыру мақсатында арнайы аппаратты иеленетін және елдің бүкіл халқы үшін өз еріктерін міндетті етуге қаблетті, жария биліктің саяси-аумақтық егеменді үйымы; 2)

Конституциялық құқық ғылымында және тәжірибесінде «ел», «халықаралық құқықтың негізгі субъектісі» ұғымдарына синонимдес термин.

Мемлекеттік аппарат – Конституциялық құқық ғылымында мемлекеттік билікті және мемлекеттің қызметің жүзеге асыратың органдардың жүйесі. Тар мағынасында мемлекеттің күнделікті басқару жұмысын орындайтын атқару билік органның жиынтығы.

Мемлекеттік әкімшілік қызметші – Қазақстан Республикасының заңдарында және Қазақстан Республикасы Президентінің актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, өз қызметін тұрақты кәсіби негізде жүзеге асыратын мемлекеттік қызметші.

Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қоры – әлеуметтік аударымдар алымын жинауды және міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушы болған асыраушысынан айрышған жағдайда, оның асырауындағы отбасы мүшелерін қоса алғанда, оған қатысты әлеуметтік қатер жағдайы басталған міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушыларға төлемдер төлеуді жүргізетін заңды тұлға.

Мемлекеттік баж – уәкілдік берілген мемлекеттік органдардың немесе лауазымды адамдардың заңдық мәні бар іс-қимылдар жасағаны үшін және (немесе) құжаттарды бергені үшін алынатын міндетті төлем.

Мемлекеттік бақылау – мемлекеттің органдарымен шығарылатын заңдар мен өзге құқықтық актілердің

сақталуын қамтамасыз ететің мемлекеттік билікті жүзеге асыру нысандарының бірі.

Мемлекеттік басқару нысаны – мемлекетте жоғары билікті үйымдастыру.

Мемлекеттік билік – мәжбүрлеу аппаратына негізделе отырып, мемлекеттің функцияларын жүзеге асыратын қарым-қатынастар жүйесі.

Мемелекеттік бюджет – мемлекеттік билік органдарының қызметін және мемлекет қызметінд орындауды қамтамасыз ету үшін ақша қаражатын құру және шығыс нысаны.

Мемлекеттік егемендік – мемлекеттік биліктің ел ішінде және одан тыс жерде басқа кез келген биліктен (саяси және идеологиялық) тәуелсіздігі.

Мемлекеттік заттай гранттар – Қазақстан Республикасының меншігі болып табылатын, Қазақстан Республикасының занды тұлғасына инвестициялық жобаны немесе инвестициялық стратегиялық жобаны іске асыру үшін уақытша өтеусіз пайдалануға беріле отырып не уақытша өтеусіз жер пайдалану құқығымен ұсыныла отырып, кейіннен меншікке не жер пайдалануға өтеусіз берілетін мұлік

Мемлекеттік зоологиялық парктар – мәдени-ағартушылық, ғылыми, оқу және табиғат қорғау қызметін, тектік қорды сақтауға және әдеттегі, сирек кездесетін және жойылып кету қаупі бар жануарлар

түрлерін жасанды орта жағдайында өсіруге арналған табиғатқорғау және ғылыми ұйым мәртебесі бар ерекше қоргалатын табиги аумақ.

Мемлекеттік қесіпорындар – шаруашылық жүргізу құқығына негізделген; жедел басқару құқығына негізделген (қазыналық қесіпорын) қесіпорындар.

Мемлекеттік қызмет – мемлекеттік қызметшілердің мемлекеттік органдардағы мемлекеттік биліктің міндеттері мен функцияларын іске асыруға бағытталған лауазымдық өкілеттігін атқару жөніндегі қызметі.

Мемлекеттік қызметші – мемлекеттік органды Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен республикалық немесе жергілікті бюджеттерден не Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қаражатынан ақы төленетін лауазымдық атқаратын және мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іске асыру мақсатында лауазымдық өкілеттіктерді жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының азаматы.

Мемлекеттік қызметшілердің қызмет этикасы – мемлекеттік қызметшілердің, мемлекеттік органдардың актілерінде белгіленген және жалпы жүрт таныған моральдық-этикалық нормаларға негізделген мінез-құлық қағидалары.

Мемлекеттік саяси қызметші – тағайындалуы (сайлануы), босатылуы және қызметі саяси-айқындаушы сипатта болатын және саяси мақсаттар мен

міндеттерді іске асыру үшін жауапты болатын мемлекеттік қызметші

Мемлекеттік құрылым нысаны – мемлекет құрылымы, мемлекеттік біртұтас және аумақтық бөліктер ретіндегі ара қатынасы, мемлекеттік құрылымы.

Мемлекеттік лауазым – мемлекеттік органның нормативтік құқықтық актілермен белгіленген лауазымдық өкілеттік пен лауазымдық міндеттердің ауқымы жүктелген құрылымдық бірлігі

Мемлекет нысаны – басқару нысанында және мемлекеттік құрылым нысанында көрніс табатын, елдегі мемлекеттік билікті ұйымдастыру.

Мемлекеттік міндеттер – Конституциямен және зандарымен мемлекеттің, оның органдары мен мемлекеттік қызмет атқаратын адамдардың өкілеттігіне жатқызылған іс жүргізу мәндері.

Мемлекеттік опасыздық – соғыс уақытында немесе қарулы жанжал кезінде жау жағына етіп кетуден, сол сияқты шпиондық жасаудан, мемлекеттік құпияларды жатқа беруден не Республикаға қарсы дүшпандық әрекет жүргізуден, шетелдік мемлекетке, шетелдік ұйымға немесе олардың өкілдеріне өзге де көмек көрсетуден көрінген, Республикаға азаматы Республикаға сыртқы қауіпсіздігі мен егемендігіне нұқсан келтіру немесе әлсірету мақсатында жасаған қасақана әрекет.

Мемлекеттік орган – мемлекеттік міндеттерді атқарытын және тиісті биліктік өкілеттіктерге ие үйым немесе басқарма.

Мемлекеттік стандарт – уәкілетті орган бекіткен және тұтынушылардың көпшілігі қол жеткізе алатын стандарт.

Мемлекеттік министр – 1) Норвегиядағы үкімет басшысының атуы; 2) Жапондағы портфельсіз министр атауы; 3) Ұлыбританиядағы министрлік құрылымындағы ірі бөлімдердің жетекшілері мен министр орынбасарларының атауы.

Мемелекеттік тіл – мемлекеттің бүкіл аумағында қоғамдық қатынастардың барлық саласында қолданылатын мемлекеттік басқару, заң шығару, сот ісін жүргізу және іс қағаздарын жүргізу тілі.

Мемлекеттік төңкеріс – Конституциялық құрылымды өзгерту немесе мемлекеттік билікті жаулап алуға бағытталған күштеу.

Мемлекеттік шекара – мемлекет аумағының шегін анықтайтын сзызығы және осы сзызық бойы өтетін тік жазықтық.

Мемлекеттік экологиялық бақылау – қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті органның Республикадағы экологиялық заңнамасының, қоршаған орта сапасы нормативтерінің және экологиялық талаптардың сақталуын бақылау жөніндегі қызметі.

Меншік құқығы – субъектінің заң құжаттары арқылы танылатын және қорғалатын өзіне тиесілі мүлікті өз қалауынша иелену, пайдалану және оған билік ету құқығы.

Мемлекеттік экологиялық бақылау – уәкілетті органның өз құзыреті шегінде қоршаған ортаны қорғау саласындағы Қазақстан Республикасы заңдарының, Қазақстан Республикасы Президенті жарлықтарының және Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулыларының талаптарын жеке және заңды тұлғалардың сақтауын қамтамасыз етуге бағытталған қызметі.

Мердігер – құзыретті органмен жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізуге келісімшарт жасасқан жеке немесе заңды тұлға.

Меропхалар – Сербияның басыбайлы шаруалар.

Метистер – Латын Америкасындағы ақ (испан) колонистер мен үндістердің аралас некесінен туған ұрпақтар.

Миноритарлық инвестор – дауыс беретін акциялардың он пайызынан аз (қатысуышылар дауысының жалпы санының он пайызынан аз) мөлшерде инвестицияларды жүзеге асырған инвестор

Министериал – Ежелгі Франктерде патша сарайын басқарушы лауазымды тұлға.

Митинг – саяси және өмірдің өзге де өзекті мәселелерін талқылау, қандай да бір талаптарды қолдау, наразылықты немесе құлдауышылықты білдіру үшін көпшілік жиналышы.

Можновладец – Польшаның ірі феодалдары.

Модельдік келісімшарт – Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітетін және инвестициялық келісімшарттар жасасқан кезде пайдаланылатын үлгі келісімшарт

Монархия – мемлекет басқару формасы; абсолюттік монархия, конституциялық монархия - монарх билеген мемлекет.

Монополия – 1) қандай да бір өнімдерді өндіруге немесе сатуға айрықша құқық; 2) жоғарғы пайда табу және шаруашылықтың қандай да бір аумағында билікті орнату мақсатында өндіріс пен капиталды шоғырландыру негізінде туындастын ірі капиталистік бірлестік.

Монтри-паришад – Үнділік князьдықтардағы махараджаның кеңесшілері.

Мониторинг – ақпаратты жинауға, өңдеуге және төлемге қабілетсіз және дәрменсіз ұйымдарға қаржы-экономикалық сауықтыру шараларын уақтылы қолдану және кредиторлардың мүддесін қорғау мақсатында олардың қаржы-экономикалық жай-қуйіне талдау жасауға бағытталған - іс-шаралар кешені.

Мораль – қоғамға және өзге адамдарға қатысты адамдардың мінез-құлқының нормалары мен қағидаларының жиынтығы.

Муниципалды билік – өзін-өзін басқаруға негізделген жергілікті билік.

Мушкенум – Ежелгі авилондағы еркін халықтың төменгі белігі.

Мүгедек – тіршілік-тынысының шектелуіне және оны әлеуметтік қорғау қажеттігіне әкеп соқтыратын аурулардан, жарақаттардан, олардың салдарынан, кемістіктерден организм функциялары тұрақты бұзылып, денсаулығы бұзылған адам.

Мұдделер қақтығысы – мемлекеттік қызметшінің жеке басының мұдделері өзінің лауазымдық өкілеттіктерін тиісінше атқармаудың әкеп соғуы мүмкін болатын кездегі мемлекеттік қызметшінің жеке басының мұдделері мен оның лауазымдық өкілеттіктері арасындағы қайшылық.

Мұлік – Араб халифатындағы жеке меншік құқығы негізіндегі мұсылмандардың жер игіліктері.

Мұліктің шарттық режимі – ерлі-зайыптылардың және олардың осы некеден туған балаларының неке шартымен белгіленген меншігінің режимі.

Міндеттеме – міндеттемеге сәйкес бір адам (борышқор) басқа адамның (несие берушінің) пайдасына мұлік беру,

жұмыс орындау, ақша төлеу және т.б. сияқты белгілі бір әрекеттер жасауға, не белгілі бір әрекет жасаудан тартынуға міндettі, ал несие беруші борышқордан өз міндettерін орындауын талап етуге құқылы. Несие беруші борышқордан атқарылғанды қабылдауға міндettі.

Міндetteуші нормалар – өзінің тәртібін, өзінің әрекетін аталмыш нормалардың нұсқауларына жатқызатын субъектілердің міндettерін бекітетін нормалар.

Міндettі экологиялық сақтандыру – қоршаған ортаның авариялық ластануы нәтижесінде үшінші тұлғалардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне және (немесе) қоршаған ортаға келтірілген зиянның салдарынан туындастын міндettемелер бойынша азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің басталуы кезінде жеке және (немесе) заңды тұлғалардың (сақтандыруышылардың) заңды мұдделерін мүліктік қорғау жөніндегі қатынастар кешені.

Мінсіз іскерлік бедел – кәсіпқойлықты, адалдықты, алынбаған немесе өтелмеген сottалғандығы жоқ екенін растайтын фактілердің болуы

Мэйдзи революциясы – жапон тарихында Мэйдзи Реставрациясы деген атқа ие (Мэйдзи-император Муцухитоның билік ету кезеңі).

Мэтектер – Ежелгі Афинадагы өмір сұруши шетелдіктер.

H

Навқратий – Ежелгі Афинадағы округ, елдің округттық бөлінісі.

Натурализация – шеттелдік азаматпен қандайда бір мемлекеттің азаматтылығын алу құқығы.

Нақты конституциялар – нақты қалыптасқан қоғамдық қатынасты көрсетеді және соған сәйкес келеді.

Нақтыланбаған конституциялар – қоғамда әрекет ететін нақты қоғамдық қатынастардан тым алшак, ахуалды нақты көрсетпейді.

Негус – Эфиопия императорының шені.

Неке – ерлі-зайыптылар арасындағы мүлікгік және мүліктік емес жеке қатынастарды туғызатын, отбасын құру мақсатымен зандарда белгіленген тәртіппен тараптардың ерікті және толық келісімі жағдайында жасалған ерекек пен әйелдің арасындағы тең құқықты одақ.

Неке шарты – некеге тұрушы адамдардың келісімі немесе ерлі-зайыптылардың некедегі және (немесе) ол бұзылған жағдайдағы мүліктік құқықтары мен міндеттерін айқындайтын келісім.

Несие – тауарлар немесе ақшаны қарызға беру.

Нетто – таза салмақ, тауардың ыдыссыз таза салмағы.

Нигилизм – дәлелсіз қарсылық; жоққа шығару.

Новелла – 1) қысқа әңгіме; 2) әрекет етуші кодекстердің заңдарды толықтыратын немесе ішінара ауыстыратын нормативтік акт.

Ном – Ежелгі Египеттегі әкімшілік-аумақтық бірлік.

Номарх – Ежелгі Египеттегі номның басшысы, перғауынға тәуелді лауазымды тұлға.

Номиннал – 1) қағаз ақша белгілерінде бағалы қағаздарында белгіленген баға; 2) тауардағы немесе оның баға көрсеткішінде (прейскурант) көрсетілген тауардың бағасы.

Норма – анықталмаған тұлғалар шенберінде және жағдайлардың шексіз санасына қатысты мерзімі жағынан үздіксіз әрекет ететін жалпыға ортақ жүргістірілген тұрыс ережесі.

Нормативтік акт – заңдық нормалардан құралған ресми құжат.

Нормативтік құқықтық акт – референдумда қабылданған не уәкілетті орган немесе мемлекеттің лауазымды адамы қабылдаған, құқықтық нормаларды белгілейтін, олардың қолданылуын өзгертетін, тоқтататын немесе тоқтата тұратын белгіленген нысандағы жазбаша ресми құжат.

Нотариат – құқықтар мен фактілерді куәландыруға, сондай-ақ «Нотариат туралы» Заңда көзделген өзге де

міндеттерді жүзеге асыруға бағытталған нотариаттық іс-әрекеттерді жасау арқылы жеке және занды тұлғалардың құқықтары мен занда мүдделерін қоргаудың заң жүзінде бекітілген жүйесі.

Нотариаттық қызмет – нотариустың және өзге де уәкілетті адамдардың «Нотариат туралы» Заңымен көзделген нотариаттық іс-әрекеттерді жасауы.

Нубанда – Ежелгі Вавилондағы жоғарғы патша шенеунігі – патша сарайын басқарушы.

Нұсқаулық – зандардың қоғамдық қатынастардың қандай да бір саласында қолданылуын егжей-тегжейлі көрсететін нормативтік құқықтық акт.

O

Оба – Ежелгі Грециядағы (Спарта) спартиаттардың рулық бөлімшесі.

Облигация – шығару кезінде айналыс мерзімі алдын ала белгіленген, оны шығару шарттарына сәйкес облигацияны шыгарған тұлғадан ол бойынша сыйақы алу және оның айналыс мерзімінің аяқталуы бойынша облигацияның ақшалай немесе өзге де мүліктік балама түрдегі нақты құнын алу құқығын куәландыратын бағалы қағаз.

Объект – реалды материалдық дүние, зат; нысан;

Одақтастық – бұл қоғамды, мемлекетті ұйымдастырудагы ауыспалы нысан.

Одельстинг – Норвегия парламентінің төменгі палатасы.

Октроиленген конституциялар – монарх сыйға тартқан конституциялар. Олар абсолютті монархиялар үшін тән.

Оқшаулау – бағалы қағаздарды ұстаушылар тізілімі жүйесінде және нақтылы ұстауды есепке алу жүйесінде бағалы қағаздармен жасалған азаматтық-құқықтық мәмілелерді тіркеуге бағалы қағаздардың сақталуына кепілдік беру мақсатында жүзеге асырылатын уақытша тыым салу.

Олий Мажлис – Өзбекстаның бір палаталы парламентінің атауы.

Омбудсмен – түрліше әкімшілік органдардың адам құқығын сақтауына бақылау үшін арнайы тағайындалған лауазымды тұлға, ал кейбір елдерде – сондай-ақ жеке тұлғалар және бірлестіктер.

Оппозиция – қарсылық; 1) өз көзқарасын, өз саясатын басқа саясатқа, басқа көзқарасқа қарсы қою, қарсылық; 2) көпшіліктің пікіріне немесе үстем пікірге қарсы шығушы қандай да бір үйымның ішіндегі тұлғалар тобы.

Оппонент – 1) даудағы қарсылас; 2) баяндаманы талқылау, диссертацияны қорғау кезінде сөз сөйлеу үшін алдын ала белгіленген тұлға.

Оптант – басқа азаматтылықты таңдау құқығы бар тұлға.

Опцион – шарт, оған сәйкес бір тарап (опционды сатушы) осы шартта аталған мүліктің (базалық активтің) белгілі бір санын осы шартта келісілген баға бойынша сатуға немесе сатып алуға міндеттенеді, ал екінші тарап (опционды сатып алушы) сатып алу немесе сату құқығына ие болады; сауда-саттықты ұйымдастырушылар мұндай шартты стандарттаған жағдайда ол туынды бағалы қағаз ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Оптация – бір мемлекеттен екінші мемлекетке көшкен жердің халқының қай мемлекеттің адамы болуын өзі таңдауы.

Оралмандар – Қазақстан Республикасының егемендік алған кезде оның шегінен тыс жерлерде тұрақты тұрған және Қазақстанға тұрақты тұру мақсатымен келген ұлты қазақ шетелдіктер немесе азаматтығы жоқ адамдар.

Ордонанс – ерекше жағдайлар нәтижесінде парламент қызметі үзілген кезде, айрықша себептермен қабылданатын заң шығарушылық қызметке жататын мемлекет басшысының актісі. (Франция, Алжир және т.б.).

Ордонанс, эдикт – Ежелгі Франциядағы патша билігінің актілері.

Ортақ меншік – екі немесе бірнеше адамның меншігіндегі мұлік оларға ортақ меншік құқығымен тиесілі болады.

Остракизм – Ежелгі Афинадағы адамды мемлекеттен қуу.

Отбасы – некеден, туыстықтан, бала асырап алудан немесе балаларды тәрбиеге алудың өзге де нысандарынан туындастын мүліктік және мүліктік емес жеке құқықтар мен міндеттерге байланысты және отбасы қатынастарын нығайту мен дамытуға жәрдемдесуге тиісті адамдар тобы.

Отбасылық жағдай – некеде тұрғандағы немесе айырылысқандағы жағдай, балалардың немесе отбасының басқа да мүшелерінің болуы немесе болмауы.

Отроктар – 1) Болгарияның басыбайлы шаруалардың төмөнгі санаты; 2) Сербияның үй шаруашылығында пайдаланылатын басыбайлы шаруалар.

Оферта – шарт жасасу туралы бір немесе бірнеше нақты жақтарға жасалған ұсыныс, егер ол жеткілікті дәрежеде айқын болып, ұсыныс жасаған жақтың ол қабылданған жағдайда (акцепт) өзін сонымен байланысты деп есептеу жөніндегі ниетін көрсетсе, оферта деп танылады. Егер ұсыныста шарттық елеулі ережелері немесе оларды анықтау тәртібі көрсетілсе, ол жеткілікті дәрежеде айқын деп табылады.

Θ

Өкілдік – зады тұлғаның тұрған жерінен тыс орналасқан және оның мұдделерін қорғау мен өкілдігін жүзеге асыратын, Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, оның атынан мәмілелер мен өзге құқықтық әрекеттер жасайтын оқшау бөлімшесі.

Өндірістік жарақат – қызметкер еңбек міндеттерін орындау кезінде алған, оның еңбекке қабілеттілігін жоюға экеп соққан, денсаулығының зақымдануы.

Өндірістік кооператив – азаматтардың бірлескен кәсіпкерлік қызмет үшін мүшелік негізде олардың өз еңбегімен қатысуына және өндірістік кооператив мүшелерінің мүліктік жарналарын біріктіруіне негізделген ерікті бірлестігі.

Өндірістік объектілерді аттестаттауды жүргізу жөніндегі мамандандырылған ұйымдар – білікті кадрлары бар және өзінің құрамында өндірістік орта мен еңбек жағдайларының факторларын зертханалық және аспаптық зерттеулер жөніндегі зертханасы бар немесе осындай зертханалары бар ұйымдармен шарттары бар өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттауды жүргізу жөніндегі қызметті жүзеге асыратын ұйымдар.

Өндірістік жабдық – машиналар, тетіктер, құрылғылар, аппараттар, аспаптар және жұмысқа, өндіріске қажетті өзге де техникалық құралдар

Өндірістегі жазатайым оқиға – өзінің еңбек (қызмет) міндеттерін немесе жұмыс берушінің тапсырмаларын орындауы кезінде, қызметкердің өндірістік жарақаттануы, денсаулығының кенеттен нашарлауы немесе улануы салдарынан оның еңбекке қабілеттілігінен уақытша немесе тұрақты айрылуына, кәсіптік ауруға шалдыгуына не өліміне әкеп соқтырган зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік фактордың қызметкерге әсер етуі.

Өндірістік жарақат – қызметкер еңбек міндеттерін орындау кезінде алған, оның еңбекке қабілеттілігін жоюға әкеп соққан, денсаулығының закымдануы.

Өндірістік қажеттілік – дүлей апатты, аварияны болғызбау немесе жою немесе олардың зардалтарын дереу жою мақсатында, жазатайым оқигаларды, бос тұрып қалуды, мұліктің жойылуын немесе бүлінуін болғызбау үшін және басқа да ерекше жағдайларда, сондай-ақ жоқ қызметкерді алмастыру үшін жұмыстар орындау.

Өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттау – өндірістік объектілерді (өндірістік қызметті жүзеге асыратын цехтарды, участеклерді, жұмыс орындарын, сондай-ақ жұмыс берушілердің бөлек тұрган өзге де бөлімшелерін) оларда орындалатын жұмыстар қауіпсіздігінің жай-күйін, зияндылығын, ауырлығын, қауырттығын, еңбек гигиенасын айқындау және өндірістік орта жағдайларының еңбек қауіпсіздігі

және еңбекті қорғау нормативтеріне сәйкестігін айқындау мақсатында бағалау жөніндегі қызмет.

Өндірістік санитария – зиянды өндірістік факторлардың қызметкерлерге әсерін болғызбайтын немесе азайтатын санитарлық-гигиеналық, ұйымдастыру іс-шаралары мен техникалық құралдар жүйесі.

Әтемақы төлемдері – сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қорының мәжбүрлеп таратылатын сақтандыру ұйымының кредиторымен жасалған міндетті сақтандыру шарты бойынша сақтандыру сыйлықақылары төлеміне орай қатысуышы-сақтандыру ұйымына төленетін ақша сомасы.

Өтініш – өтінішті қарайтын субъектіге немесе лауазымды тұлғага жіберілген жеке немесе ұжымдық жазбаша, ауызша не электрондық цифрлық қолтаңбамен расталған электронды құжат нысанындағы ұсыныс, арыз, шағым, сауал немесе үн қосу.

П

Пага – Ежелгі Франктерде округтың атаяу.

Падишах – Ұлы Монголдар империясындағы мемлекет басшысының титулы.

Палатиндар – Ежелгі Франциядағы патша кеңесшілері.

Пакт – әдетте үлкен саяси мәні бар халықаралық шарт.

Пан – 1) поляк помещигі; 2) Ежелгі Үнді елінің ақша бірлігі.

Пандар – Чехияның ірі жер иеленушілері.

Панчаят – Непалдағы биліктің жергілікті атқарушы органы.

Паргана – Дели сұлтандығындағы әкімшілік – аумақтық бірлік (аудан).

Паритет – 1) бірдейлік; пара-парлық; тең құқықтық; тере-тендік; 2) ел-елдің ақшасының алтынмен салыстырғандағы құны.

Париктар – Болгарияның феодалдарға жеке тәуелді шаруалар (жағдайы бойынша басыбайлы шаруаларға үқсас болып келеді).

Парламент – капиталистік елдердегі жоғарғы өкілетті заң шығарушы жиналыс.

Парламенттік индемнитет – жауапкершіліксіздікке негізделген парламент депутаттарының артықшылықтары.

Парламент каникулдары – өздерінің аймақтарындағы сайлаушылармен демалыс және жұмыс үшін депутаттармен пайдалынатын парламент сессияларының арасындағы аралық.

Парцелла – Ежелгі Франциядағы шаруалардың иелігіндегі немесе пайдалануындағы қожайын жерінің бөлігі.

Параталассит - Византия мемлекетінің саудагерлер мен кеме иелеріне қатысты сот функцияларын атқаратын қаржылық ведомство шенеулігі.

Партиялық жүйе – бұл саяси партиялардың бір-бірімен, мемлекетпен, саяси жүйенің өзге элементтерімен және азаматтармен өзара қарым-қатынас жүйесі.

Патент – 1) сауда істей я белгілі бір кәсіп қылуға құқық беретін куәлік, иекүжат; 2) жақалықты ашып, ойлап шығарушының өзі ойлап шығарған нәрсесін пайдалануға толық ерікті екенін растайтын куәлік қағаз.

Патрицийлер – Ежелгі Римдегі римдік қалалық қауымның толық құқылы азаматтары.

Патронаж – ауруларға үй жағдайында медициналық қызмет көрсету.

Патронат – 1) жетім қалған балаларды мемлекет мекемелерінің қаржысымен қызмет иесі отбасында тәрбиелеудің бір түрі; 2) Ежелгі Франктерде ақсүйектердің шаруаларға қамқоршылығы.

Перғауын – Ежелгі Египеттегі мемлекет басшысы.

Периэк - Ежелгі Грециядағы (Спарта) жеке бас бостандығы бар, алайда, саяси құқықтарды иеленбеген түрғын.

Петиция – 1) мемлекеттің басшысына немесе биліктің жоғарғы органдарына жазбаша нысанда ұжымдық өтніші; 2) жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы патша билігіне белгілі бір талантарды қоя отырып, өтініш түрінде жазылатын құжат.

Пеон – Латын Америкасындағы басыбайлы шаруа.

Пеонаж – Латын Америкасындағы басыбайлы тәуелділік жүйесі.

Песо – Аргентина, Куба, Мексика мемлекеттерінің ақша бірлігі.

Пикет – 1) кішігірім күзетші топ; 2) капиталистік елдердегі көтерілісші топ (жұмысшылардың ереуілге шыққан бір тобы).

Плагиат – шығармашылық үрлық (біреудің шығармасын үрлап пайдалану).

Плебс – қарапайым халық.

Плебейлер – ежелгі Римде: басыбайлы болмағанмен, ешқандай саяси және азаматтық құқықтары болмаған төменгі тапсырма өкілдері; дворяндар ортасында, төменгі таптың кісілерін кемсітіп айтатын сөз.

Пленарлы – толық құрамда өтіп жатқан жалпы бағытталған мәжіліс (отырыс).

Пленум – қандайда бір үйімда сайланбалы басшы органның толық құрамындағы жиналышы.

Плеbисцит – ерекше маңызды мәселе туралы барлық халық пікірін алу.

Плюрализм – пікір алуандығы, көзқарас алуандылығы; (көптеген әдістердің, көзқарастардың, партиялардың, бағыттардың болуы заңды деп танушылық).

Подеста – қазіргі замандағы Италиядагы фашистік партияның өкілі болып табылатын жергілікті әкімшілік старостасы.

Подскарбий – Польшаның мемлекеттің қаржыларын басқаратын лауазымды тұлғасы.

Позитивтік – 1) қағазға я арнаулы шыныға түсірілген фотографиялық сурет үғымына қатысты; 2) он, мақұлданған.

Полиглот – көп тілді білетің адам.

Полис – сақтандыру туралы құжыт.

Полисмен – Англия және АҚШ полиция қызметкерлері.

Понтификтер – Ежелгі Римдегі халықтық дәстүрлердің түсіндіруші және сақтаушы.

Постскриптум – жазылған хаттың аяғына қол қойғаннан кейін жазылған қосымша сөздер; оған әдette P.S. деп қояды да онан әрі қарай жазады.

Праввеси – жеке өмір құпиясы және оған қол сұғылмаушылықты білдіретің англо-саксондық жүйе құқығындағы ерекше құқықтық санат.

Праймериз – АҚШ-тағы алдын-ала жүргізілетің сайлаулар, онда орталық және жергілікті атқарушы мекемелерге және өзге де сайланбалы қызметтерге депутаттар кандидаттары ұсынылады.

Преамбула – қандай да бір маңызды актінің, халықаралық келісімнің, шарттың кіріспе бөлімі. (латын сөзінен аударғанда алдында жүруші).

Превотаж – Ежелгі Франциядағы прево басқаратын округтар, олар патша доменін құрады.

Президент – елбасы; 1) кейбір республикада белгілі бір мерзімге сайланған мемлекет басы; 2) қоғам мен немесе мекемеге басшылық жасау үшін сайланған төраға, мысалы ғылым академиясының преиденті.

Президент штандарты – президенттік биліктің басты рәмізі.

Президенттура – президент қызметіндегі адамның екілеттігі мерзімі, сондай-ақ қызмет кезеңі.

Президенттік Республика – президент қолында мемлекет басқару мен Үкімет басқару билігі болады.

Президиум – төралқа; 1) жиналыс немесе кеңеске жетекшілік ететің сайланбалы орган; 2) кейбір ұйымдардың және мекемелердің жетекші органды.

Презумпция – 1) ықтималдыққа негізделген болжам; 2) керісінше дәлелденбейінше фактінің шынайлығын тану.

Премьер – Үкімет басы, мысалы Премьер-Министр.

Прекарий – Ежелгі Франктерде шаруага белгілі бір міндеттерді орындағаны үшін жерді пайдалануға беру.

Пресвитерианство – жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы ірі буржуазия мен жер иеленуші ақсүйектердің мұдделерін білдіреді, конституциялық монархияны жақтады.

Преторий префекті – Византияның екі бөлігінің бірінің билеушісі.

Претура – Италиядағы сот жүйесінің төменгісін құрайтын сottын атауы.

Профект – 1) көне Римде әкімшілік және әскери қызметтің аты; 2) (Францияда үкіметтік жоғарғы шенеунік; 3) кейбір елдерде қалалық полицияның бастығы.

Профектура – 1) Рим империясының, Францияның әкімшілік бөлігі; 2) кейбір елдердегі әкімшілік-аймақтық бірлік пен оның басқару органды; 3) префектінің қызмет үйі, кеңесеі.

Прецедент – кейінгі іске үлгі боларлық я ақтауға себепкер боларлық өткендеңі өнеге.

Прецеденттік құқық нысаны – белгілі бір іске байланысты қабылдаған шешім және бұл шешім кейін соған ұқсас істерге қарағанда басшылыққа алынып отырады.

Прокурор – заңдардың дұрыс қолдануына бақылауды жүргізуі тұлға; сottық іс жүргізуде мемлекеттік айыптаушы. (латын тілінен аударғанда қадагалаушы, қамқоршы).

Промульгация – жариялау; мемлекет шеңберінде жасалған жаңалықты, өзгерісті жариялау.

Пronунсиamento – Испаниядағы және Латын Америкасы елдеріндегі әдетте әскери топтармен жасалатын мемлекеттік төнкеріс.

Пропорционалды сайлау жүйесі – негізі әрбір партия екілді органда сайлаушылардың оларға берілген дауыстарына пропорционал санда депутаттық орындар санын алудан тұрады.

Протестанизм – жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы христиан дінінің басты үш бағыттарының бірі, ол Реформация дәуірінде 16 ғ. бірінші жартысында пайда болды. (16 ғ. Еуропадағы католик дініне қарсы қозғалыс).

Протовестиарий – 1) Византия мемлекетінің лауазымды тұлғалардың бірі, сарай қызметкерлері туралы істерді қарастыратын; 2) Болгарияның қаржы министрі.

Протостратор – Болгарияның Болгар патшалығының жоғарғы әскери шендерінің бірі.

Процедура – жосық; рәсім; тәртіп; қандайда болса бір істі орындау; атқару тәртібі; орындау түрі.

Пуританизм – Англиядағы антиабсолюттік сипатты иеленген кальвинистік қозғалыс.

Пурохита – Ежелгі Үндістандағы патшаның басты кеңесшісі және абызы.

Пфальцграф – Ежелгі Франктерде алғашқыда құлдарға қараушы, кейін патша сотын басқарушы.

P

Рабианум – Ежелгі Вавилондағы қауымдық кеңестің басшысы.

Рада – бірқатар славян мемлекеттеріндегі парламент, халық жиналышы; Чехияның Кеңес, князьдың жанындағы кеңесуші орган.

Ранг – дәреже; әскери дәреже, категория, атақ.

Ратификация – бекіттіру; бекіту; мемлекеттер арасында жасалған шартты жоғарғы өкімет орындарының бекітуі.

Ревизия – тексеру; тексеріс; (латын тілінен аударғанда қайта қарастырылу).

Революция – төңкеріс; 1) өндіргіш күштер мен өндірістік қатынастар арасындағы қайшылықтарды шешетің әлеуметтік төңкеріс, қоғамдық құрылымды түп-тамырымен өзгертетің және мемлекеттік билікке жаңа алғы қоғамдық тапты әкелуші төңкеріс; 2) қандай да бір аумақтағы түп-тамырмен өзерту, төңкеріс, мысалы техникадағы, мәдениеттегі революция.

Регент – монархиядағы мемлекеттік басының құзыретін уақытша алқалы түрде, яғни регенттік кеңеспен немесе дербес, яғни регентпен жүзеге асыру.

Регистр – 1) көрсеткіш; тізім; есепке алу кітабы; 2) қандай да бір есепке алу, қадағалау жүргізетің кейбір мекемелердің, ұйымдардың атауы.

Регламент – 1) күн тәртібі, ереже, жарғы; 2) уақыт тәртібі, мәжілісті жүргізу дегі уақыт тәртібі.

Регресс – кері кету; кері шегінушілік; шегініс.

Реестр – тізім, тізбе; істердің, құжаттардың, мұліктің жазбасы үшін арналған кітап.

Резерват – табигат байлықтары (аңдар мен өсімдіктері) мемлекеттің ерекше қорғауында болатын аумақ; қорық.

Резидент – 1) импералистік ірі мемлекеттің (держава) өкілі; 2) шетел мемлекетінде тұрақты тұратын қандай да бір елдің азаматы; 3) агентураның жұмысының бағытың белгілейтің шетел мемлекетінің белгілі бір аумағындағы барлаудың құпия өкілі.

Резиденция – Үкіметтің я мемлекет бастығының тұратын орны.

Резолюция – қарар; шешім; 1) іс қағазындағы лауазымды тұлғаның жазбаша қорытындысы, өкімі. 2) қандай да бір мәселелерді талқылау нәтижесінде қабылданған ұжымдық шешім.

Реимпорт – бұрын шет жерге шығарылған және үқсатуға ұшырамаған (сатылмаған, жарамсыз деп табылған және т.б.) отандық тауарларды елге қайта әкелу жиынтығы. Олардың болмауы реквизиттің занды қүшін жояды.

Рейхstag – 1) 1945 жылға дейінгі Германия парламенті; 2) Германия парламентінің Берлиндегі үйі; 3) Рейхстаг - Ортағасырлық Германиядағы империялық сейм, өкілдік орган.

Рекреация – 1) революцияға дейінгі Ресей мектептеріндегі сабак арасындағы үзіліс; 2) демалыс үшін жай.

Рента – рента; тұсім; капиталдан, муліктен, жерден түсетін кіріс өсім.

Репатриант – репатриация негізінде отанына қайта оралған тұлға. (оралман)

Реплика – қақпа сөз; сөйлеп тұрған кісінің сөзін бөліп айтылған қақпа сөз; сottық іс жүргізуде жарыссөзден кейін тараптардың қайта сөз сөйлеуі.

Репрессалии – шет мемлекеттің өкімет орындарының, азаматтарының заңсыз ісіне қарсы жауап есебінде жасалатын халықаралық қысым шаралары.

Репрессия – жаза; жазалау шарасы; құғын-сүргін.

Репродукциялық денсаулық – адамның толымды үрпақ туғызуға қабілетін көрсететін денсаулығы.

Ресми құжат – жеке немесе занды тұлға жасаған, белгіленген тәртіппен рәсімделіп, қуәландырылған құжат

Республика – мемлекеттік биліктің жоғарғы органдары белгілі мерзімге сайланатын мемлекеттік басқару нысаны.

Республика Премьер-Министрінің кеңесі – республика Премьер-Министрі мен Үкіметінің қызметін ақпараттық-талдау және ұйымдық-құқықтық жағынан қамтамасыз етуді Республика Премьер-Министрінің Кеңесі жүзеге асырады.

Республикалық маңызы бар объект – жоспарлануы, жобалануы және салынуы қаржыландыру көздеріне қарамастан, облысаралық, жалпы республикалық,

мемлекетаралық (халықаралық) маңызы бар және екі және одан көп облыстың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) мұдделерін немесе Қазақстан Республикасының және басқа да мемлекеттердің мұдделерін қозғайтын, стратегиялық немесе өзге де маңызды жалпы мемлекеттік міндеттерді шешумен байланысты объект.

Ресурс – қор, қаражат, қаражаттың қайнар көздері, кіріс.

Реституция – табиғи болмыстағы тартып алынған немесе бүлінген құндылықтарды қайта беру немесе мемлекетпен қалпына келтірілуі.

Ретра – Ежелгі Грециядағы (Спарта) заң актісінің атауы.

Референдум – төтенше маңызды мәселе туралы бүкіл халықтан сұрау.

Реформа – өзгерту, қайта құру; реформалар түп тамырымен немесе ішінара болуы мүмкін, мысалы, сottық реформа.

Рецепция – ұлттық заңламаларда халықаралық құқығы нормаларын қолдану.

Риксдаг – Швециядағы парламент.

Риторика – шешендік өнер теориясы, мазмұнсыз көпірме сөз.

Ротация – мемлекеттік саяси қызметшілерді мемлекеттік органдардың арасында, сондай-ақ мемлекеттік органның құрылымдық бөлімшелерінің арасында лауазымдық ауыстыру

C

Садр-уссудар – Ұлы Монғолдар империясыдағы діни және сот басқармасының басшысы.

Сайлау бостандығы – Республикадағы сайлау Республика азаматының сайлау және сайлану құқығын еркін жүзеге асыруына негізделеді.

Сайлаулар – бұл жария билік органдарын (парламент, мемлекет басшысы және т.б.) құру (қалыптастыру) рәсімі немесе әрбір алатын мандатқа бірнеше үміткерлер таласатын жағдайда құқылы тұлғаға дауыс беру жолымен жүзеге асырылатын лауазымды тұлғаны уәкілеттіктермен бөлу.

Сайлау алдындағы үгіт – қандай да бір үміткерді қолдау немесе оған қарсы жүргізіледі. Ол адаптация және тән

Сайлау куриялары – ұлттық, кәсіби және өзгеде белгілер бойынша сайлаушылар бөлінетін ерекше тобы.

Сақтандыру – сақтандыру ұйымы өз активтері есебінен жүзеге асыратын сақтандыру төлемі арқылы сақтандыру шартында белгіленген сақтандыру жағдайы немесе өзге де оқиғалар туындаған кезде жеке немесе занды

тұлғаның заңды мүдделерін мұліктік жағынан қорғауға байланысты қатынастар кешені

Сақтандыру агенті – берілген өкілеттігіне сәйкес бір немесе бірнеше сақтандыру үйымының атынан және тапсыруымен сақтандыру шарттарын жасасу жөніндегі делдалдық қызметті жүзеге асыратын жеке немесе заңды тұлға

Сақтандыру брокері – сақтанушының тапсыруымен сақтандырушымен сақтандыру шарттарын жасасуға және орындауга байланысты қатынастарда сақтанушыны білдіретін немесе өз атынан сақтандыру немесе қайта сақтандыру шарттарын жасасуға байланысты қызмет көрсету жөніндегі делдалдық қызметті жүзеге асыратын, сондай-ақ сақтандыру және қайта сақтандыру мәселелері бойынша консультациялық қызметті жүзеге асыратын заңды тұлға.

Сақтандыру жағдайы – басталуына орай міндетті сақтандыру шарты сақтандыру төлемін жүзеге асыруды көздейтін оқиға.

Сақтандыру объектісі – азаматтардың және заңды тұлғалардың, соның ішінде: азаматтардың белгілі бір жасқа дейін немесе сақтандыру шартында белгіленген мерзімге дейін өмір сүруіне, өліміне, азаматтардың өмірінде белгілі бір оқиғалардың басталуына; жазатайым жағдайлардың және өзге де оқиғалардың, аурулардың салдарынан азаматтардың өмірі мен

денсаулығына зиян келтірілуіне; мұлікті иеленуіне, пайдалануына және оған билік етуіне; басқа тұлғаларға, соның ішінде шартты (міндеттемелерді) бұзы салдарынан келтірілген зиянды өтеу міндетіне байланысты кез келген мұліктік мұдделері мұліктік және жеке сақтандыру обьектілері бола алады.

Сақтандыру қызметі – сақтандыру және қайта сақтандыру үйымдарының, сақтандыру және қайта сақтандыру брокерлерінің уәкілетті мемлекеттік органның тиісті лицензиясы негізінде жүзеге асыратын және сақтандыру мен қайта сақтандыру шарттарын жасасумен және оларды орындаумен байланысты қызметі.

Сақтандыру қызметінің субъектілері – сақтандыру және қайта сақтандыру үйымдары.

Сақтандыру портфелі – сақтандыру (қайта сақтандыру) шарттарының, сондай-ақ олар бойынша қабылданған сақтандыру сыйлықақыларының (сақтандыру жарналарының) жиынтығы.

Салақтық – лауазымды адамның қызметіне адал қарамауы немесе ұқыпсыз қарауы салдарынан өз міндеттерін орындауы немесе лайықты орындауы, егер бұл азаматтардың немесе үйымдардың құқықтары мен заңды мұдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мұдделерін елеулі түрде бұзуға әкеп соқса,-екі жұз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде немесе сотталған адамның бір айдан үш айға

дейінгі кезеңдегі жалақысы немесе өзге де табысы мөлшерінде айыппұл салуға, не жүз сексен сағаттан екі жүз қырық сағатқа дейінгі мерзімге қогамдық жұмыстарға тартуға, не бір жылға дейінгі мерзімге түзеу жұмыстарына, не үш айға дейінгі мерзімге қамауға жазаланады.

Салыстырмалы гипотеза – құқықтық нормаларын іс жүзіне асыратын субъектілеріге арнайы шеңбер көлемінде шарттардың бірнеше мүмкіндіктерін беруді бекітеді.

Самурайлар – орта ғасырдағы Жапонияның әскери-дворяндық сословие.

Сана – объективті шындықты идеалды түрде бейнелеудің адамға ғана тән ең жоғары нысаны.

Санация – оңалту шарасы, оның барысында борышкер мүлкінің иесі (ол уәкілеттік берген орган), кредиторлар немесе өзге де тұлғалар дәрменсіз борышкерге қаржылық көмек көрсетеді, сондай-ақ борышкердің резервтерін жұмылдыру мен оның қаржы-шаруашылық жағдайын жақсарту жөнінде өзге де шаралар кешені іске асырылады.

Санкция – 1) қандай да бір іс әрекетке рұқсат беру, келісім беру; занды мәнге ие қандайда бір актіні жоғарғы инстанциямен бекіту; 2) занды, шартты бұзғаны үшін жазалау, ықпал ету шарасы; 3) халықаралық құқықта міндетті бұзған мемлекетке қатысты мәжбүрлеу шарасы.

Сарайлық жупан – Чехияның князь сарайын басқарушы.

Саяси жүйе – елдің саяси өміріне қатысатын мемлекет пен мемлекет емес қоғамдық құрылымдардың біртұтас кешенді қарастырылуы.

Саяси режим – билік етудің қуралдары мен тәсілдерінде, демократиялық немесе демократиялық емес сипатында көрініс табатын биліктің мазмұны.

Саяси құқық – адамды азамат ретінде, саяси өмірге қатысушы ретінде сипаттайды.

Саяси құрылым – қоғамдық саяси, мемлекеттік ұйымдардың, институттардың, мекемелердің және олардың арақатынасының жиынтығы

Саяси іс-әрекет – қоғамдағы саяси билікті дамыту және корғау үшін бағытталған адамдардың әр түрлі іс-әрекеттері.

Саяси сана – адамдардың сан қырлы рухани сана-сезімін қоғамдағы саяси билікті қолдан, адамдардың іс-әрекетін саяси қатынастарды дамытып, нығайтуға бағыттау.

Саяси мәдениет – қоғамдағы саясатты, саяси қатынастарды реттеп-басқару үшін қалыптасқан рухани құндылықтардың, саяси идеяның, сенімнің, символдың жиынтығы.

Саяси партия – бұл қоғамдық бірлестіктер түрлерінің бірі, олардың ерекшеліктері мыналардан тұрады: мемлекеттік билікке басым түрде ықпал етуді ол өзінің негізгі мақсаты етіп қояды.

Сегун – орта ғасырдағы Жапонияның император әскерінің бас қолбасшысы.

Сейид – Араб халифатындағы тайпалық көсем.

Сейм – Польша және Финляндиядағы мемлекеттік биліктің жоғарғы органы (парламент).

Секвестр – өкімет орындары өз қарауына алған мүліктімен пайдалануға тыйым салу.

Сенапати – Ежелгі Үндістандағы әскер қолбасшысы.

Сенат – 1) ескі Римде-жоғарғы өкімет орны; ескі Ресейде-жоғарғы сот әкімшілік мекеме; бірсызыра мемлекеттерде-заң шығаратын жоғарғы орган. 2) Қазақстан Республикасының Парламентінің жоғарғы палатасы(АҚШ, Франция)

Сенатор – сенат мүшесі.

Сенімхат – бір адамның (сенім білдірушінің) өз атынан өкілдік ету үшін екінші адамға (сенім білдірген) берген жазбаша уәкілдігі.

Сервалар – Ежелгі Франциядағы жеке және мұрагерлік тәуелді шаруалар (жағдайы бойынша басыбайлы шаруаларға ұқсады).

Сервитут – бөтен жер участекелерін шектеулі мақсатты пайдалану, оның ішінде жаяу өту, көлікпен өту, қажетті коммуникацияларды тарту мен пайдалану, аң аулау шаруашылығы және өзге де қажеттер үшін пайдалану құқығы.

Сертиорари – төменгі сатылы соттын іс жүргізуінен істі талап ету үшін соттық қадағалау тәртібінде шыгарылатын англо-саксондық елдердегі сот бұйрығы.

Сертификат – 1) жеке куәлік; жазбаша куәлігі. Мысалы, тауарлардың сапасы туралы куәлік; 2) мемлекеттік органдардың қаржылық міндеттемесі.

Сессия – 1) мемлекеттік өкіметтің өкілдік органдарының, сот және т. б. үйымының белгілі бір мезгілде өткізетін мәжілісі; 2) жоғарғы оқу орындарында емтихан тапсыру уақыты.

Сецессия – мемлекеттің құрамынан оның қандай да бір бөлігін шыгару.

Синдик – кейбір шетел мемлекеттеріндегі (Италия, Мексика) қалалық өзін-өзі басқарудың басшысы.

Синдикат – тауарларды монополия жолымен сатып, нарықтан бәсекелестерін қуатын, өндіріс иелерінің үстеме пайда келтіру үшін монополиялық бірлестігі.

Синтез – ғылымдағы қолданылатын әдіс, жинақтау.

Собор – Хорватиядағы екі палаталы парламенттің атауы.

Сот бұйрығы – өндіріп алушының ақшалай сомаларды өндіріп алу немесе мүлікті борышкерді немесе өндіріп алушыны олардың түсіндірмелерін тыңдау үшін шақырмай-ақ және сотта іс қарамай-ақ, даусыз талаптар бойынша борышкерден талап ету туралы арызы бойынша шығарылған судьяның актісі.

Сот төрелігі – қылмыс, азаматтық даулар туралы және өзге де істер құзыретіне жататын сотпен қарау және шешу қарастырылған мемлекеттік қызметтің нысаны.

Сот приставы – мемлекеттік қызметте тұратын және өзіне «Сот приставтары туралы» Занмен жүктелген міндеттерді орындастырып жүргізу үшін сотпен шешу қарастырылған адам.

Соттық прецедент – ұқсас істі шешу кезінде барлық соттар үшін міндетті ереже болып табылатын сотпен нақты іс бойынша шығарғын шешім.

Сот сараптамасы – шешілуі үшін маңызы бар жағдайларды белгілеу мақсатында, арнаулы ғылыми білім-білік негізінде жүргізілетін қылмыстық, азаматтық немесе әкімшілік істердің материалдарын зерттеу.

Сот сарапшысы – сот, тергеуші, жауап алушы сот сараптамасын жүргізу ді тапсырған істің нәтижесіне мүдделі емес, арнаулы ғылыми білім-білігі бар адам

Сот сарапшысының қорытындысы – зандарда көзделген тәртіппен ресімделген, сот сараптамасын тағайындаған адам не азаматтық процестің тарaby сот

сарапшысының алдына қойған мәселелер бойынша негізделген қорытындылар.

Синтоизм – орта ғасырдағы Жапонияның мемлекеттік діні, ата-бабаларға және табиғат күштеріне табыну.

Синьхай революциясы – ескі қытайлық Синь Хай құнтызбесіндегі жыл – 1911ж. бойынша.

Сисахфия – Ежелгі Афинадағы қарыздық құлдықты жою бойынша реформа.

Скарбник – Польшаның әскерді қамтамасыз ету және тын шығару үшін жауап беретін лауазымды тұлға.

Смердтар – Польшаның еркін шаруалар–қауым мүшелері, кейін феодалдық-тәуелді шаруаларға айналды.

Сот прецеденті – Ұлыбританияның қазіргі кездегі үқсас сот шешімі (әрекеті) үшін үлгі болып табылатын бұрынғы сот шешімі немесе әрекеті.

Спартиат – Ежелгі Грециядағы (Спарта) толық құқылы азамат.

Стандарт – 1) қалып; үлгі; шаблон; 2) өндірістік шикізатқа және дайын өнімге біркелкі мемлекеттік нормалар мен таланттарды көрсететің құжат .

Статут – 1) қандайда бір ішкі мемлекеттік немесе халықаралық ұйымның құрылымы және қызметі туралы жарғы, ереже; қандай да бір тәртіпті айқындастың

ереже; 2) бірқатар мемлекеттердегі заңның, заң актілерінің атауы.

Стортинг – Норвегиядағы парламент.

Субсидия – шет мемлекет (шет мемлекеттер одағы) көрсететін қаржылық қолдау, ол ақша қаражатын тікелей аудару арқылы артықшылықтан немесе осындай аударым жасау міндеттемесінен, салық, кеден немесе өзге де міндетті төлемдерден толық немесе ішінара босатудан, борышты жоюдан немесе осындай борышты төлеу үшін көмек көрсету мақсатында кредит беруден, нақты өнім берушімен ғана байланысты емес инфракұрылымды қолдау мен дамытуға арналған тауарлар мен қызмет көрсе-туді қоспағанда, энергияны, материалдарды, компоненттерді, жартылай фабрикаттарды, қызмет көрсетуді жеңілдікпен немесе тегін беруден, тауарларды жеңілдікпен сатып алушан, үкіметтің мемлекеттік емес ұйымдарға жоғарыда келтірілген қолдау шараларының бірін немесе бірнешеін жүзеге асыру туралы тапсырмасынан, егер қосымша табыс табуға қол жеткізетін болса, бағаға немесе табысқа қандай да болсын қолдау көрсетуден тұрады.

Субъктивтік жақ – 1) бір адамға ғана тән, жеке іс; 2) жеке көз қаастармен, мүдделермен айқындалатын біржақты іс.

Судья – сottық билікті жүзеге асыратын лауазымды тұлға.

Суреттемелік диспозиция – субъектілердің мінездіктердің негізгі нышандарын ерекшелену сипатымен айқынды бастапқылықпен баяндайды.

Суррогат ана – суррогат ана мен ықтимал ата-ана арасындағы шарт бойынша бойға бала бітіру, оны көтеру және туу.

Суррогат ана шарты – балалы болуды қалайтын адамдар мен бойға бала бітірудің жасанды әдісін немесе эмбрион имплантациясын қолдануға келісімін берген әйелдің арасындағы келісім.

Суюргаль – Ұлы Монголдар империясыдағы жеке меншіктегі жерлер.

Сүннет – Араб халифатындағы Мұхаммед пайғамбардың өмірі мен жүріс-тұрысы тұралы хадистер жинағы.

Сілтемелік диспозиция – басқа баптарына немесе нақтылы норманың баяндалған тармақтарына сілтеу жасайды.

Сюзеренитет – Ежелгі Франциядағы вассалитет қатынастары-сензор мен вассалдың арасында қалыптасқан қатынастар (қожайын-құл сипатындағы).

Т

Табиғи ресурстар – тұтыну құндылығы бар табиғи объектілер: жер, жер қойнауы, су, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі.

Табу – аттеріс; тыйым сөз (алғашқы қоғам адамдарының сөзге, іске не затқа тыйым салу әдеті).

Тағылымдама – мемлекеттік қызметшілердің, сондай-ақ мемлекеттік әкімшілік қызметтің кадр резервіне алынған адамдардың мемлекеттік органдардың жолдамасы бойынша тұрақты жұмыс орнынан тыс жерде кәсіби білім алуы мен тәжірибе жинақтауы

Тайвэй – Ежелгі Қытайдағы империяның қарулы күштерінің қолбасшысы.

Тактика – 1) соғыс теориясы мен практикасынан, соғыс дайындығы мен жүргізуден құралатын әскери өнер бөлігі; 2) қандай да бір мақсатқа қол жеткізудің тәсілдері, амалдары; қоғамдық және саяси күрес қуралдары мен әдістері.

Талап – құқық туралы дау шешу үшін бұзылған немесе даулы субъективтік құқықты немесе заңмен қорғалатын мүддені қорғау туралы талап қою арқылы тұлғаның сотқа жүгінуі.

Тарифтік жүйе – еңбекке ақы төлеу жүйесінің бір түрі, онда қызметкерлердің жалақысы тарифтік ставкалар (айлықақылар) және тарифтік кестелер негізінде сараланып айқындалады.

Тарифтік кесте – орындалатын жұмыстардың күрделілік және қызметкерлердің белгісі бойынша саралауды көздейтін тарифтік разрядтар мен тарифтік коэффициенттердің жиынтығы.

Тарифтік разряд – жұмыстың күрделілік деңгейі және осы жұмысты орындау үшін қажетті біліктілік деңгейінің көрсеткіші.

Тарифтік ставка (айлықақы) – қызметкердің уақыт бірлігі ішінде белгілі бір күрделілікте (біліктілікте) еңбек нормасын (еңбек міндеттерін) орындағаны үшін еңбегіне ақы төлеудің белгіленген мөлшері.

Таяар – айналымнан алынбаған, сатуга немесе айырбасқа арналған кез келген еңбек өнімі.

Таяар белгісі (қызмет көрсету белгісі) – тіркелген не халықаралық шартқа орай тіркеусіз қоргалатын сөзбен жазылған, бейнеленген, көлемдік белгілер немесе бір тұлғаның тауарларын немесе көрсететін қызметтерін екінші тұлғаның біртекtes тауарлары мен қызметтерінен ерекшелеге үшін қолданылатын басқа да белгілер.

Тауншип – АҚШ-тың 20 штатындағы төменгі әкімшілік аумақтық бірліктің атауы.

Тәлімгер – мемлекеттік қызметке алғаш рет қабылданған адамға бекітілген, оның кәсіби даярлығына практикалық көмек көрсететін мемлекеттік қызметші

Тәртіптік жаза – тәртіптік теріс қылыш жасағаны үшін жұмыс берушінің қызметкерге қолданатын тәртіптік әсер ету шарасы.

Тәртіптік теріс қылыш – қызметкердің еңбек тәртібін бұзуы, сондай-ақ еңбек міндеттерін құқыққа қайшы келетіндегі кінәмен орындауы немесе тиісінше орындауы.

Тәфсир – құранды оқу барысында оның мазмұнына, аяттарына берілген доктриналдық түсніктемелер жиһінтығы.

Тезауарий – Ежелгі Франктерде қазына мен байлықтарды сақтаушы.

Тезис – баяндағаның, шығарманың т. б. қысқа желісі.

Тенденция – 1) беталыс; үрдіс; 2) негізгі ой, мақсат.

Теократия – саяси өкімет дін басшыларының қолында болған мемлекет құрылышы. Басқару нысаны.

Технатарийлер – Болгарияның қолөнершілер.

Техникалық нормалар – адамдардың табигатпен, техникамен дұрыс қарым-қатынас жүргізу ережелері.

Технологиялық жабдық – инвестициялық жобаның немесе инвестициялық стратегиялық жобаның технологиялық процесінде пайдалануға арналған тауарлар

Типология – заңдарды немесе құбылыстарды қандай да болмасын бір белгілерінің ортақтығына, ұқсастығына қарай жіктеу.

Тори – жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы помесиктер мен қаржылық буржуазияның мұдделерін білдірген саяси партия, кейін консервативтік партияға айналды.

Тоталитарлық мемлекет – әкімшілік басқару барін билеп-төстеуге негізделген мемлекет, ол заңмен анықталмайды. Қоғам өмірінде тәуелсіз сот төрелігі мен адам құқықтары болмайды, бүкіл қоғам басқарушылық әкімшілік аппарат пен жазалаушы органдардың тоталитарлық бақылауына алынада, адам құқықтарын шексіз аяқтау жүзеге асырылады.

Транзит – бір елден екінші бір елге үшінші бір елдің жерін басып кісі я жүк тасу.

Траст (трэст) – Ұлыбританияның сенімгерлік меншік институты, бір тұлға (сенімгерлік меншік иесі) оған үшінші тұлғаның (бенефциант) пайdasына екінші тұлға (құрылтайшы) берген мүлікке билік ететін және басқаратын меншік нысаны. Мүлікті пайдаланудың мақсаттары мен табыстарын құрылтайшы анықтайтын.

Трафик – байланыс құралдарына жүктеме жасайтын шақырулар, хабарламалар мен сигналдар ағысы.

Триба – Ежелгі Римдегі 10 куриядан құрылған тайпа.

Тризна – Ежелгі Англиядағы мемлекетке немесе патшаға сатқындық (аса ауыр қылмыс).

Төлем қабілетсіздігі – борышкердің ақшалай міндеттемелерін және өзге де ақшалай сипаттағы

талаптарды орындау мерзімі басталған кезден бастап үш ай ішінде оларды орындауға қабілетсіздігі.

Төменгі магистрат – Ежелгі Римдегі қылмыстарды тергеумен айналысқандар.

Төрелік – нақты дауды қарау үшін арнайы құрылған халықаралық төрелік немесе тұрақты жұмыс істейтін төрелік не дауды жеке-дара қарайтын төреши.

Төрелік келісім – тараптардың азаматтық-құқықтық қатынастардан туындаған немесе туындауы мүмкін дауды төреліктің қарауына беру туралы жазбаша келісімі, бұл шартта төрелік ескертпе түрінде немесе субъектілерді және олардың ерік білдіруінің мазмұнын айқындайтын хаттар, жеделхаттар, телефонограммалар, телетайпограммалар, факттар, электрондық құжаттар немесе өзге де құжаттар алмасу арқылы жасалуы мүмкін.

Төрелікте талқылау – төрелік шешім шығарумен дауды төрелікте қарау процесі.

Төрелікте талқылау тараптары – араларында төрелік келісім жасасылған қынушы мен жауапкер.

Төреліктің регламенті – тұрақты жұмыс істейтін халықаралық төрелік қызметін ұйымдастыру тәртібі.

Төрелік шешім – төрелік шығарған шешім.

Төреші – дауды төрелікте шешу үшін осы Заңға сәйкес тараптар сайлаған немесе тараптармен келісілген тәртіппен тағайындалған жеке тұлға

Төте сайлау құқығы – Республика Президентін, Парламенті Мәжілісінің және мәслихаттарының депутаттарын, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін азаматтар тікелей сайлайды.

Төтенше жағдай – аранаулы заңмен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын және занды тұлғалардың құқықтарын шектеуге, сонымен қатар оларға қосымша міндеттерді жүктеуге жол беретін мемлекеттік билік және басқарма органдар қызметінің ерекше тәртібі.

Тұлға – қоғамда автономды жағдайы (мәртебесі) бар адам және соған сәйкес құқықтарға, бостандықтар мен міндеттерге ие болады.

Тұрақты жер пайдаланушылар – жер пайдалану құқығының мерзімі шектеусіз сипатта болатын тұлғалар.

Тұрғылықты жері – жеке тұлғаның тұрғылықты жері (почта мекен-жайы) немесе занды тұлғаның орналасқан жері.

Тұрғын үй – тұрақты тұруға арналған және соған пайдаланылатын, белгіленгентехникалық, санитариялық және басқа да міндетті талаптарға сай келетін жеке

Тұрғын үй (жеке-дара тұрғын үй, пәтер, жатақханадағы бөлме).

Тұрғын үй қоры – Республика аумағындағы барлық меншік нысандарындағы тұрғын үйлер.

Тұрғын үйді реквизициялау – төтенше оқигалар жағдайында мемлекеттік органдардың шешімі бойынша меншік иесінен тұрғын үйді заң актілерінде белгіленген тәртіппен мәжбүр етіп алып, алынған тұрғын үйдің құнын, не Республиканың заң актілеріне қайшы келмейтін өзге де өтем тұрлерін төлеу.

Тұтыну кооперативі – қатысушылардың материалдық және өзге де қажеттерін қанағаттандыру үшін өз мүшелерінің мүліктік (үлестік) журналарын біріктіру арқылы жүзеге асырылатын азаматтардың ерікті бірлестігі.

Тұнгі уақыт – жергілікті уақыт бойынша сағат жиырма екіден алтыға дейінгі уақыт аралығы.

Тікелей инвестициялар – заңды тұлғаның акцияларын (қатысушылардың салымдарын) төлеуге зияткерлік шығармашылық қызметтің нәтижесіне құқықтарды қоса алғанда, ақшаны, бағалы қағаздарды, заттарды, мүліктік құқықтарды және өзге де мүлікті салу, соның нәтижесінде осындағы салымдарды жүзеге асыратын тұлғага осы заңды тұлғаның дауыс беретін акцияларының он және одан да көп процентті (қатысушылар даусының жалпы санының он және одан да көп процентті) тиесілі болады.

Тынығу уақыты – қызметкердің еңбек міндеттерін орындаудан бос және өз қалауы бойынша пайдалана алатын уақыты.

Тэндар – Ежелгі Англиядағы қызмет етуші ақсүйектер.

Тяньван – Жаңа дәуірдегі Қытайдағы тайпин мемлекетінің басшысының титулы.

У

Уақытша бос мемлекеттік лауазым – аталған лауазымды атқаратын мемлекеттік қызметшінің әлеуметтік демалыста болуына, сондай-ақ ауыруы салдарынан, егер ауру Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасына сәйкес Қазақстан Республикасының Үкіметі екі айдан астам еңбекке уақытша жаралызың мерзімін белгілеуі мүмкін ауру түрлерінің тізбесіне енген болса, оның жұмыс орнында болмауына байланысты уақытша бос мемлекеттік лауазым.

Уақытша жер пайдаланушылар – жер пайдалану құқығы белгілі бір мерзіммен шектелген тұлғалар.

Уақытша тұрғындар – жалдаушы (тұрғын үйдің меншік иесі, тұрғын үй кооперативінің мүшесі) тұрғын үйді пайдаланғаны үшін олардан ақы алмай, тұрғын үйде уақытша тұру құқығын берген азаматтар.

Упарика – Дели сұлтандығындағы патшаның өкілі.

Унитарлы – біртұтас.

Унификация – бейімдеу; бір ізге салу; бірегейлендіру; біріздендіру; бірыңғайлау; қалыптандыру; сәйкестендіру; үйлестіру; үндестіру.

Утопия – қиял; құргақ қиял; іске аспайтын арман.

Ұ

Ұжымдық қорғану құралдары – жұмыс істейтін екі немесе одан да көп адамды зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсерінен бір мезгілде қорғауга арналған техникалық құралдар.

Ұжымдық шарт – ұйымдағы әлеуметтік-еңбек қатынастарын реттейтін, қызметкерлер ұжымы мен жұмыс берушінің арасындағы жазбаша келісім нысанындағы құқықтық акт.

Ұлттық ассамблея – Вьетнамдағы, Кубадағы, Корея республикасында және бір қатар елдердегі парламент атауы.

Ұлттық егемендік – ұлттардың өз тағдырына өзі иелік ету, мемлекеттік, экономикалық және рухани салаларда өзін-өзі айқындау мүмкіндіктерінен көрінеді.

Ұлттық Кеңес – Швецариядағы парламенттің жоғарғы палатасы және Словакиядағы бір палаталы парламенттің атауы.

Ұлттық конгресс – Бразилиядағы, Доминикан республикасындағы Чилидегі екі палаталы парламенттің атауы.

Ұлы логофет – Болгарияның болгар патшасының бірінші министрі.

Ұлттық мерекелер – Қазақстан мемлекеттілігінің дамуына елеулі ықпал еткен, ерекше тарихи маңызы бар оқиғалардың құрметіне Қазақстан Республикасында белгіленген мерекелер. Ұлттық мерекелерді мейрамдау кезінде орталық және жергілікті мемлекеттік органдарда ресми іс-шаралар өткізіледі.

Ұсақ бұзақылық – ұсақ бұзақылық, яғни қоғамдық орындарда былапты сөйлеу, жеке тұлғаларды қорлап тиісу, түрғын жайларды, ортақ пайдалану орындарын қорлау және қоғамдық тәртіпті және жеке тұлғалардың тыныштығын бұзатын, төнірекіндегілерді сыйламаушылықты білдіретін басқа да осындай іс-әрекеттер.

Ұсыныс – адамның заңдарды және өзге де нормативтік құқықтық актілерді, мемлекеттік органдардың қызметін жетілдіру, қоғамдық қатынастарды дамыту, мемлекет пен қоғамның әлеуметтік-экономикалық және өзге де қызмет салаларын жақсарту жөніндегі ұсынымы.

Y

Үкімет актілері – заңдардың және Республика Президенті актілерінің негізінде және соларды орындау

үшін шығарылатын Үкіметтің нормативтік актілері және жеке қаулылары.

Үкіметтік емес ұйым – ортақ мақсаттарға жету үшін азаматтар және (немесе) мемлекеттік емес заңды тұлғалар Республика заңнамасына сәйкес ерікті негізде құрган коммерциялық емес ұйым (саяси партияларды, кәсіптік одақтарды және діни бірлестіктерді қоспағанда)

Үлескер – өздерінің тұрғын үйге қажетін канагаттандыру үшін тұрғын жайларды салуға ақшаларымен қатысатын жеке (уақытша жүрген шетел азаматтарын қоспағанда) немесе заңды тұлға.

Үн қосу – адамның мемлекет жүргізіп отырған ішкі және сыртқы саясатқа, сондай-ақ қоғамдық сипаттағы оқиғалар мен құбылыстарға өз көзқарасын білдіруі.

Үстеме жұмыс – қызметкердің жұмыс берушінің бастамасы бойынша орындайтын, жұмыс уақытының белгіленген ұзақтығынан тыс жұмысы.

Ф

Фабула – желі; әдеби шығармалардағы оқиғалардың желісі. Мысалы, қылмыстық істің фабуласы.

Фактор – қандай да бір процестің, құбылыстың қозғалтушы күші.

Факт – 1) айғақ; дерек; мәні; 2) ақиқат, шын болған іс, оқиға.

Фауно – қандайда бір жергілікті жердегі жануарлардың барлық түрлерінің жиынтығы.

Фашизм – ашықтан ашық жүгенсіз агрессиялық жолмен нәсіл қудалайтын, аяусыз террорлық әдіспен халықтарды құл қылуға және демократияны құртуға, пролетариатты жаншуға бағытталған империалистік буржуазияның ашықтан-ашық террорлық диктатуrasesы.

Федерация – 1) жеке дербес мемлекеттердің біртұтас бірігуінен тұратың мемлекет; 2) жеке қоғамдардың, ұйымдардың одағы. (құрама)

Фелония – Ежелгі Англиядагы ауыр қылмыс.

Фет – Ежелгі Афинадагы кедей.

Фетва – Араб халифатындағы қоғамдық өмірдің жекелеген мәселелеріне байланысты мемлекеттік билік шешімі бойынша жоғарғы беделді діни қызметкерлердің жазбаша қорытындысы.

Фециалдар – Ежелгі Римдегі соғыс жариялау әрекеттерін жүзеге асырды.

Фила – Ежелгі Грециядағы (Спарта) спартиаттардың ірі рулық бөлімшесі.

Филиал – ірі кәсіпорынның, мекеменің, ұйымның бөлімшесі.

Филиация – 1) құқық сабактастық немесе құқық мирасқорлық. 2) тұмысынан азаматтық ие болу.

Фильяндар (фейяндар) – жаңа дәуірдегі Франциядағы конституциялық-монархиялық буржуазия мен либералдық дворяндардың мұдделерін білдірген саяси қозғалыс

Фирма – 1) сауда я өнеркәсіп орны; 2) біркелкі немесе аралас кәсіпорындардың өндірістік бірігулері.

Флора – өсімдік дүниесі.

Фолькетинг – Даниядағы бір палаталы парламент.

Форс-мажор – төтенше жағдайлар.

Форум – 1) ертедегі Римде жиылыш өткізетін алан; 2) сез сөйлеу, пікір айту орны; өкілетті жиналыш, съезд, мысалы, жастар форумы.

Фоуджидар – Ұлы Монголдар империясындағы әскери қолбасшы, ол облыста хакімнен тәуелсіз тағайындалатын.

Фракция – саяси партияның парламентте т.б. өз партиясының саясатын жүзеге асыру үшін қойылған уәкілдерінің тобы; өзінің ұйымдастырушылық орталығы бар негізгі немесе бас партиядан айрықша саяси партияның дербес бөлігі.

Франко – сауда тілінде жіберілетін заттың ақысы жіберушінің есебінен деген мағынада.

Франчайзингтік қызмет – кешенді кәсіпкерлік лицензия шартын жүзеге асыруға байланысты кәсіпкерлік қызмет.

Франчайзингтік қатынастар – кешенді кәсіпкерлік лицензия шартын орындау жөніндегі құқықтары мен міндеттері өзара байланысты міндеттемелерге қатысушылар арасындағы құқық нормаларымен реттелген қоғамдық қатынастар.

Франшиза – сақтандырушыны белгілі бір мөлшерден аспайтын зиянды өтеуден босату.

Фрахт – су жолымен жүкті тасмалдағаны үшін төлем.

Фригольдерлер – Ежелгі Англиядағы жерлердің еркін иелері..

Фитосанитариялық ахуал – ауылшаруашылық мақсатындағы объектілердің зиянды және ерекше қауіпті зиянды организмдердің санымен және зиян тигізуімен анықталатын қалыптасқан жай-күйі

Функция – атқарым; міндет; міндетті қызмет; міндетті іс.

Фьючерс – белгіленген нысандарғы стандарттық саны мен орындалу мерзімі бар және ұйымдастырылған бағалы қағаздаррында айналыста жүретін туынды бағалы қағаз, оны сатушы сатуға немесе сатып алуға міндеттенеді, ал сатып алушы мүліктің (базалық активтің) белгіленген санын келісілген баға бойынша

және белгілі бір мерзім өткеннен кейін сатып алуға немесе сатуға міндеттенеді.

Фюрер – қазіргі замандағы Германиядағы халық (ұлт) көсемі.

X

Хабеас дата – бірқатар елдердегі (мыс, Бразилия) азаматтардың жеке құқықтары мен міндеттерін қорғаудың маңызды занди құралдарының бірі.

Хабеас корпус – мұдделі тұлғалардың бас бостандығынан айыру негіздерін тескеру үшін ұсталғанды немесе тұтқындалғандарды сотқа жеткізу талаптарын қоятын құқығы.

Хадис – Мұхаммад с.ғ.с. пайғамбарымыздың өз аузызмен айтқан ұлағатты сөздері мен істерін баяндайтын, сунниттер аса құрмет тұтатын, ереже, қағидалардың жиынтығы.

Халиса – 1) Дели сұлтандығындағы мемлекеттік жерлер; 2) Ұлы Монғолдар империясындағы мемлекет жерлері.

Халиф – мұсылмандардың дін билігін ұстайтын әкім атағы.

Халықаралық кеме құқығы – әлемдік мұхиттағы қызметпен байланысты субъектілер арасында қатынас орнататын нормалары бар, халықаралық құқық бөлігі.

Халықаралық үйім – мемлекет аралық немесе үкіметаралық үйім.

Хаким – Ұлы Моғолдар империясыдағы падишахтың өкілі, облыс басшы.

Хартия – кейбір заңи және өзге саяси құжаттардың атауы, Мысалы, халық хартиясы.

Хеджирлеу – мұліктік мұдделерді жай-күйі қаржы құралдарымен мәміле жасасу арқылы бағалы қағаздар рыногы субъектілерінің кірістері мен шығындарының туындауына байланысты болатын бағаның, айырбастау бағамының, сыйақы ставкаларының немесе өзге де ықтимал көрсеткіштердің өзгеруі кезіндегі тәуекелдерден қорғау.

Хиджаз – Араб халифатындағы Мұхаммед пайғамбар өмір сүрген, ерекше құқықтық режимдегі жерлер.

Хронология – тарих ғылымының тарихи оқиға я құжаттардың уақытын белгілейтін бөлімі.

Хунта – 1) Испания және Латын Америкасы елдеріндегі қоғамдық-саяси үйімдардың, бірлестіктердің, жинальстардың және т.б. атауы; 2) әскери топ.

Хурал – Монгол халық республикасындағы мемлекеттік билік органдарының атауы. Мысалы, Ұлы халық хуралы – мемлекеттік биліктің жоғарғы органы.

Хәра әдісі – берілген аймақ бойынша депутат санына дауыс бергендердің санын бөлу арқылы сайлау квотасын айқындау тәсілі.

Ц

Ценз – шектелім; кейбір адамдарға, әсіресе сайлаумен, саяси құқықтармен байланысты пайдалануға қойылатын шарт.

Цензива – Ежелгі Франциядағы мұрагерлік жер үлесі.

Цензитарий – Ежелгі Франциядағы цензиваның иесі.

Цензорлар – Ежелгі Римдегі азаматтарды трибаларға, разрядтарға, центурияларға бөлу мақсатында олар үшін ценздер орнықтыратын лауазымды тұлғалар.

Цензура – баспаға арналған кітап, журнал т. б. мемлекеттік мекеменің тексеріп, қарап бақылауы.

Центуриаттық комициялар – Ежелгі Римдегі халық жиналыштарының түрі.

Цессия – азаматтық зандарға сәйкес міндеттемедегі талаптарды азайту

Цзайсиян – Ортағасырлық Қытайдықтардағы императордың көмекшісі.

Цитата – дәйек сөз; сөз дәйегі; шығармадан өзгертпей алынған үзінді.

Цунами – мұхитта, су астында жер сілкінуінен немесе жанар таулардың атқылауынан болатын апатты жер, зор толқындар.

Ч

Чандал – Ежелгі Үндістандағы шудра мен брахман әйелдің некесінен туған, қоғамнан аластатылған тұлға.

Чартер – теңіз көлігінде кемені, оның бір бөлігін немесе жекелеген жайларын жалдау шарты, кеме иесі мен кеме жалдаушы арасындағы келісім.

Чартерлік шарт – әуе кемесімен жалданушы және әуе кемесін жалдаушы арасында жасалатын әуе кемесін жалдау шарты.

Чартизм – 19ғ. 30-50-жылдарындағы ағылшын жұмысшыларының қозғалысы.

Чек – чек беруші мен алушы банк арасындағы шартқа негізделген, ішінде чек берушінің алушы банкке көрсетілген ақша сомасын чек ұстаушыға төлеуі туралы жазбаша бүйріғы бар төлем құжаты.

Чиншевик – Ортағасырлық Германиядағылар ол үшін чинш (оброк) төлейтін бөтен жерді пайдаланушы.

Чжуҳоу – Ежелгі Қытайдағы көсем-битеушісі.

III

Шағым – адамның өзінің бұзылған құқықтарын, бостандықтарын немесе занды мүдделерін қалпына келтіру, лауазымды тұлғалардың заңсыз іс-әрекеттерін немесе әрекетсіздігін жою, сондай-ақ субъектілердің заңсыз шешімдерінің күшін жою туралы талабы.

Шариғат – Араб халифатындағы мұсылмандардың діни-құқықтық жүйесі.

Шарт – екі немесе одан көп адамның азаматтық құқықтар мен міндеттерді белгілеу, өзгерту немесе тоқтату туралы келісімі шарт деп танылады

Шаруа (фермер) қожалығы субъектілері – занды тұлға құрмай және занды тұлға белгілері болмаған жағдайда кәсіпкерлік қызметпен айналысатын жеке тұлғалар.

Шаруа шаруашылығы (фермерлік шаруашылық)
қожалығы – шаруа (фермер) қожалығы мынадай нысандарда болуы мүмкін: кәсіпкерлік қызмет бірлескен ортақ меншік базасына негізделген отбасылық кәсіпкерлік нысанында жүзеге асырылатын шаруа қожалығы; өзіндік кәсіпкерлікті жүзеге асыруға негізделген фермер қожалығы; бірлескен шаруашылық қызметі туралы шарт негізінде, жалпы үlestік меншік базасында жай серіктестік нысанында ұйымдастырылған фермер қожалығы.

Шаруашылық серіктестік – жарғылық капиталы құрылтайшылардың (қатысушылардың) үлесіне (салымдарына) бөлінген коммерциялық ұйым.

Құрылтайшылардың (қатысушылардың) салымдары есебінен құрылған, сондай-ақ шаруашылық серіктестік өз қызметі үрдісінде өндірген және алған мүлік меншік құқығы бойынша серіктестікке тиесілі болады.

Шах – кейбір шығыс елдеріндегі монарх мәртебесі, тек Ирандағанда сақталған.

Шейх – 1) Арабтардың ру басы, ақсақалы, діни қауым басшысы; 2) жоғарғы мұсылмандар діни басшысының екілі. 3) ғалым (дің маманы, зангер, және т.б.)

Шекарашибылық тәртіп – шетел мемлекеттерінің аумағына автокөлік, теңіз кемелерінің шығуын регламенттеу.

Шериф – Англиядағы, Ирландиядағы және АҚШ-тағы әкімшілік, полиция және кейбір сот қызметтерін атқарытыңлауазымды тұлға.

Шетел азаматтары – Қазақстан Республикасының азаматтары емес және өзінің басқа мемлекеттің азаматтығына қатысты екендігінің дәлелі бар адамдар Қазақстан Республикасының шетел азаматтары болып танылады.

Шетел валютасы – шет мемлекеттің валютасы, сондай-ақ халықаралық ақша немесе есеп айырысу бірліктері.

Шика – Дели сұлтандығындағы әкімшілік–аумақтық бірлік (облыс).

Шифр – құпия хаттар, құпиялы құлыштар және т.б. үшін шартты сандар, әріптер, белгілер.

Шкипер – жүк таситын кеменің командирі.

Шляхта – Польшаның орта және ұсақ дворяндары (бұрын – рыцарълар сословиесі).

Шовинизм – ұлы ұлтшылдық; басқа халықтарды қудалау, арандату, бірін біріне айдал салып жауластыруға бағытталған реакцияшыл саясат ұлт араздығын қоздыру.

Шпионаж – мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді шетелдік мемлекетке, шетелдік ұйымға немесе олардың өкілдеріне беру, сол сияқты оларға беру мақсатында жинау, ұрлау немесе сақтау, сондай-ақ шетелдік барлаудың тапсырмасы бойынша өзге де мәліметтерді КР сыртқы қауіпсіздігі мен егемендігіне зиян келтіре отырып пайдалану үшін беру немесе жинау, егер осы әрекеттерді шетелдік азамат немесе азаматтығы жоқ адам жасаса.

Штат – 1) АҚШ-тагы өзін өзі басқаратын мемлекеттік-территориялық бірлік; 2) Нидерланды мен Франциядағы сословие уәкілдерінен құралған мекемелердің аты; 3) тиісті қызмет орны, еңбек ақысы көрсетіліп берілген бір мекеменің қызметкерлерінің саны.

Шудралар варнасы – Ежелгі Үндістандағы қаналушы батырақтар.

Ы

Ықтимал өнім беруші - мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасу мақсатымен мемлекеттік сатып алу процесіне қатысадының жеке немесе зандағы (мемлекеттік мекемелердің қоспағанда, егер зан әктілерінде өзгеше белгіленбесе) тұлға.

Ықтимал өнім беруші – конкурсқа қатысушы үкіметтік емес ұйым.

Ырық бермес күштің әсері – нақты бір жағдай кезіндегі кеден зандарында көзделген белгілі бір әрекеттердің жасауға кедергі келтіретін төтенше және ырық бермейтін оқиға.

I

Ірі акционер – бір-бірімен жасалған келісім негізінде әрекет ететін, өзіне (жинақтап алғанда өздеріне) акционерлік қоғамның дауыс беретін акцияларының оң және одан да көп пайызы тиесілі акционер немесе бірнеше акционер.

Іс бойынша іс жүргізу – қозғау, сотқа дейінгі дайындау, сотта талқылау және соттың үкімін (қаулысын) орындау барысында нақты қылмыстық іс бойынша жүзеге асырылатын іс жүргізу әрекеттері мен шешімдерінің жиынтығы.

Іске қатысушы тұлғалардың құрамы – тараپтар: дауысанасына дербес талаптарын мәлімдейтін үшінші

тұлғалар, дау нысанасына дербес талаптарын мәлімдемейтін үшінші тұлғалар, прокурор, мемлекеттік органдар, жергілікті өзін өзі басқару органдары, ұйымдар немесе Азаматтық іс жүргізу кодексінің 56 және 57-баптарында көзделген негіздер бойынша процеске қатысатын жекелеген азаматтар, сот ерекше іс жүргізу тәртібімен қарайтын істер бойынша мәлімдеушілер мен мұдделі адамдар іске қатысуышы тұлғалар болып танылады.

Іскерлік айналымның әдет-ғұрыптары – қандай да бір құжатта тіркелгені-тіркелмегеніне қарамастан, азаматтық-құқықтық шарттар саласында қалыптасқан және кеңінен қолданылатын мінез-құлық ережелері.

Іссапар – жұмыс берушінің өкімі бойынша қызметкерді тұракты жұмыс орнынан тыс жерге белгілі бір мерзімге енбек міндеттерін орындау үшін жіберу, сондай-ақ қызметкерді басқа жерге оқуға, біліктілігін арттыруға немесе қайта даярлауға жіберу.

Істің материалдары – істің құрамдас бөлігі болып табылатын немесе оған қосу үшін ұсынылған құжаттар мен заттар, хабарлаулар, сондай-ақ іс бойынша жағдайды белгілеу үшін маңызы болуы мүмкін құжаттар мен заттар.

Ә

Эвакуация – дүшпанның шабуылдының я көлденең апаттың қауіпінен халықты, жаралыларды, соғыс трофеяларын ұйымдастыру (түрде қауіпсіз жерге көшіру).

Эволюция – табиғаттағы және қоғамдағы қозғалыстардың бір формасы, үздіксіз бірте-бірте сандық өзгеріс.

Эвпатрид – Ежелгі Афинның еркін халқы.

Эдикт – жоғарғы биліктің аса маңызды жарлығы.

Эдил – Ежелгі Римдегі полициялық міндеттерді жүзеге асырушы лауазымды тұлға.

Эдускунт – Финляндиядағы бір палаталы парламенттің атауы.

Эквивалент – 1) құн шамасы бірдей заттар; 2) балама; (екінші бір тауардың құнына пара пар, тең тұратын тауар).

Экзарх – ежелгі Грециядағы шіркеу қасындағы абыздар (пір; құрбан шалатын, құдаймен екі ортадағы деддалмын дейтіндер) басшысы.

Экология – қоршаған орта мен жануарлар немесе өсімдіктердің өзара қарым-қатынастарын оқып үйрететің биология бөлімі.

Экологиялық аудит – аудиттелетін субъектілердің шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық тәуекелдерін анықтау мен бағалау және олардың қызметтің экологиялық қауіпсіздік деңгейін арттыру жөнінде ұсынымдар әзірлеу бағытында тәуелсіз тексеру.

Экологиялық мониторинг – қоршаған ортаның жай-күйін және оған әсер етуді жүйелі түрде байқау мен бағалау.

Экологиялық сараптама – көзделіп отырган шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған орта сапасының нормативтері мен экологиялық талаптарға сәйкестігін белгілеу, сондай-ақ осы қызметтің қоршаған ортага тигізуі мүмкін қолайсыз әсерлерінің және солармен байланысты әлеуметтік зардалтардың алдын алу мақсатында сараптама объектісін іске қосуға жол берілуін айқындау.

Экологиялық қауіпті қызмет – адамның денсаулығы мен қоршаған ортаға зиянды әсерін тигіzetін немесе тигізуі мүмкін басқарушылық және инвестициялық қызметті қоса алғандағы тікелей және жанама қызмет.

Экологиялық қауіпті объект – іске асырылғанда адамдардың денсаулығына және қоршаған ортаға зиянды әсерін тигізуі мүмкін немесе зиянды әсерін тигіzetін сараптама объектісі.

Экологиялық тәуекел – табиғат объектілері мен факторларының кез келген антропогенді өзгерістерінің қоршаған ортаға және халықтың денсаулығына (қасақана немесе кездейсоқ жасалған, біртіндеп болатын және апатты) қолайсыз зардалтар тигізу ықтималдылығы.

Экономикалық жүйе – белгілі бір мемлекеттегі меншік, өндіріс, материалдық және өзге де игіліктерді

бөлу, айырбастау және қолдану қатынастарын реттейтін қағидалар мен нормалардың жиынтығын көрсететің кешенді конституциялық-құқықтық институт.

Экоцид – өсімдіктер немесе жануарлар дүниесін жаппай жою, атмосфера, жер немесе су ресурстарын улау, сондай-ақ экологиялық апатты туғызған немесе туғызуы мүмкін өзге де іс-әрекеттерді жасау.

Экс – «бұрынғы» ұғымын білдіретің журнақ.

Эксовайр – Англиядағы және АҚШ-та тағайындалатын құрметті атақ, мысалы, судьяларға.

Экскурсант – бір жерге, елді мекенге, аумаққа немесе сол жердегі басқа елге туризм мақсатында жиырма төрт сағаттан аспайтын уақытқа уақытша келген жеке тұлға.

Эксперимент – ғылыми тәжірибе.

Экспатриация – ерікті түрде я мәжбүр етіп отанынан басқа жаққа жер аудару.

Экспорт – тауарларды немесе капиталды шетелге шығару.

Экстрадиция – халықаралық құқықта: бір мемлекеттің заңын бұзған адамды сол мемлекеттің қолына беру.

Экстремизм – жеке және (немесе) заңды тұлғаның, жеке және (немесе) заңды тұлғалар бірлестігінің белгіленген тәртіппен экстремистік деп танылған ұйымдардың атынан іс-әрекеттер ұйымдастыруы және

(немесе) жасауы; жеке және (немесе) заңды тұлғаның, жеке және (немесе) заңды тұлғалар бірлестігінің мынадай экстремистік мақсаттарды: КР конституциялық құрылышын күшпен өзгертуді, егемендігін, оның аумағының тұтастырын, қол сұғылмауын және бөлінбеуін бұзуды, мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігі мен қорғаныс қабілетіне нұқсан келгіруді, өкіметтің күшпен басып алуды немесе өкіметтің күшпен ұстап тұруды, заңсыз әскерилшірлігш құралымдарды құруды, оған басшылық жасауды және қатысады, қарулы бүлік ұйымдастыруды және оған қатысады, әлеуметтік, тектік-топтық алауыздықты қоздыруды (саяси экстремизмді); нәсілдік, ұлттық және рулық алауыздықты, соның ішінде зорлық-зомбылықпен немесе зорлық-зомбылыққа шақырумен байланысты алауыздықты қоздыруды (ұлттық экстремизмді); діни өшпенділікті немесе алауыздықты, соның ішінде зорлық-зомбылықпен немесе зорлық-зомбылыққа шақырумен байланысты алауыздықты қоздыруды, сондай-ақ азаматтардың қауіпсіздігіне, өміріне, денсаулығына, имандылығына немесе құқықтары мен бостандықтарына қатер төндіретін кез келген діни практиканы қолдануды (діни экстремизмді) көздейтін іс-эрекет ұйымдастыруы және (немесе) жасауы.

Электрондық құжат – өзіндегі ақпарат электрондық цифрлық нысанда табыс етілген және электрондық цифрлық қолтанба арқылы куәландырылған құжат.

Электрондық үкімет – мелекеттік органдардың электрондық қызмет көрсетулерді ұсыну жөніндегі жұмыс істеу тетігі.

Электорат – сайлаушылар тобы; дауыс беру кезінде сайлауга құқығы бар азаматтардың саны.

Элемент – 1) қандай да бір күрделі тұтастың құрамдағы бөлігі; 2) табиғаттың негізгі бөліктерінің бірі.

Эмансипация – 1) шектеулерді жою, құқықтарды теңестіру; 2) езілуден азат ету; кеңшілік беру; кіріптарлықтан құтқару; тәуелсіздендіру.

Эмигрант – белгілі бір елден екінші елге жер ауған адам.

Эммисия – ақша шығару; бағалы қағаздар мен қағаз ақшалар шығару.

Эмиссиялық бағалы қағаздар – бір шығарылым шегінде біртекті белгілері мен реквизиттері болатын, осы шығарылым үшін бірыңғай жағдайлар негізінде орналастырылатын және айналысқа түсетін бағалы қағаздар.

Эмитент – эмиссиялық бағалы қағаздарды шығаруды жүзеге асыратын тұлға.

Энси – Ежелгі Вавилондағы қала–мемлекеттің билеушісі.

Эрлдар – Ежелгі Англиядағы ағылшын-саксондардың рулық-тайпалық ақсүйектері.

Этика – 1) моральдің мәні, туындалуы және дамуы туралы ғылым 2) деологияның бір түрі болған мінез-құлық жайындағы ілім 3) әдеп; (мінез-құлық нормалары).

Эфорат – Ежелгі Грециядағы (Спарта) герусиямен архагеттерге бақылау жасайтын, бес адамнан құралған комиссия.

Ю

Юань – Қытай Халық Республикасының ақша бірлігі.

ЮНДП – даму бағдарламалары жөніндегі Біріккен Ұлттар Ұйымы деген мағынаны білдіреді.

ЮНХЦР – Біріккен Ұлттар Ұйымының эмиграция істері жөніндегі Жоғарғы комиссары деген мағынаны білдіреді, ол БҮҮ Бас Ассамблеясының 1946 жылғы 3 желтоқсандағы 319/IV/-қаарына сәйкес тағайындалады.

ЮНИСЕФ – Біріккен Ұлттар Ұйымының Балалар қоры, ол БҮҮ Бас Ассамблеясының 1946 жылғы 11 желтоқсандағы 57/1/-қаарына сәйкес бекітілген.

ЮНЕП – Біріккен Ұлттар Ұйымының қоршаған орта жөніндегі бағдарламасы, ол БҮҮ Бас Ассамблеясының 1977 жылғы 15 желтоқсандағы 2997/XXVII/-қаарына сәйкес бекітілген.

Югер – ежелгі Римдік жер өлшемі.

Юридизация – құқықтық сипаттағы қатынастарға, қандай да бір фактілерге жатқызу; қандай да бір мәселенің, құбылыстың зәни жағын ұлғайтып көрсету.

Юрисдикция – сот органдарының әрекеттерінің шегі; құқықтық мәселерді шешу құзыреті.

Юриспруденция – құқықтану, құқық туралы ғылымдарының жиынтығы; зангерлердің тәжірбиелик қызметі, сот органдарының шешімі.

Юстициарий – Ежелгі Англиядағы патшаның көмекшісі.

Юйшу дафу – Ежелгі Қытайдағы бүкіл мемлекеттік аппараттың басшысы.

Я

Якобиндер – жаңа дәуірдегі Франциядағы ұсак, жартылай орта буржуазияның, қолөнершілердің, шаруалардың мұдделерін білдірген саяси қозғалыс (қасиетті Якоба монастырының кітапханасының атауымен, бұл жерде олардың жиналышы өтетін).

Янкилер – АҚШ-ның тұрғыны немесе жаңа Алглияның, яғни АҚШ-тың сол түстік шығыс штатының тұрғыны.

